VILNIAUS UNIVERSITETAS
FILOLOGIJOS FAKULTETAS
LIETUVIŲ KALBOS KATEDRA

Dovilė Plokštytė
Lietuvių filologijos studijų kryptis

Naujos reikšmės ir jų semantinė motyvacija

Bakalauro darbas

Darbo vadovė doc. dr. Vilma Zubaitienė

Vilnius, 2016

Turinys

Anotacija ... 3
Pratarmė ... 4
I. Įvadas ... 7
1.1. Socialiniai leksikos aspektai ir naujažodžių atsiradimo būdai ... 7
1.2. Naujažodžių klasifikacija ... 8
1.3. Reikšmės samprata ... 10
1.3.1. Kognityvinė reikšmė ... 11
1.3.2. Struktūrinė reikšmė ... 11
1.4. Semantiniai kitimai ... 11
1.5. Žodžių daugiareikšmiškumas ir reikšmių filiacija ... 13
II. Žodžių, įgijusių naujas reikšmes, vartojimo sritys ir pobūdis ... 16
2.1. Vartosenos sritys, kuriose fiksuojama naujos reikšmės ... 16
2.2. Naujų reikšmių pobūdis ... 17
2.3. Termininės reikšmės ... 18
III. Semantinė naujų reikšmių motyvacija ... 19
3.1. Denotatų klasės išplėtimas ir susiaurinimas ... 19
3.1.1. Reikšmės siaurėjimas ... 19
3.1.2. Reikšmės platėjimas ... 29
3.2. Kito aspekto pavadinimas ... 33
3.3. Nauja denotatų klasė ... 41
3.3.1. Asmenų, daiktų, abstrakčių reiškinių įvardijimas ... 41
3.3.2. Savybių ir ypatybių įvardijimas ... 65
3.3.3. Veiksmų įvardijimas ... 68
3.4. Reikšmės skoliniai ... 74
3.5. Naujosios homonimų poros ... 83
Išvados ... 85
Literatūra ... 87
Šaltiniai ... 89
Summary ... 90
Priedas ... 91

Dovilė Plokštytė, *Naujos reikšmės ir jų semantinė motyvacija. Bakalauro darbas*, vadovė doc. dr. Vilma Zubaitienė, Vilniaus universitetas, Lietuvių kalbos katedra, 2016, 90 p.

Raktažodžiai: reikšmė, semantinė motyvacija, naujažodis, naujoji semema, reikšmių filiacija, daugiareikšmiškumas, naujoji semema, denotatas.

Anotacija

Darbe nagrinėjamos naujos reikšmės, užfiksuotos internetiniame *Lietuvių kalbos naujažodžių duomenyne* (www.naujazodziai.lki.lt). Bandoma nustatyti jų semantinę motyvaciją, t. y. atskleisti, kaip reikšmės susijusios tarpusavyje, kuri reikšmė galėtų motyvuoti naujai atsiradusią. Tiriant didžiausias dėmesys kreipiamas į denotatų ar denotatų klasės pakitimus išvestinėse reikšmėse. Išskiriami, remiantis A. Gudavičiumi, trys nauji reikšmių atsiradimo būdai: denotatų klasės išplėtimas ar susiaurinimas, prototipinio denotato kito aspekto pavadinimas, naujos denotatų klasės įvardijimas. Siekiama nustatyti, kokių sričių žodžių naujų sememų fiksuojama, kurie žodžiai naujomis reikšmėmis vartojami dažnai, o kurie pasitaiko retai ir gali būti vertinami kaip kontekstiniai, pavieniai, situaciniai.

Pratarmė

Šiame darbe tiriamos iš *Lietuvių kalbos naujažodžių duomenyno* surinktos naujos reikšmės ir jų semantinė motyvacija. Duomenynas prieinamas internetu. Elektroninis adresas www.naujazodziai.lki.lt. Rasti 235 nauja reikšme fiksuoti žodžiai, kitaip naujosios sememos. Pirmoje tiriamojoje dalyje medžiaga pateikiama diagramomis, padedančiomis pavaizduoti *Lietuvių kalbos naujažodžių duomenyno* duomenis. Antroje tiriamojoje dalyje reikšmės nagrinėjamos kokybinės turinio analizės būdu – gilinamasi į jų semantinę motyvaciją.

Šio darbo **tema** – naujos reikšmės ir jų semantinė motyvacija.

Darbo **objektu** buvo pasirinktos *Lietuvių kalbos naujažodžių duomenyne* fiksuotos naujos reikšmės. Tokių atvejų iš viso buvo užfiksuota 235.

Darbo **tikslas** yra nustatyti naujų reikšmių, fiksuotų duomenyne, atsiradimo priežastis, pagrįsti jų semantinę motyvaciją.

Šio darbo **tyrimo medžiaga** rinkta iš internetinio *Lietuvių kalbos naujažodžių duomenyno* (toliau – LKND). LKND kaupiama ir nuolat atnaujinama naujoji lietuvių kalbos leksika. Tai skaitmeninė duomenų bazė, prieinama daugumai kalbos vartotojų. Ruošiantis šiam darbui buvo peržiūrėtas kiekvienas į LKND įtrauktas žodis. Tiriami tik tie vienetai, prie kurių LKND pažymėta „nauja reikšmė“. Senoms žodynuose fiksuotoms reikšmėms patikrinti naudotasi dviem aiškinamaisiais žodynais: elektroniniu *Dabartinės lietuvių kalbos žodynu* (toliau – DLKŽe) ir elektroniniu *Lietuvių kalbos žodynu* (toliau – LKŽe). Reikšmių vartosena tikrinta Vytauto Didžiojo universiteto Humanitarinių mokslų fakulteto Kompiuterinės lingvistikos centro parengtame elektroniniame *Dabartinės lietuvių kalbos tekstyne* (toliau – T). LKND fiksuoti tarptautiniai žodžiai, vartojami nauja reikšme, tikrinti *Tarptautinių žodžių žodyne* (toliau – TŽŽ). Taip pat žodžių, įgijusių naujas konotuotas žargonines reikšmes, vartosenai patikrinti remtasi *Lietuvių kalbos žargono žodynėliu* (toliau – LŽŽ) bei *Lietuvių kalbos žargono ir nenorminės leksikos žodynu* (toliau – LKŽNLŽ). Naudotasi ir specialiaisiais terminų žodynais, jei fiksuota nauja reikšmė yra terminė. Tokių žodynų pavadinimai nurodomi pirmą kartą analizuojant žodį, pateikiamą nauja reikšme. *Dabartinės lietuvių kalbos gramatikoje* (toliau – DLKG) daugiausia žiūrėta, kokios nustatytos priesagų ir priešdėlių reikšmės.

Šiame darbe taikomi kokybinės turinio analizės ir kognityvinės semantikos **metodai**.

Darbo **uždaviniai**:

1. Atskleisti, kokių sričių žodžiai vartojami naujomis reikšmėmis.

2. Patikrinti, ar tinkamai kai kurios naujos reikšmės yra laikomos terminėmis, specialiosiomis.
3. Iš surinktų naujų reikšmių sąrašo atrinkti, kurios reikšmės yra konotuotos, kurios – neutralios.
4. Tekstyne patikrinti žodžių, vartojamų naujomis reikšmėmis, realią vartoseną.
5. Pagrįsti naujų reikšmių semantinę motyvaciją.

Darbo temos **naujumas** ir **aktualumas**. Iki šių dienų daugiausiai lietuvių kalbos leksinę semantiką tyrinėjo Evalda Jakaitienė. Savo monografijoje „Leksinė semantika“ (1988 m.) ji plačiai aprašė reikšmės sampratą, jos struktūrą. Kitoje 2005 m. išleistoje monografijoje „Leksikografija“ pateikiama duomenų apie semantinę žodžio struktūrą bei reikšmių filiaciją. Daugiareikšmiškumo reiškinį ir su juo susijusias problemas tyrė E. Jakaitienė (Jakaitienė, 2005, 2009). Kitas kalbininkas Aloyzas Gudavičius (Gudavičius, 2006, 2007, 2013) skyrė daug dėmesio reikšmių tarpusavio sąsajoms aptarti. Zofija Babickienė nagrinėjo, kaip pakito abstrakčiųjų žodžių reikšmės. Jos darbe („Veiksmažodžių abstraktų semantiniai pokyčiai“, 2012) aprašomos ir pagrindinės darbe vartojamos sąvokos – *semantinė derivacija*, *semantiniai pokyčiai*. Inesos Šeškauskienės vadovėlyje galima rasti gretinamųjų duomenų apie lietuvių, lenkų ir rusų kalbų leksiką ir jų darybinę bei semantinę struktūrą (Šeškauskienė, 2013).

Lietuvių naujažodžių tyrimams šiomis dienomis daugiausia dėmesio skiria Rita Miliūnaitė ir Jurgita Girčienė. Rita Miliūnaitė – internetinio naujažodžių duomenyno (http://naujazodziai.lki.lt), kuriame atsiskleidžia šių dienų kalbos vartojimo situacija, sudarytoja. Neologiją ir vienaip ar kitaip su ja besisiejančias mokslo sritis (leksikologiją, žodžių darybą, stilistiką ir kt.) tyrinėja Jurgita Girčienė (Girčienė, 2012).

Iki šiol lietuvių kalboje nėra nagrinėtos atsiradusios naujos reikšmės ir jų semantinė motyvacija, tad šis darbas bus aktualus norint pamatyti semantinės raidos kryptis ir vidines reikšmių plėtros galimybes.

Suprantama, kad ir kitų šalių mokslininkai daug dėmesio skiria naujų reikšmių tyrimams, todėl bus remiamasi užsienio tyrėjų šaltiniais. Šiam darbui aktualūs Johno R. Tayloro tyrimai, kuriuose daug dėmesio skiriama polisemijai, reikšmių tinklams (Taylor, 1995, 99–142). Kitas lingvistas Alanas Cruse‘as apskritai daug dėmesio skyrė semantinei žodžių struktūrai (Cruse, 2000, 83–237). René Dirveno ir Ralfo Poringso bendro darbo (Dirven, Porings, 2002, 49–57) viename iš skyrių aptariama, kaip kuriama polisemija. Nagrinėjami metaforizacijos ir metonimizacijos būdai. Antrushina anglų k. leksikografijos vadovėlyje (Antrushina, 2004, 60–66) nagrinėja naujų reikšmių atsiradimo priežastis. Minimas vienas naujausių neologijos srities darbų (Kerremans, 2015, 27–69).

Darbo struktūra. Darbą sudaro: *Anotacija, Pratarmė, Įvadas*, *Žodžių, įgijusių naujas reikšmes*, *vartojimo sritys ir pobūdis, Semantinė naujų reikšmių motyvacija*. Įvade aprašoma, kas yra naujoji leksika, kaip ji fiksuojama žodynuose ir duomenynuose, pateikiama naujažodžių klasifikacija, skiriamas dėmesys socialiniams leksikos aspektams bei leksikos atsinaujinimo priežastims aptarti. Taip pat pristatomi semantinės žodžio struktūros tyrimai, semantinių kitimų būdai, aptariama daugiareikšmiškumo sąvoka, skiriami daugiareikšmiškumo tipai, paaiškinama, kas yra semantinė derivacija, reikšmių filiacija. Aptarti ir naujų reikšmių atsiradimo būdai. Pirmoje tiriamojoje dalyje surinkta medžiaga vaizduojama grafiškai – išskirta, kiek bendrosios vartosenos žodžių randama, o kiek fiksuojama terminų nauja reikšme; taip pat analizuota, kurių sričių žodžių naujosios sememos fiksuojamos; pavaizduota, kiek naujų reikšmių fiksuojama kaip žargoninės, konotuotos; kiek randama žargoninių naujos reikšmės žodžių, o kiek bendrosios vartosenos. Antroje tiriamojoje dalyje analizuojamos žodžių naujos reikšmės. Skiriami tokie naujųjų sememų atsiradimo būdai – denotatų klasės išplėtimas ir susiaurinimas, prototipinio denotato kito aspekto pavadinimas, naujos denotatų klasės įvardijimas.[1] Nesiekiama parodyti reikšmių išdėstymo eiliškumą, bet norima suprasti daugiareikšmio žodžio sąsajas.

[1] Remiamasi Gudavičiaus pateiktu skirstymu, kuris, pasak jo, „geriau paaiškina žodžio semantinę struktūrą ir naujų žodžio reikšmių radimosi mechanizmą <...>“. (Gudavičius, 2013, p. 83)

I. Įvadas

Tiriant naujai vartojamus žodžius, jų reikšmes ir semantinę motyvaciją susiduriama su šiais terminais: *leksikos sluoksniai*, *neologizmas*, *naujadaras*, *naujosios leksemos ir ememos skirtis*, *semantinė žodžio struktūra*, *daugiareikšmiškumas*, *semantinė derivacija*, *reikšmių filiacija*, *neologizmas*, *denotatas*. Šie terminai toliau bus aptariami plačiau. Pirmiausia aptartini socialiniai leksikos aspektai ir naujažodžių atsiradimo būdai.

1.1. Socialiniai leksikos aspektai ir naujažodžių atsiradimo būdai

Kalbos vartotojai nejaučia, kad jų kalba kinta. Mat ji kinta iš lėto, pamažu. Radikalus kalbos sistemos pertvarkymas pakenktų visuomenės komunikacijai. Kalba vienos žmonių kartos perduodama kitai, tad kalba yra tradicija. Dėl to įvykstantys pakitimai yra daliniai, negausūs, vos juntami. Kalba kinta todėl, kad ji funkcionuoja. Kalbos vartotojai nesuvokia, jog kalba, kuria jie šneka, kinta. Kalboje atsiranda pakitimų, nė vienas kalbos pakitimas, kad ir koks jis būtų, nėra kalbos vartotojams primetamas iš šalies: nesąmoningas, automatinis kalbos kitimo veiksnys yra patys kalbos vartotojai (Karaliūnas, 2008, 53–54). Prie čia minimų pakitimų galima priskirti ir leksikos atsinaujinimą, kurio vienas iš būdų – naujų reikšmių atsiradimas. Naujų reikšmių atsiradimas yra neišvengiamas, kalboje veikiantis, įdomus ir tirtinas reiškinys.

Kalba yra visuomenės reiškinys, kuris gimsta, gyvena ir miršta kartu su visuomene. Kaip sistema pati savaime kalba yra pastovi, bet tuo pačiu metu ji nuolat ir nepaliaudama kinta, varijuoja. Jos pastovumą lemia tradicija, nes kalba, kaip kultūros reiškinys, perduodama iš kartos į kartą, taigi yra paveldima ir nepasiduoda jokiems norams savavališkai ją pakeisti (Jakaitienė, 2009, p. 171).

Pasak J. Mikelionienės, kalbos priklausymas nuo visuomenės raidos, jos pokyčių pastaruoju laikotarpiu yra akivaizdus. Politinio, ekoniminio, kultūrinio gyvenimo permainos lemia ir kalbos sistemos pasikeitimus, iš kurių bene labiausiai pastebimi tie, kurie susipynę su žodyno pasipildymu naujais žodžiais. Jie ne tik šiaip sau papildo žodyną, bet ir užpildo kalboje vadinamąsias „semantines tuštumas“ – tai N. Chomskio terminas (Mikelionienė, 2000, p. 5).

Kalba negali atsiriboti ir nuo ja kalbančių žmonių – kalbos vartotojų. Ji yra susijusi su tuo metu kalbančiais ir gyvenančiais žmonėmis, ir iš dalies nuo jų priklauso tolesnis kalbos likimas, jos keitimasis. Kalba varijuoja, kad galėtų funkcionuoti (Jakaitienė, 2009, p. 171). Vadinasi, leksikoje atsirandantys naujų reikšmių atvejai kalbos sistemoje yra įprastas reiškinys. Suprantama, šie, palyginti, nauji elementai (žodžiai, įgyję naujas reikšmes) iš karto negali pradėti funkcionuoti šalia

gilias tradicijas turinčių, todėl tam reikia laiko. Kita vertus, kai kurie naujas reikšmes įgiję žodžiai tampa lygiaverčiais šalia kitų. Visiškai normalu, kad šiandieniame globaliame pasaulyje dėl įvairių pokyčių kalba pastebimai kinta. Labiausiai tie pokyčiai veikia leksiką, nes prireikia naujų žodžių (ar naujų reikšmių) vis naujoms atsirandančioms realijoms įvardyti.

1.2. Naujažodžių klasifikacija

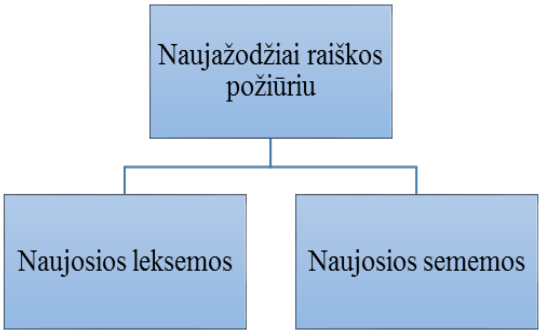
V. Urbutis skiria terminus: *naujažodis* ir *naujadaras*. Pasak jo, kiekvienas naujai pasirodęs žodis gali būti vadinamas naujažodžiu, arba neologizmu. Tačiau ne kiekvienas naujažodis kartu yra ir naujadaras (Urbutis, 2009, p. 36).

Pagrindinis žodyno fondas – tai svarbiausia leksikos dalis. Taip pat yra ir neaktualių, kasdieniam vartojimui nebūtinų žodžių. Naujažodžiai – ką tik atsiradę ir dar nevartojami plačiai (Jakaitienė, 2009, p. 203). Taip pat naujažodžiai[2] yra ne tik į teoriją orientuotų kalbų disciplinų susidomėjimo objektas, bet jie svarbūs ir žodynų sudarytojams (Kerremans, 2015, p. 27).

Kiekvienu laikotarpiu kalboje dėl įvairių priežasčių – santykių su kitomis kultūromis, pažangos daugybėje sričių, atskirų žmonių noro – atsiranda naujų leksikos vienetų. Jakaitienė juos skirsto į pasyviosios ir aktyvios vartosenos grupes. „Kiekvienas žodis, pasirodęs kalboje, iš pradžių būna neologizmas: kol jį vartoja nedaugelis žmonių, kol jis suvokiamas kaip naujas, neįprastas, kol jis įeina į pasyviąją leksikos atsargą. Jei po kiek laiko tas žodis pasirodo esąs reikalingas, gerai atitinka kalbos dėsnius, negriauna jos sistemos ir pradedamas aktyviai vartoti tam tikrų profesinių ir socialinių kolektyvų, jo naujumas nublunka. Ilgainiui toks žodis gali įeiti ir į pagrindinį žodyno fondą. Žodžiai, patekę į aktyviąją vartoseną, jau nėra laikomi neologizmais“ (Jakaitienė, 2009, 205–206).

Naujažodžiai klasifikuojami įvairiai, pavyzdžiui, pagal radimosi kalboje būdą, naujo kalbos reiškinio tipą, pavadinamos realijos pobūdį, naujumo laipsnį, – nelygu tikslas, pasirinktas teorinis pagrindas, tiriamosios medžiagos pobūdis ir pan. Bene įprasčiausia naujažodžius suklasifikuoti pagal naujažodžio radimosi kalboje būdą. Pirmiausia naujažodžiai sutartinai skirstomi į du stambiausius leksinių inovacijų tipus: naująsias leksemas ir naująsias sememas (Girčienė, 2012, p. 7). Žr. autorės pasiūlytą schemą:

[2] Cituotame darbe naujažodžiai suprantami plačiąja reikšme (Kerremans, 2015, p. 27).

Taigi apie neologizmus galima kalbėti leksemos ir sememos lygmeniu. Kita vertus, Mikelionienė pastebi, kad kai kalbama apie naujus žodžius, netgi apibrėžiant neologizmus, neretai akcentuojamos tik ekstralingvistinės jų atsiradimo priežastys (poreikis įvardyti naujai atsiradusius daiktus, reiškinius, sąvokas). Vidinės, lingvistinės, priežastys, būdamos ne tokios akivaizdžios, nors ir ne mažiau svarbios, kartais užmirštamos. Pasak jos, analogija – viena galingiausių vidinių kalbos mechanizmų, lemiančių naujos leksikos atsiradimą (Mikelionienė, 2002, p. 73).

Naujažodžiai lietuvių kalboje atsiranda keliais būdais: 1) pagal kalbai įprastus darybos modelius, 2) verčiant iš kitų kalbų, 3) skolinantis iš kitų kalbų, 4) suteikiant turimiems žodžiams naujas reikšmes. Toliau bus pristatomas šiam darbui aktualus 4 lygmuo – kai turimiems žodžiams suteikiamos naujos reikšmės (Jakaitienė, 2009, p. 206).

Naujas reikšmes įgyję žodžiai Jakaitienės taip pat laikomi neologizmais. Tai semantiniai naujadarai. Žodžių reikšmės kinta dėl kelių priežasčių: a) kai perkeliamas tas pats žodis iš vienos gyvenimo sferos į kitą panašumo ar logikos ryšiu susijusiems dalykams pavadinti; b) dėl žodžiais reiškiamos sąvokos apimties siaurėjimo ar platėjimo; c) dėl dviejų (kartais ir kelių) kalbų žodžių reikšmių sąsajų (Jakaitienė, 2009, p. 212).

Vienas iš būdų naujai žodžio reikšmei atsirasti – vieno dalyko pavadinimo perkėlimas kitam. Priežastys gali būti labai įvairios: kai prireikia pavadinimo naujai sąvokai; kai pasikeičia jau pavadinto dalyko ypatybės ar funkcijos; kai keičiasi žodžio vartojimo sfera. Žodis, kuriuo pradedama vadinti vis naujus dalykus ar juo apimama naujos reiškinių sferos, tampa daugiareikšmis (plačiau apie daugiareikšmiškumą žr. p. 11).

Kita semantinio žodžio kitimo priežastis – fiksuotos reikšmės siaurėjimas ar prototipinės reikšmės platėjimas. Siaurėjimas vyksta tuomet, kai žodžių nauja reikšmė formuojasi toldama nuo darybinės (t. y. žodžio struktūros lemiamos) reikšmės. Į reikšmės platėjimą galima žiūrėti ir diachroniniu būdu. Pavyzdžiui, anglų kalboje daiktavardžiu *dog* buvo vadinamas tik grynaveislis šuo, dabar – tai bet kokio šuns pavadinimas (Jakaitienė, 2009, p. 213).

Semantinių naujadarų atsiranda vertimo keliu dėl dviejų (kartais ir kelių) kalbų žodžių reikšmių sąsajų. Taip atsitinka, kai koks nors vienoje iš dviejų kalbų pagrindinėmis reikšmėmis sutampantis žodis įgyja naują reikšmę. Tokiu būdu atsiradę žodžiai vadinami semantiniais vertiniais, arba kontaktiniais semantiniais naujadarais.

Kalboje atsiranda naujų reikšmių, kitaip naujų sememų. Todėl svarbu išsiaiškinti, kaip suprantama žodžio semantinė struktūra, kokių yra reikšmių tipų ir kokie reikšmių tarpusavio santykiai būdingi.

1. 3. Reikšmės samprata

Paaiškinti reikšmės sąvoką bando daugybė skirtingų teorijų. Toliau bus pristatomos tik kai kurios reikšmės koncepcijos.

Gudavičius reikšmę apibrėžia kaip tam tikrą psichikos darinį, kylantį, atsirandantį, egzistuojantį iš žinojimo, kas pavadinama ir ką galima pavadinti tam tikru garsų kompleksu – fonetiniu žodžiu (Gudavičius, 2013, 71).

Vadinamoji psichologistinė (mentalistinė) reikšmės koncepcija remiasi manymu, kad reikšmės pagrindą sudaro tradicinis kalbos paskirties supratimas: kalba išreiškia kalbančiojo mintis, jausmus, norus, t. y. objektyvizuoja vieno žmogaus sąmonės turinį ir sužadina panašius kitų žmonių sąmonės reiškinius (Jakaitienė, 1988, p. 30). Pastebėtina, jog psichologistinė reikšmės samprata nėra vientisa, ir visiškai įmanoma kalbėti apie atskiras, gana skirtingas jos atmainas.

Viena svarbiausių ir plačiausiai aptariamų reikšmės koncepcijų – semiologinė. Ja remiantis žodis suvokiamas kaip specifinis, dvipusis kalbos ženklas, tarp kurio raiškos ir turinio nusistovėjęs pastovus ryšys, o pagrindinė funkcija – reprezentuoti įvairius pažinimo objektus. Taip pat labai svarbu ir santykiai su tos pačios sistemos nariais, t. y. kitais žodžiais (Jakaitienė, 1988, p. 40). Semasiologai reikšmės nelaiko objektyviai egzistuojančiu ar savaime duotu dalyku. Teigiama, kad reikšmė yra mąstomosios būties apraiška, nes pasireiškia tik per sąmonę, mąstymą ir nieko nereiškia už pažinimo ribos.

Aptariamoje semasiologinėje koncepcijoje išsiskiria dvejopas požiūris į reikšmę. Tiesa, nors struktūralistai ir kognityvistai reikšmę vertina skirtingai, tačiau tokius vertinimus reikėtų suvokti kaip vieną kitą papildančius. Struktūralistai reikšmę laiko tam tikru lingvistikos vienetu, konceptu, o kognityvistai – ją aiškina kaip ontologiškai determinuotą kategoriją.

Taigi galima skirti kognityvinę ir struktūrinę reikšmes.

1.3.1. Kognityvinė reikšmė

Kognityvistai reikšmę suvokia plačiai – kaip tam tikro visuminio patyrimo atspindį žmogaus sąmonėje, kur ji įgyja subjektyvų vertinimą. Tačiau nors reikšmė kiekvieno žmogaus yra suvokiama individualiai, kalba visų pirma yra komunikacijos reiškinys, todėl ir reikšmėje turi slypėti tam tikras visiems suprantamas invariantinis turinys. Pagal tai reikšmė skiriama į realią, kuri aktualizuojama šnekos akto metu ir labai varijuoja priklausomai nuo situacijos, šnekos akto dalyvių patyrimo, išsilavinimo, nuostatų ir kitų priežasčių, ir į reikšmę konstruktą – tam tikrą su žodžiu siejamą tipišką turinį, turinio vidurkį, invariantą, pripažįstamą ir toleruojamą kalbančiųjų ta kalba (Gudavičius, 2006, p. 106).

1.3.2. Struktūrinė reikšmė

Struktūrinę reikšmę lemia vidinė kalbos leksinė, semantinė ir gramatinė struktūra. Reikšmės pagrindas – kalbos vartotojų žinios apie žodžių sisteminius ryšius ir jų vartojimo tekste taisykles ir normas. Čia įvardijami sisteminiai ryšiai būna paradigminiai ir sintagminiai. Detali kiekvieno žodžio abiejų tipų ryšių analizė leidžia nustatyti įvairius to žodžio reliacinius požymius. Šių požymių visuma ir laikoma struktūrine reikšme (Jakaitienė, 1988, p. 57).

Struktūrinei analizei svarbu nustatyti reikšmės sudedamąsias dalis, išaiškinti jų vidinę sąrangą, pateikti jos eksplikuotą modelį. Struktūralistams svarbesnis yra sinchroninis metodas, nes tai tikra ir vienintelė kalbančiųjų realybė (Saussure, 2014, p. 124).

1.4. Semantiniai kitimai

Daugiareikšmiai žodžiai nominuoja kelis denotatus, susijusius įvairiais ryšiais. Vadinasi, žodžio semantinę struktūrą galima įsivaizduoti kaip atspindį ryšių, egzistuojančių tarp pavadinamųjų denotatų. Denotatas – tai referento atvaizdas žmogaus sąmonėje, tam tikrų (dažnai net nesusistemintų) sąmonėje užfiksuotų jo požymių minimumas, reikalingas vienam dalykui atskirti nuo kito (Jakaitienė, 2009, p. 50). Remiantis aiškinamuosiuose žodynuose pateikiama reikšmių filiacija ir definicijomis bei universaliais loginiais klasifikacijos principais galima skirti keturias denotatų klases: 1) prototipinį denotatą, 2) išplėstą ar susiaurintą denotatą, 3) prototipinio denotato naują aspektą ir 4) naują denotatą (Gudavičius, 2013, 57–60). Atitinkamai daugiareikšmiame žodyje galima būtų skirti keturias semantines zonas, atspindinčias šiuos tarpusavyje susijusius denotatus bei žodžio galimybes įvardyti pasaulio elementus kitais žodžiais – žodžio semantinės raidos kryptis.

Prototipinis denotatas – tai denotatas, kuris paprastai pirmasis ateina į galvą išgirdus žodį, kurio ryšys su tuo žodžiu stipriausias, natūraliausias ir įprasčiausias kalbantiesiems. Šis denotatas aktualizuojamas pagrindine reikšme. Neretai tarp tarpusavyje susijusių reikšmių nematyti priklausomybės ryšio, dvi ar daugiau reikšmių atrodo visiškai savarankiškos. Pavyzdžiui, *urna* ‘dėžė, į kurią, slaptai balsuojat, įmetami biuleteniai’ ir ‘indas sudeginto lavono pelenams laikyti’. Tokiais atvejais galima kalbėti apie paralelinę nominaciją. Kai kuriais atvejais tokį semantinį savarankiškumą galima traktuoti ir kaip homoniminį santykį. Homonimiškumas ypač ryškus tada, kai viena ar kelios reikšmės turi terminologinį pobūdį. Terminas *prototipinė reikšmė* netgi tinkamesnis negu *pagrindinė reikšmė.* Grindžiama tuo, kad pastarasis terminas implikuoja tik vienos reikšmės galimybę žodyje, o dažnai pagrindinių reikšmių žodyje būna ne viena. Prototipiškumas gali turėti nebūtinai vieną šaltinį.

Denotatų klasės išplėtimas ar susiaurinimas. Denotatų klasės, kaip ir bet kurios kitos, neturi aiškių ribų. Prototipinės klasės periferija negali būti griežtai apibrėžta, o tai reiškia, kad į žodžiu pavadinamą daiktų klasę gali būti įtraukiami labai panašūs objektai. Akivaizdus denotatų klasės išplėtimo pavyzdys: *adata* ‘smailus metalinis virbelis su siūlo įveriama ausele, siuvimo įrankis’ ir ‘bet kuris įrankis, virbalėlis, panašus į šį siuvimo įrankį’ (*Chirurginė adata. Patefono adata. Ežio adatos*). Semantinė žodžio raida priklauso nuo susiaurinimo. Tam tikromis aplinkybėmis, esant tam tikrai situacijai žodis imamas vartoti ne visai juo nominuojamai klasei įvardyti, o tik tam tikrai daliai, kuri tam tikroje situacijoje vienareikšmiškai suvokiama. Pavyzdžiui, žodis *aikštė*, pavadinantis kokią nors lygią vietą miške – be medžių, mieste – be namų ir pan., sporto sferoje imamas vartoti specialiai sporto ar pramogų vietai, kuri taip pat yra ir lygi, ir neapstatyta, pavadinti.

Prototipinio denotato kito aspekto pavadinimas – tai skirtingose situacijose svarbūs tapę skirtingi denotato požymiai ir ryšiai su kitais situacijos dalyviais. Į tą patį dalyką žiūrima iš kitos perspektyvos. Perspektyvos, arba žiūros kampo, pasikeitimas pakeičia suvokiamą norimą pavadinti objektą ir tas pasikeitimas gali būti vertinamas kaip kita žodžio reikšmė. Tokia reikšmė paprastai nesusijusi semantinės priklausomybės ryšiu su prototipine reikšme ir gali būti traktuojama kaip prototipinio denotato kito aspekto atspindys. Predikatinių žodžių prototipinio denotato kitas aspektas reiškia tam tikros veiksmo, būsenos ar požymio ypatybės sustiprinimą, kuris yra esmingas nusakomoje situacijoje, pavyzdžiui, *budėti* ‘saugoti, prižiūrėti, dežuruoti’ (*Budėti sargyboje. Budintis tarnautojas. Budėti prie ligonio*) ir ‘nemiegoti’ (*Visą naktį budėjau*). Prototipinio denotato kito aspekto sferai priskirtinos metonimijos. Metoniminiu pavadinimo perkėlimu iš esmės aktualizuojamos denotato klasės aspektas, siejantis ją su kitais siauresnės ar platesnės situacijos komponentais.

Naujas denotatų klasės įvardijimas. Šiuo atveju šalutinė reikšmė atsiranda kaip visai kitos denotatų klasės, skirtingos nuo prototipinės, įvardijimas. Tokios šalutinės reikšmės yra

konceptualiųjų metaforų realizacijos rezultatas. Kognityvinėje lingvistikoje konceptualioji metafora suprantama kaip mąstymo strategija, kai apie vienus dalykus mąstome kaip apie kitus, paprastai artimesnius, geriau pažįstamus, akivaizdesnius. Konceptualiųjų metaforų analizėje svarbiausias dalykas yra santykis tarp to, ką norime įvardyti, ir to, kuo remdamiesi įvardijame. Pačios bendriausios metaforizacijos kryptys: iš konkrečios sferos – į abstrakčią, gyvūnų pasaulis – žmogus, žmogus – negyvoji gamta. Pavyzdžiui, iš gyvūnų sferos pereinama į žmonių – *briedis* '*zool.* didelis miškų gyvulys šakotais ragais' ir '*prk.* didelis, tvirtas vyras'.[3]

1.5. Žodžių daugiareikšmiškumas ir reikšmių filiacija

Natūralus kalbos funkcionavimas lemia tą faktą, kad dauguma žodžių išreiškia ne vieną, o kelis konceptus. Todėl kalbos sistemoje tą pačią formalią struktūrą turintis žodis gali turėti daugiau nei vieną reikšmę, kitaip sakant, jis yra daugiareikšmis. Visos daugiareikšmio žodžio reikšmės yra viena su kita susijusios, todėl jos sudaro semantinę žodžio struktūrą (Jakaitienė, 2005, p. 91). Gudavičius daugiareikšmiškumą apibrėžia kaip skirtingų reikšmių buvimą viename žodyje, tam tikrą jų koegzistenciją ir tam tikrą žodžio formos ir turinio asimetriškumą: viena forma – skirtingi turiniai (Gudavičius, 2013, p. 70).

Polisemija, arba daugiareikšmiškumas, yra dažnai priešinami su monosemija – tik vieną reikšme turinčiu žodžiu (nors tai ir labai retas atvejis). Dažniausiai vienareikšmiai žodžiai vartojami profesinėse sferose, nes mokslininkai ir tyrėjai vengia dviprasmiškumo ir siekia tikslios išraiškos (Šeškauskienė, 2013, p. 251).

Lietuvių kalbotyroje yra įprasta skirti pagrindinę ir šalutines reikšmes, kurios dar skirstomos į tiesiogines ir perkeltines (Jakaitienė, 2009, 88–90). Svarbūs čia tampa žodis ir reikšmė bei jų santykis. Leksinės semantikos uždavinys – ištirti ir aprašyti semantinę žodžio struktūrą. Lingvistikoje semantinė žodžio struktūra aiškinama dvejopai. Pirmuoju atveju – tai kiekvienos atskiros leksinės reikšmės struktūra, antruoju – daugiareikšmio žodžio reikšmių visumos struktūra. Tiriant reikšmę stuktūriniu aspektu yra svarbūs jos elementai, kitaip vadinami semantiniais komponentais. Tiriamas jų kiekis, kokybė, tarpusavio priklausymas ir išdėstymas.

Žodžių turinyje paprastai atsispindi ne vienas, o kelių, kartais labai skirtingų klasių elementai. Tokiu atveju sakoma, kad žodis yra daugiareikšmis – turi ne vieną, o kelias reikšmes. Daugiareikšmiškumas būdingas žodžiams kaip kalbos sistemos elementams. Šnekos akte kiekvienas žodis yra vienareikšmis. Žodžio reikšmę tekste rodo to žodžio ryšiai su kitais žodžiais, jo aplinka.

[3] Gudavičiaus skirstymas, 2013, 75–80.

Kiekviena žodžio reikšmė turi specifinę formą – savo ryšius su kitų teksto žodžių reikšmėmis ir pagal tuos ryšius ji vienareikšmiškai (teisingai) yra identifikuojama. Žodžio reikšmės ir jos reiškimo formos vienovė vadinama semema. Vadinasi, semema, kaip ir žodis, yra dvipusis kalbos (tiksliau šnekos) vienetas: turi reikšmę ir formą (Gudavičius, 1994, 13–14).

Sisteminiu požiūriu daugiareikšmiškumo pagrindas galėtų būti skirtingos denotacinės klasės. Žodžio reikšmė siejama su tam tikru denotatu, t. y. realių ar menamų daiktų ar reiškinių klase: jeigu žodis pavadina skirtingus denotatus, jis turi skirtingas reikšmes (Gudavičius, 2009, p. 99).

Vienas iš sudėtingiausių semantinių duomenų pateikimo žodyne uždavinių – nustatyti, kiek reikšmių gali turėti viename straipsnyje pateikiamas leksinis vienetas, kaip tos reikšmės turi būti išdėstytos, kokiu būdu pažymima jų specifika. Žodžio struktūros skaidymas leksikografijoje vadinamas filiacija. Tai daugiareikšmio žodžio struktūros skaidymas, t. y. nustatymas, kiek reikšmių galima skirti kiekvieno žodžio reikšmių sistemoje (Jakaitienė, 2005, p. 24, 90).

Manoma, kad žodžių polisemija, dviejų ar daugiau reikšmių turėjimas, yra kalbos universalija. Didesnioji dalis visų kalbų žodžių yra daugiareikšmiai. Žodis šalutinių reikšmių įgyja, kai prireikia pavadinti naujus dalykus, kurie yra arba kuo nors panašūs į jau pavadintus, arba susiję su jais loginiu ryšiu. Kita priežastis, lemianti šalutinių reikšmių radimąsi, yra sąmoningas noras neutralų kokio nors dalyko pavadinimą pakeisti tokiu, kuris kartu atspindėtų ir emocinį to dalyko vertinimą. Skiriami du šalutinių reikšmių tipai: tiesioginės ir perkeltinės reikšmės (Babickienė, Venckutė, 2013, 203–205).

Šalutinių tiesioginių reikšmių dažniausiai randasi iš reikalo pavadinti naują dalyką. Jų ryšys su pagrindine žodžio reikšme išlieka, bet yra silpnesnis nei perkeltinių reikšmių, todėl ir sakoma, kad jos su pavadinamu dalyku susiejamos tiesiogiai ir neturi vertinamojo aspekto. Šalutinių perkeltinių reikšmių ryšys su pagrindine yra stipresnis ir labiau nuo jos priklausomas. Skiriami du perkeltinių reikšmių tipai – metaforinės ir metoniminės reikšmės. Metaforinės reikšmės formuojasi gretinant tam tikrus dviejų skirtingų dalykų požymius, kurie leidžia vienam iš jų pritaikyti kito pavadinimą, taip kartu pasakant ir kaip tas dalykas vertinamas. Metoniminė perkeltinė reikšmė susiformuoja dviejų gretinamų dalykų loginio ryšio pagrindu (Babickienė, Venckutė, 2013, p. 205).

Daugiareikšmių žodžių reikšmių sistemos plečiasi palaipsniui. Kuo senesnis žodis, tuo geriau išsivysčiusi jo semantinė struktūra. Įprastas žodžio semantinės raidos modelis yra perėjimas iš paprastesnės semantinės struktūros, apimančios tik dvi ar tris reikšmes į sudėtingesnę semantinę struktūrą. Viena iš naujų reikšmių atsiradimo priežasčių vadinama istorine arba ekstralingvistine. Dėl tautos socialinio gyvenimo, jos kultūros, žinių, technologijų, meno įvairių pasikeitimų žodyne atsiranda spragų, kurios prašosi būti užpildytos. Naujai sukurti objektai, naujos koncepcijos ir fenomenai turi būti įvardyti. Galimi du naujų pavadinimų būdai: darant naujus žodžius (žodžių

daryba) ir skolinantis svetimus. Dar vienas būdas užpildyti tokio žodyno spragas yra kai kurių senų žodžių pritaikymas naujam objektui ar sąvokai (Antrushina, 2004, p. 60).

Kai Anglijoje pasirodė pirmi tekstilės fabrikai, žodžiu *malūnas* buvo pavadintos šios ankstyvosios pramonės įmonės. Taip *malūnas* (lotyniškas skolinys iš pirmojo amžiaus pr. Kr.) įgijo naują reikšmę: 'pastatas, kuriame grūdai yra malami į miltus' (Antrushina, 2004, p. 61).

Naujos reikšmės taip pat gali būti sukurtos dėl lingvistinių veiksnių (antroji priežasčių grupė). Kalbiniu požiūriu naujų reikšmių plėtra, taip pat visiškas reikšmės pakeitimas gali būti kilęs dėl kitų žodžių, daugiausia sinonimų, įtakos (Antrushina, 2004, p. 61).

Metafora leidžia skirtingus objektus ar reiškinius apibūdinti tais pačiais žodžiais, todėl mes verčiamės palyginti nedideliu žodžių skaičiumi – tik keliomis dešimtimis tūkstančių. Pavyzdžiui, nuotaikai pritaikomi metereologijos terminai (*nuotaika pragiedrėjo, apniuko, pagedo, pasitaisė*), o blogiui – botanikos (*įsišaknijęs blogis, išrauti blogį su šaknimis, blogio sėklos*). Be to, metafora ir kasdienėje, ir mokslo kalboje geriau tinka negu koks naujadaras, nes visiškai naujas žodis pavadinamojo dalyko nepaaiškina. Tik jau kalboje turėtas ir kitus dalykus vadinęs ar apibūdinęs žodis gali atskleisti naujai įvardijamo objekto esmę, taip naują reiškinį suvokiame per seną. Dėl to metafora būtina pasauliui pažinti. Kaip teigia George'as Lakoffas ir kiti kognityvistai, visa mūsų sąvokų sistema, taigi ir visas mąstymas, patirtis, įprastiniai veiksmai yra nulemti metaforos (Lakoff 1980). Dažniausiai nesuvokiame ir neįsisąmoniname sąvokų arba konceptualiosios sistemos, nors mąstome, kalbame, veikiame pagal tam tikrą modelį ar schemą. Kokia ta schema, galima sužinoti gilinantis į kalbą. Taip metafora padeda suvokti ne vieną kalbą, bet ir pažinimą, mąstymą. Abstraktieji, juslėmis neapčiuopiami objektai mūsų sąmonėje egzistuoja kaip metaforiškos sąvokos, kurių esmę galima suvokti surinkus kalboje daug konkrečių jos apraiškų. Jos ir padeda pamatyti tuos konkrečius dalykus, per kuriuos suvokiami abstraktieji (Marcinkevičienė, 2011, p. 35).

Tipiškas metaforos apibrėžimas žodyne: „Žodžio ar frazės vartojimas kita reikšme nei pažodinė"[4] (Oxford Advanced Leaner's Dictionary). Tai nėra labai informatyvu, nes neminimas loginis pagrindimas. Metafora geriausiu atveju suprantama kaip neatsargumas, o blogiausiu – nenormalumas[5] (Cruse, 2000, p. 202).

Metafora visada buvo tam tikras generatyvinės lingvistikos trikdymas. Problemos šaltinis slypi požiūryje, kad žodžių reikšmės gali būti pavaizduotos kaip reikalingų ir pakankamų funkcijų rinkinys. Reikšmės, šiuo požiūriu, turi aiškias ribas (Taylor, 1997, p. 130).

[4] "The use of a word or phrase to mean something different from the literal meaning".

[5] "This is not very enlightening: since it does not even hint at any rationale for such a curious practice, it makes metaphor seem, at best, carelessness, and, at worst, perversity".

II. Žodžių, įgijusių naujas reikšmes, vartojimo sritys ir pobūdis

Šioje dalyje grafiškai bus pavaizduotos sritys, kuriose vartojami žodžiai naujomis reikšmėmis.

2.1. Vartosenos sritys, kuriose fiksuojama naujos reikšmės

Į LKND įtraukta įvairių sričių žodžių, vartojamų naujosiomis reikšmėmis. Naujose reikšmėse eksplikuojami denotatai: daiktai, gyvūnai, gamtos reiškiniai, abstraktai. Kaip sritys pasiskirčiusios, galima pamatyti diagramoje:

Kaip matyti iš diagramos, daugiausia žodžių naujosiomis reikšmėmis yra vartojama visuomenės srityje – 34 %, plg.: *aktyvìstas*, *atskirtìs*, *įtraukùs*, *įtraukì (visuomenė)*. Nemažai žodžių nauja reikšme vartojami mokslo srityje – 13 %, plg.: *dirbtùvės*, *lẽkis*, *rezideñtas* (reikšmės skolinys), *žaìbinis*, *-ė*. Tiek pat, kaip ir mokslo srityje, gyvenimo būdo srityje vartojama žodžių naujomis reikšmėmis – 13 %, plg.: *balerìnos*, *blizgesỹs*, *dulksnà*. Nemažai žodžių naująja reikšme vartojami ir transporto srityje – 9 %, plg.: *dugnìnė*, *ežỹs*, *krãbas*. Kita sritis – kompiuterija, joje naująja reikšme vartojamų žodžių rasta 8 %, plg.: *nusiurbti*, *programẽlė*, *skaitmenà*. Kita sritis, kurioje žodžiai vartojami naująja reikšme, yra verslas – 6 %, plg.: *bandìklis*, *grýninimas*, *injèkcija*. Buities srityje rasti 5 % žodžių naująja reikšme, plg.: *kepsnìnė*, *kramtùkas*, *naikìklis*. El. komunikacijos ir maisto srityje žodžių, vartojamų naująja reikšme nedaug – 4 %. El. komunikacijos: *paskyrà*, *žymẽ*, *grotẽlės*.

Maisto srityje rasta tokių žodžių, vartojamų naująja reikšme: *glaĩstas*, *kietìklis*, *užríebinti*. Kitos dvi sritys, kuriose rasta mažiausiai žodžių, vartojamų naująja reikšme – politika (2 %) ir psichologija (2 %). Pavyzdžiai iš politikos srities: *kišenìnis*, *ambasãdorius*, *iẽšmininkas*. Pavyzdžiai iš psichologijos srities: *stabdìklis*, *pérkėlimas*, *chèmija*.

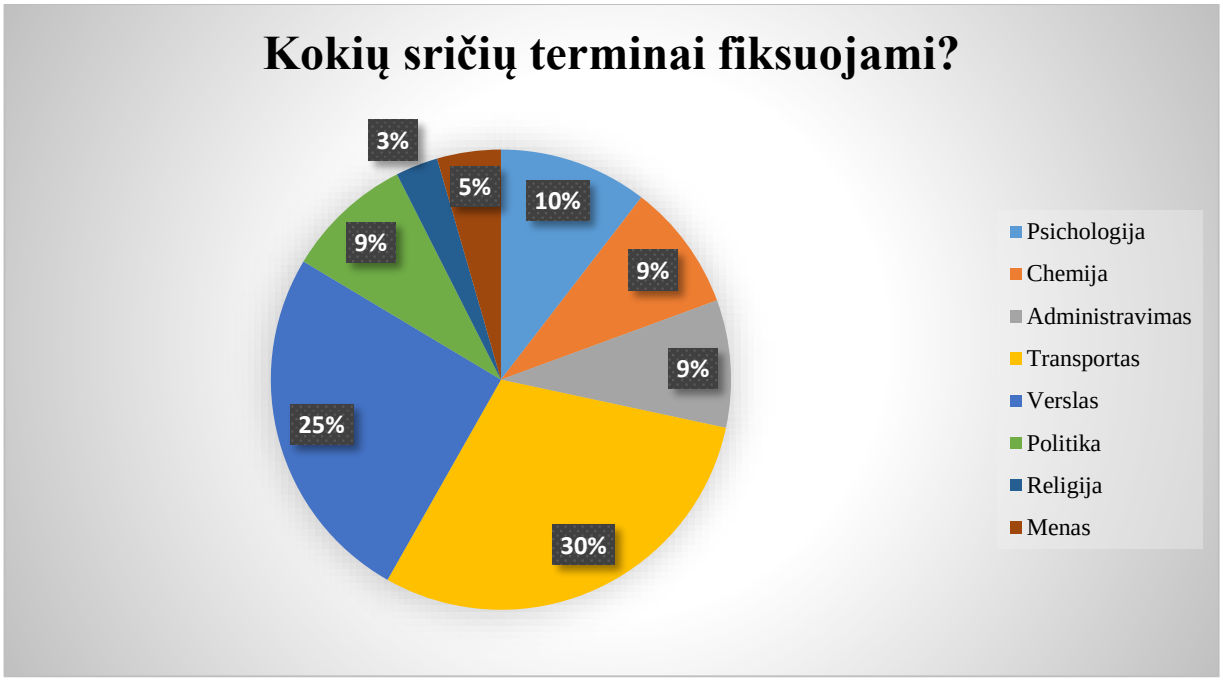
2.2. Naujų reikšmių pobūdis

Nemažai žodžių, vartojamų naująja reikšme, yra žargoniški. Dažniausiai žargoniškai vartojami veiksmažodžiai, pavyzdžiui: *svaĩgti*, *atsipũsti*, *nuláužti*. Taip pat yra ir kitų kalbos dalių žargonizmų: *bam̃balis*, *spìnta*, *dziñ*. Iš visų LKND surinktų žodžių naujosiomis reikšmėmis 5 % yra žargoninės reikšmės.

2.3. Terminės reikšmės

LKND yra nemažai naujų terminių reikšmių:

Daugiausia – 30 % transporto srityje vartojamos terminės reikšmės, plg.: *daiktínė*, *dugnìnė*, *slapùkas*. 25 % terminių reikšmių vartojamos verslo srityse, plg.: *grýninimas*, *inkubãtorius*, *nuolaidžiáuti*. Psichologijoje fiksuota 10 % terminių reikšmių, plg.: *akcentuãcija*, *pérkėlimas*, *stabdìklis*. Administravimo, chemijos ir politikos srityse rasta 9 % terminių reikšmių. Administravimo srityje – *įtraukùs*, *kaimynijà*, *naikìklis*. Chemijos srityje – *agresyvùs*, *slopìklis*, *stiprìklis*. Politikoje – *kišenìnis*, *pérkrovimas*. Meno srityje užfiksuoti 5 % terminių reikšmių, plg.: *dirbtùvės*, *sukùčiai*. Religijos srityje rasta 3 % terminių reikšmių, plg.: *kunigíenė*, *pakaklìnė*.

III. Semantinė naujų reikšmių motyvacija

Šioje dalyje naujos reikšmės bus tiriamos atsižvelgiant į naujos reikšmės ryšio su pagrindine pobūdį. Siekiama nustatyti, kaip išvestinėse reikšmėse kinta denotatų klasės ribos arba kaip vieną denotatų klasę pakeičia kita. Pagal tai skiriami trys tipai: denotatų klasės išplėtimas ir susiaurinimas, prototipinio denotato kito aspekto pavadinimas ir naujos denotatų klasės įvardijimas. Išnagrinėjus vartosenos pavyzdžius bandoma paaiškinti naujų reikšmių atsiradimo motyvaciją.

3.1. Denotatų klasės išplėtimas ir susiaurinimas

3.1.1. Reikšmės siaurėjimas

Šiai daliai daugiausia priskirtina naujų daiktavardžių reikšmių. Pagal tai, ką reikšmėse eksplikuojami denotatai reiškia, skiriamos kelios grupės. Tai denotatai, nusakantys asmenis, daiktus, ypatybes ir abstraktus. Taip pat pasitaikė keli būdvardžių ir dalyvio naujų reikšmių atvejai.

Tik du žodžiai, įvardijantys asmenis, vartojami nauja reikšme. DLKŽe daiktavardis *aktyvìstas, aktyvìstė* pateikiamas reikšme: ‘veiklus politinės, visuomeninės ar ūkinės organizacijos narys’. LKND šis daiktavardis fiksuotas nauja reikšme ‘aktyvizmo propaguotojas, siekiantis tam tikrų politinių ar socialinų tikslų’, plg.: *Aplinkosaugos **aktyvistas** protestuotoja prieš planus netoli Kelno esančiame miške kasti rusvąsias anglis.*[6] Pagrindinėje reikšmėje įvardijamas denotatas yra bet kokioje organizacijoje aktyviai veikiantis narys, o jo aktyvus elgesys vadinamas aktyvizmu. Svarbus dalyvavimas, priklausymas kokiai nors organizacijai. Šiuo atveju naujoje sememoje yra fiksuoti politiniai ar socialiniai tikslai, bet ne narystė. Denotatų klasės ribos siaurėja, nes aktyvistu vadinamas ne tam tikroje organizacijoje dirbantis veiklus žmogus (pabrėžiamas tik būdo bruožas), kaip pagrindinės reikšmės atveju, o turintis tik tam tikrų politinių ar socialinių tikslų. Svarbus tampa aktyvizmo propagavimas. T[7] fiksuoti 138 vartosenos pavyzdžiai. Daugiausia šalia daiktavardžio *aktyvìstas, aktyvìstė* einančių žodžių: *sovietinis, komunizmo, komjaunimo, bolševikų, Sąjūdžio.* Galima matyti, kuriuo laikotarpiu intensyviausiai šis žodis vartotas pirmąja reikšme. Pastebėtina, kad T naujesniuose tekstuose (maždaug nuo 2010 m. spaudos) galima rasti ir kitokių kolokatų[8] iš įvairių sričių: aplinkosaugos, antiglobalistinio judėjimo, gamtosaugos, plg.: *gamtosaugos aktyvistas* – žmogus, aktyviai skleidžiantis su gamtos apsauga susijusias idėjas.

[6] Visi pavyzdžiai pateikiami iš *Lietuvių kalbos naujažodžių duomenyno*.
[7] Reikšmių vartosena tikrinta VDU Dabartiniame lietuvių kalbos tekstyne el. adresu http://tekstynas.vdu.lt/tekstynas/
[8] Kolokacija – labai įprastas žodžio vartojimo kontekstas, prasmingas ir gramatiškas dažnai kartu vartojamų mažiausiai dviejų žodžių junginys (Jakaitienė, 2005, p. 25).

Kitas daiktavardis *dėliótojas, dėliótoja* LKND teikiamas nauja reikšme ‘kas dėlioja dėliones’, plg.: *Puikius prizus į namus išsinešė ir kiti varžybų dalyviai, nugalėję jaunesniųjų „**dėliotojų**“ grupėse. Ar bandysite būti greitesni **dėliotojai** nei Aurimas?* DLKŽe veiksmažodis *dėliìti* reiškia: 1. dėstinėti, kraustyti; 2. dažnai dėti (kiaušinius): ~tojas, ~toja *dkt.* DLKŽe fiksuota reikšmė platesnė, nes galima dėlioti knygas, kiaušinius ir įvairius daiktus, o naujoji reikšmė siauresnė, nes įvardijamas asmuo, kuris dėlioja žaidimo detales ir taip surenka tam tikrą vientisą vaizdą, paveikslą, t. y. dėlionę. T fiksuoti tik 2 žodžio *dėliótojas* atvejai, žodis nėra vartojamas naująja reikšme.

LKND autoriai fiksuoja naują žodžių *výstytojas, výstytoja* reikšmę ‘kokios nors srities plėtotojas’, plg.: *Ekspertai teigia, kad dėl prastos anglų kalbos internetinio verslo **vystytojai** patiria milijonus svarų nuostolių, skelbia BBC.* DLKŽe veiksmažodis *výstyti* nurodomas šiomis reikšmėmis: 1. vynioti, supti vystyklais; 2. *knyg.* daryti tobulesnį, sudėtingesnį, plėtoti, rutulioti. Naujos reikšmės daiktavardis sietinas su DLKŽe fiksuota antrąja veiksmažodžio reikšme. Asmuo, išmanantis kurią nors sritį ir ją plėtojantis, yra vadinamas vystytoju.

Kitą žodžių, kurie vartojami naujomis reikšmėmis, grupę sudaro sukonkretėję abstraktai. Toliau bus aptariama, kokios yra fiksuotos šių daiktavardžių naujos reikšmės, atsiradusios dėl pakitusio abstraktaus reiškinio ar veiksmo turinio.

Daiktavardis *atskirtìs* DLKŽe teikiamas reikšme ‘atskyrimas’. Veiksmažodžio *atskìrti* fiksuotos reikšmės: 1. padaryti nebeprisijungusį, atidalyti; 2. daryti skirtumą. LKND autoriai fiksuoja dvi naujas šio žodžio reikšmes: 1. atskyrimas, atsiskyrimas; nepritapimas; 2. skirtumas, skirtis, plg.: *Projekto AKIM tikslas – mokyklų bendruomenių **atskirties** nuo kultūros proceso mažinimas* (1-oji reikšmė). *Deja, bet ir vėl galima drąsiai tvirtinti, kad Lietuvos kaimo ir didžiųjų miestų socialinė bei ekonominė **atskirtis** pernelyg didelė* (2-oji reikšmė). Žodis nauja reikšme imamas vartoti esant tik tam tikrai situacijai: kai nusakoma, kieno atskirtis, pavyzdžiui, bendruomenės. Įvardijama atskirties rūšis: ekonominė, kultūrinė ar socialinė. Pirmos naujosios sememos vartojama sritis – visuomenė. Tai situacija, kai žmonių grupė nepritampa prie įprastų dalykų. Yra nesusipažinusi su visuotinai priimtomis elgesio normomis ar nesilaiko įprasto gyvenimo būdo taisyklių. DLKŽe fiksuotoje reikšmėje yra tik bendresnio pobūdžio *atskyrimas*. Pateikiamas tik vienas pavyzdys – gramatikos terminas *atskirties* kilmininku. Antra naujoji reikšmė reiškia *skirtumą* tarp dviejų dalykų, pvz., socialinės ir ekonominės padėties kaimuose ir miestuose nesutapimą. T iš viso yra fiksuoti 122 atvejai su daiktavardžiu *atskirtis*. Peržiūrėjus reikšmes, pavyko suskaičiuoti, kad 59 kartus kontekstiniu žodžiu eina būdvardis *socialinis*. Taigi *socialinė atskirtis* yra nauja, žodynuose nefiksuota kolokacija, kuri galėtų būti pateikiama kaip vartosenos pavyzdys.

Kitas veiksmažodinis abstraktas *galvójimas* LKND fiksuotas nauja reikšme ‘specialus žodis lietuvių filosofijai pavadinti’, plg.: *Kalbėdamas apie lietuvių filosofų mąstysenos ypatumus, A.*

Šliogeris pirmiausia pabrėžė, kad savarankiško lietuviško ***galvojimo****, kitaip tariant savarankiškos lietuvių filosofijos, radimasis sutapo su lietuvių tautinės savimonės ir „aukštosios“ kalbos atsiradimu.* DLKŽe pamatinio veiksmažodžio *galvóti* yra kelios reikšmės: 1. mąstyti, protauti, svarstyti; 2. įgauti galvenas (apie linus). Iš pirmosios reikšmės išvestas abstraktus veiksmažodinis daiktavardis *galvojimas* reiškia galvojimą, kaip procesą, apskritai, t. y. gali būti svarstoma apie įvairius dalykus. Fiksuota nauja reikšmė siauresnė, vartojamas žodis *galvojimas* kaip tarptautinio žodžio *filosofija* sinonimas. Filosofija – bendriausių gamtos, visuomenės ir mąstymo raidos dėsnių mokslas. Lietuvių filosofijai būdingas svarstymas, protavimas, taigi galvojimas. T nepavyko rasti užfiksuotų nauja reikšme vartojamų žodžių, nors rasta 220 šio abstrakto atvejų, visur jis vartojamas pirmąja reikšme.

Dar vienas abstraktus daiktavardis *gẽris* DLKŽe yra pateikiamas tokiomis reikšmėmis: 1. gerumas; 2. kas gera, dora; 3. turtas, gėrybė. LKND fiksuota nauja reikšmė ‘geras konkretus dalykas’, plg.: *Storas knygas moteris mėgsta, tokias vadina* ***gėriu****, ir joms įveikti kantrybės užtenka.* Semantiškai nauja reikšmė siejasi su DLKŽe fiksuota antrąja reikšme. Gėris – tai, kas gera, dora, o naujai reikšmei aktualus ir konkretumas. Juntamas reikšmės konkretėjimas. Iš pateikto pavyzdžio matyti, kad gėriu moteris vadina knygas. Vadinasi, gėriu vadinama konkreti denotatų klasė, t. y. knygos.

DLKŽe fiksuotos dvi abstraktaus daiktavardžio *kaimynijà* reikšmės: 1. visi kaimynai; 2. kaimynystė. LKND autoriai įtraukia siauresnę reikšmę ‘smulkiausias administracinis vienetas – dešimties kaimynų bendrija’, plg.: *Dėl pagalbos* ***kaimynijoms****, kurios vienys kelis daugiabučius, norinčius tvarkyti savo aplinką.* Žmonės, gyvenantys šalia vieni kitų, vadinami kaimynais. Šis priesagos vedinys padarytas iš asmenį įvardijančio daiktavardžio *kaimynas*. Gali reikšti kaimynų visumą arba buvimą šalia kaimynų. DLKŽe fiksuotoje reikšmėje nėra apibrėžto skaičiaus, fiksuojančio, kiek kaimynų gali sudaryti kaimyniją. Nauja reikšmė tuo ir skiriasi – dešimt kaimynų gali sudaryti kaimyniją. Svarbus tampa kiekio semantinis komponentas. Denotatų klasės ribos pasidaro siauresnės. Vartodami žodį *kaimynija* apibrėžiame tam tikrą kaimynų (žmonių) skaičių. Tai galėtų būti termininė reikšmė, bet vartosenos tyrimas rodo, kad taip daiktavardis *kaimynija* retai vartojamas.

Kitas tokios pačios darybos abstraktus daiktavardis *lietuvijà* LKŽe fiksuotas reikšme ‘lietuvių visuma’. LKND autoriai nurodo naują reikšmę ‘vietinės kilmės Lietuvos gyventojai’, plg.: *Ir kas tada gelbės nuo šito išnykimo musulmonybės, milžiniškos imigracijos į Lietuvą akivaizdoje, kol dar tauta turės teisę* ***lietuviją*** *rinkti?* LKŽe fiksuotoje reikšmėje pabrėžiama lietuvių visuma, o naujos reikšmės atveju – vietinė kilmė. Šiuo atveju denotatų ribos siaurėja, nes yra apibrėžiama konkreti vieta (Lietuva) ir konkreti gyventojų kilmė – būtinai vietinė.

DLKŽe daiktavardžio *lẽkis* teikiama antra žodžio reikšmė ‘skrydis, lėkimas’. LKND fiksuojama nauja reikšmė, įvardijanti matavimo vienetą ‘medžiagos dalelių laisvojo judėjimo kelio ilgis’, plg.: *Taip yra todėl, kad padidėja elektrono* ***lėkio*** *trukmė virš platesnio laidininko.* Taigi žodis imamas vartoti ne apskritai bet kokiam lėkimui nusakyti, o tik tokio veiksmo matavimo vienetui įvardyti. *Lėkis* suprantamas kaip dalelių judėjimo kelio ilgis. Bendra abiejų reikšmių sema yra judėjimas. Skiriamieji požymiai ‘tik tam tikros dalelės’ ir joms judant pasiekiamas ‘tam tikras ilgis’. T pavyko rasti 26 šio žodžio vartosenos atvejus, iš kurių nė karto *lėkis* nevartojamas naująja reikšme.

DLKŽe žodžio *priklausomýbė* reikšmių nenurodoma. Abstrakto apibrėžtys pateikiamos LKŽe, plg.: 1. buvimas priežasties ir pasekmės santykyje; 2. priklausymas kam nors, priderėjimas kam nors, buvimas kieno nuosavybe; 3. buvimas kieno valdžioje. Būdvardis *priklausomas* DLKŽe fiksuotas reikšmėmis: 1. susijęs priežasties ir pasekmės santykiu; 2. esantis valdžioje, nelaisvas. LKND autoriai nurodo naują daiktavardžio reikšmę ‘liguistas potraukis prie kokios veiklos (azartinių lošimų, interneto) ar medžiagų (alkoholio, narkotikų) ir pan.’, plg.: *Mes iš prigimties gebame šią visuomenę ir šią istoriją kurti bei keisti. Mes galime brẽsti ir po truputį išsilaisvinti iš savo* ***priklausomybių.*** Galima manyti, kad nauja reikšmė siejasi su LKŽe fiksuota pirmąja. Liguistas potraukis kyla iš veiksmų, kurie atliekami. Jie susiję priežasties ir pasekmės ryšiais. Pavyzdžiui, alkoholizmas kyla dėl tam tikrų priežasčių ir turi tam tikras pasekmes. Naujos reikšmės svarbus semantinis požymis yra liguistumas.

DLKŽe žodis *programà* teikiamas reikšmėmis: 1. veikimo, darbo ir kt. planas; 2. organizacijos ar atskiro veikėjo veiklos principų ir uždavinių išdėstymas; tam skirtas leidinys; 3. trumpas mokomojo dalyko turinio išdėstymas; tam skirtas leidinys; 4. teatro vaidinimo, koncerto, cirko ir kt. turinio išdėstymas ar išvardijimas; tam skirtas leidinys; 5. skaitmeninės skaičiavimo mašinos uždavinio sprendimo algoritmas. LKND nurodyta žodžio *programẽlė* reikšmė ‘nedidelė, paprastai vieną uždavinį atliekanti kompiuterinė programa, kurią galima parsisiųsti internetu’, plg.: *Savaitės radinys neabejotinai yra mažytė, bet be galo naudinga* ***programėlė*** *Dir Utils.* Semantiškai naują reikšmę galima sieti su DLKŽe *programà* penktąja, kurioje fiksuojamas semantinis požymis ‘skaitmeninis’, šiuo atveju svarbus naujai reikšmei atsirasti. Galima manyti, kad nauja reikšmė gana nutolusi nuo minėtosios. Programos funkcija – atlikti tam tikrus uždavinius. Jai parsiųsti yra būtinas internetas. Fiksuotose reikšmėse tokių požymių nėra. Priesaga *-ėl-* nurodo konkretaus dalyko mažumo reikšmę, nes tokia kompiuterinė programa atlieka tik vieną uždavinį, todėl yra nedidelė, greito ir patogaus veikimo.

Kitas daiktavardis, įvardijantis laiką – *póvakaris*. DLKŽe nurodomas šio žodžio sinonimas *pavakarỹs* ‘laikas apie vakarą’. LKND autoriai fiksuoja naują reikšmę ‘dažniausiai oficialaus renginio tęsinys linksminantis neoficialioje aplinkoje’, plg.: ***Povakaris*** *prasideda, kai*

vakarėlis klube tampa nuobodus, nakčiai įsibėgėjant atsiranda pernelyg daug žmonių, o skirstytis anksti nesinori... Naują reikšmę su pagrindine sieja semantinis komponentas ‘tam tikras laikotarpis’. Priešdėlio *po-* vedinys žymi laiką, esantį kiek anksčiau už pamatiniu žodžiu pasakytą laiką. Taigi nusakomas ne laikas apie vakarą, bet vakaras, kai linksminamasi neoficialioje aplinkoje. Žodis vartojamas siauresne reikšme, nes taip pavadinamas ne tik laikas, bet ir jo pobūdis – vakarėlis klube ar kitoje neoficialioje aplinkoje.

DLKŽe žodis *stilius* fiksuotas reikšmėmis: 1. tam tikro laiko, vietos, krypties ir kt. meno savitumas; 2. kalbos raiškos priemonių sistema, būdinga kuriai vartojimo sričiai; 3. darbo būdas, metodas; 4. metų skaičiavimo būdas. LKND fiksuota nauja reikšmė ‘vieno žmogaus ar grupės susikurtas savitas, neįprastas (kartais neskoningas) rengimosi, elgsenos, gyvensenos, aplinkos kūrimo būdas’, plg.: *Nors 54 metų moteris mėgsta derinti įvairius, kartais, rodos, ir nesuderinamus drabužių ansamblius, tačiau savo* ***stiliuku*** *bemaž visada pataiko tiesiai į dešimtuką, mat nedidelį chaosą primenantys drabužėliai puikiai atrodo šalia jos charizmatiško charakterio bei pašiauštos pankiškos šukuosenos.* Nauja reikšmė siejasi su DLKŽe fiksuota trečiąja, kurioje taip pat nurodomas tam tikras būdas (kita sritis – darbo). Naujos reikšmės atveju sritys yra kelios: apranga, elgsena, gyvensena, aplinka. Svarbus semantinis komponentas ‘savitumas’. Stilių gali kurti vienas žmogus ar jų gupė. Priesaga *-(i)uk-* šiuo atveju žymi ne mažumą ar malonumą, o menkumą (pejoratyvinis darinys). Tokiu būdu pabrėžiamas neskoningumas.

Nemažą grupę sudaro naujos reikšmės, skirtos įvairiems daiktams pavadinti. Toliau bus aptariami tokie atvejai.

DLKŽe daiktavardis *akùtė* fiksuotas šiomis reikšmėmis: 1. *mžb.* a k i s; 2. augalo pumpuras, akelė; 3. smulki kiaurymėlė, tuštumėlė. LKND sudarytojai teikia naują reikšmę ‘maža apvali durų angelė pažiūrėti, kas yra už tų durų’, plg.: *Areštinės darbuotojas pro durų* ***akutę*** *pastebėjo, kad kameroje sėdintis 20-metis G.K. yra įlindęs į atokesnį kampą.* Naujoji semema metaforizacijos būdu atsiradusi iš trečios DLKŽe fiksuotos reikšmės. Kiaurymės, tuštumo ir apvalumo aspektai svarbūs naujajai reikšmei atsirasti. Siaurėja denotato ribos. Kita vertus, naujoji reikšmė galėtų būti atsiradusi ir iš pirmosios DLKŽe fiksuotos – dėl panašumo, kad abu objektai apvalūs. T randami 36 šio žodžio atvejai, iš jų 7 rašomi kabutėse. Mažybine, pirmąja DLKŽe reikšme fiksuoti yra 4 atvejai, visi kiti – naujosios ememos. Galima išskirti ir kolokaciją *durų akutė*.

DLKŽe nurodoma *kietìklis* žodžio reikšmė ‘medžiaga, vartojama kam nors kietinti’. LKND kūrėjai teikia naują reikšmę ‘kietinamasis maisto priedas’, plg.: *[...]* ***kietiklis*** *– medžiaga, išlaikanti ar suteikianti vaisių ir daržovių žievelei stangrumo ar trapumo arba, sąveikoje su stingdikliu, sukelianti ar sustiprinanti stingimą.* Žodis *kietìklis* įtraukiamas į darinių su priesaga *-iklis*, reiškiančių įvairius maisto priedus, sistemą, plg.: *saldiklis, tirštiklis, dažiklis* ir kt. Taigi pirmuoju

atveju kalbama apie kietinančią medžiagą, antruoju – apie maisto priedą, turintį taip pat savybę kietinti. Žodis naująja reikšme imtas vartoti ne visoms kietinamosioms medžiagoms įvardyti, bet tik natūralioms ar sintetinėms cheminėms medžiagoms, dedamoms į maisto produktus, siekiant išlaikyti, sustiprinti ar susilpninti tam tikras maisto produkto savybes. Abiem reikšmėms svarbus semantinis komponentas – ‘tai, kas kietina’.

Kitas daiktavardis, kurį galima įtraukti į darinių su priesaga *-iklis* sistemą yra *pritraukìklis*. LKŽe nurodoma viena reikšmė ‘prietaisas kam pritraukti’. LKND kūrėjai pateikia naujas reikšmes: 1. magnetą turintis, hidraulinis ar kitoks prietaisas, skirtas varstomoms dalims (langams, vartams, durims ir pan.) pritraukti; 2. prietaisas pritraukti, prisiurbti skysčio, plg.: *Mūsų naudojami* ***pritraukikliai*** *yra labai geros kokybės, patvarūs bei tinkantys ir dažno naudojimo durims* (1-oji reikšmė). *Automatiniai pipečių* ***pritraukikliai*** (2-oji reikšmė). LKŽe fiksuota tik labai bendra reikšmė – prietaisas, skirtas kam priartinti naudojant traukimą, o dabartinėje vartosenoje šio žodžio reikšmė sukonkretėjusi. Šis žodis imtas vartoti ne visiems prietaisams, kurie gali atlikti pritraukimo veiksmą, o tik tam tikriems. Pirmuoju atveju tai magnetas, antruoju – daiktas, skirtas tam tikrai medžiagos rūšiai – skysčiui pritraukti. Abstraktus daiktavardis įgijo specifinių semantinių požymių. Naujoje reikšmėje įvardijamas denotatas gali būti tik magnetą turintis prietaisas, antros naujos reikšmės atveju denotatas yra prietaisas, kuriuo galima pritraukti skystį.

Dar vienas priesagos *-iklis* vedinys yra daiktavardis *stiprìklis*. LKŽe fiksuotas technikos terminas reikšme ‘medžiaga kam sustiprinti’. LKND autoriai nurodo naują reikšmę ‘medžiaga skoniui, kvapui ir pan. sustiprinti, suintensyvinti’, plg.: *Skonio* ***stiprikliu*** *pagardintas maistas veikia kaip narkotikai.* Abiem atvejais tai medžiagos, kurioms svarbus veiksmas – tam tikro objekto stiprinimas, tvirtinimas. Naujai reikšmei atsirasti reikšmingas semantinis komponentas ‘pridėti skonio, kvapo’. Kaip parodė T pateikiami pavyzdžiai, šio žodžio vartosena nėra dažna, nes užfiksuotas tik vienas atvejis, kuriame daiktvardis *stiprìklis* vartojamas naująja reikšme, plg.: *nagų stipriklis*. Tai medžiaga, skirta nagams sustiprinti.

Daiktavardis *pienẽlis* DLKŽe teikiamas šiomis reikšmėmis: 1. *mžb.* p i e n a s; 2. bičių gaminamas skystis perams maitinti. LKND nurodyta nauja reikšmė ‘kosmetikos priemonė odai valyti’, plg.: *Prieš tonizuojant odą ją būtina gerai nuvalyti* ***pieneliu*** *ar nuplauti prausikliu.* Nauja reikšmė siejasi su DLKŽe fiksuota antrąja reikšme, svarbus paskirties semantinis komponentas. Naujoje reikšmėje paskirtis keičiasi: priemonė, skirta odai valyti. Formuojasi metaforinė reikšmė – veikiausiai dėl spalvos panašumo. Nauja reikšmė atsiranda siaurėjant denotato riboms.

TŽŽ fiksuotas žodis *denimas* reikšme ‘storokas, tankus medvilninis audinys; vart. džinsams siūti’. LKND sudarytojai nurodo kitą šio žodžio reikšmę ‘kelnės iš denimo (džinsinio audinio)’, plg.: *Tad spalvingos pūkinės striukės, kaubojiški marškiniai ir nutrinti* ***denimai*** *yra ne*

paauglių prerogatyva, o drabužiai, padedantys atsipalaiduoti. Taigi taip pavadinamos kelnės, kurios padarytos iš konkrečios medžiagos – denimo. Šiuo atveju TŽŽ fiksuotoje reikšmėje įvardijamas denotatas – audinys. Naujos reikšmės atveju denotatas yra kelnės iš tokio audinio. Reikšmė atsiradusi metonimizacijos būdu (medžiaga ⟹ drabužis).

Dar vienas daiktavardis, vartojamas nauja reikšme, įvardija daiktą – tai *gulyklà.* Šis priesagos vedinys žymi gulėjimo vietą. DLKŽe fiksuota reikšmė ‘gulimoji ar išgulėta vieta, guolis, kinis’. LKND pateikiama nauja žodžio reikšmė ‘gulimasis laisvalaikio baldas paplūdimyje, pirtyse ir pan.’, plg.: *Ant tokios* ***gulyklos*** *pasitiesus čiužinį galima maloniai leisti laiką.* Pirmoji reikšmė platesnė, nes *gulykla* gali būti vieta, kurioje gulima, neseniai gulėta; tai gali būti žemė ar kita horizontali plokštuma. Tačiau taip gali būti pavadinamas ir gulėjimui skirtas baldas. Įvykęs denotatų klasės susiaurinimas, nes esant tam tikrai situacijai, šiuo atveju tokiai, kurios metu ilsimasi, žodis imamas vartoti ne bet kokiai vietai įvardyti, o konkrečiai – baldui, skirtam gulėti. T fiksuoti 5 *gulyklos* vartojimo atvejai, iš jų nė vieną kartą žodis nėra pavartotas naująja reikšme. Galbūt dėl to, kad panašiuose kontekstuose vartojamas kitos darybos daiktavardis *gultas*.

DLKŽe daiktavardis *daigyklà* nurodomas reikšme ‘patalpa sėkloms daiginti’. LKND autoriai fiksuoja naują reikšmę ‘augalų daiginimo indas’, plg.: *Šiuo metu siūlome įvairių dydžių ir formų plastikinių* ***daigyklų****, kuriose galima užauginti nuo 6 iki 104 vnt. daigų.* Denotatų klasė siaurėja. DLKŽe fiksuotoje reikšmėje nurodoma *patalpa*, naujoje reikšmėje – *indas*. Abiem atvejais tai vieta, kurioje daiginamos sėklos. Reikšmės susijusios metoniminiais ryšiais (patalpa ⟹ indas).

Daiktavardis *kepsnìnė* LKŽe nurodytas vietos reikšme ‘kepsnių užkandinė’. LKND autoriai fiksuoja dvi naujas reikšmes: 1. prietaisas su metalinėmis grotelėmis ar iešmais mėsai, daržovėms kepti ant žarijų ar naudojant kitą šilumos šaltinį; 2. orkaitės ar mikrobangų krosnelės dalis arba atskiras įtaisas, kuriame kepama labai aukštoje temperatūroje, karščiui paprastai sklindant iš viršaus. Priesaga *-inė* žymi daiktą pagal vietą. Abiejose naujose reikšmėse keičiasi denotatai. Pirmuoju atveju tai prietaisas, antruoju – įrenginio dalis arba įtaisas, plg.: *Turėti* ***kepsninę*** *nuosavame gamtos plotelyje šalia namų – didelis privalumas, tačiau kaip išsirinkti sau labiausiai tinkančią?* (pvz. 1-oji reikšmė) *Paruoškite šviežią ir sveiką maistą pasirinkę vieną iš 20 gaminimo režimų, kuriuos turi „Samsung MW3100H“ su* ***kepsninės*** *funkcija ar be jos* (pvz. 2-oji reikšmė). Semantiškai reikšmes sieja įrenginių paskirtis ‘skirtas kaitinti ant ugnies’. Taigi pirmiausia *kepsnine* pavadinta vieta, kurioje valgomi kepsniai, o paskui pradėti vadinti prietaisai, ant kurių kepama pati mėsa. T šio žodžio vartosena reta – žodis pavartotas du kartus, abu atvejai nauja reikšme, plg.: *aprūdijusi juoda lauko* ***kepsninė****;* ***kepsninė*** *jau čia, mudu kepsime ant jos mėsą.*

DLKŽe pateikiama tokia daiktavardžio *liestùkas* reikšmė ‘*tech.* liečiamasis prietaisas (bandinių ėmimo, tikrinimo ir pan.)’. LKND autoriai fiksuoja dvi naujas reikšmes ‘prietaisas

kompiuterio ar išmaniojo telefono ekranui skenuoti, vaizdą paverčiant elektriniais signalais; taikomas akliesiems – aplinkos kliūtims suvokti' ir 'lazdelė, pritaikyta dirbti su liečiamuoju ekranu', plg.: *Elektriniai signalai aklajam gali būti suvokiami 2 būdais: paverčiant juos į girdimo diapazono akustinius signalus arba perduodant juos į* ***liestuke*** *esančias ir su pirštu kontaktuojančias Brailio adatėles* (1-oji reikšmė). *Aš* ***liestuką*** *žinojau kaip tą pagaliuką seniesiems tapšnokliams informeriams, kuriuos naudojo medikai (užsienyje)* (2-oji reikšmė). Pirmosios naujos reikšmės atveju denotatų klasės ribos siaurėja, nes prietaisas įgyja konkrečią paskirtį – jis skirtas akliesiems. Liestuku skenuojant ekraną kertamos linijos ar charakteringi specifiniam vaizdui kontūrai, o programinė įranga „paverčia" juos tam tikro dažnio elektriniais signalais. Tokiu būdu neregys įspėjamas apie pasitaikiusią kliūtį. Antrosios naujos reikšmės atveju svarbus lietimo veiksmas, tai taip pat įrenginys ir juo liečiamas kitas ekranas. Skirtumas tas, kad antroje naujoje reikšmėje įvardijamas denotatas *lazdelė* nėra skirtas akliesiems, kaip pirmosios naujos reikšmės atveju – jos paskirtis liesti ekraną.

LKŽe fiksuotos dvi daiktavardžio *nešỹnė* reikšmės: 1. nešimas; 2. nešimo prietaisas. LKND autoriai fiksuoja naują reikšmę 'sėdynė, kuprinė, gultukas, iš ilgų juostų suraišiojama ar kitokia priemonė kūdikiams ir mažiems vaikams nešioti', plg.: *Akcijos „Ar tavo vaikas saugus?" metu* ***nešynių*** *kūrėjai jas dovanos pirmam šimtui 2012 metais gimusių vaikų.* Šiuo atveju LKŽe antrą ir naują reikšmes sieja semantinis požymis 'skirtas nešti'. Pirmąja reikšme įvardijamas veiksmas 'gabenimas su savimi'. Antrąja reikšme nusakomas prietaisas, skirtas nešti. Nauja reikšmė siejasi su LKŽe fiksuota antra, tačiau prietaisas gana plati sąvoka, o naujos reikšmės atveju denotatų ribos siaurinamos – tai gali būti tik sėdynė, kuprinė, gultukas ar kitokia priemonė. Be to, naujai reikšmei svarbus semantinis požymis tampa paskirtis 'kūdikiams ar mažiems vaikams nešioti'. Šiuo atveju tai priemonė, skirta vaikams nešti.

LKŽe nurodytos trys daiktavardžio *pakaklìnė* reikšmės: 1. užrišama ant kaklo skarelė, šalikas; 2. atskira užpakalyje segama apykaklė; 3. uždedamas antkrūtinis, nešiojamas po švarku, krūtinė. Visoms reikšmėms būdingas vietos semantinis požymis – tai, kas segama po kaklu. LKND fiksuota nauja reikšmė 'balta, standi atskirai segama juostelės formos dvasininkų apykaklė', plg.: *O tai, kad jis esą priklauso dvasininkų luomui, žymėjo prie juodų marškinių segima balta* ***pakaklinė.*** Naująją reikšmę galima sieti su antrąja. Abiem atvejais denotatai yra tam tikros apykaklės. Pastaruoju metu *pakakline* pradėta vadinti bažnytinio drabužio detalė pakeitė skolinį *koloratka*. Kiti siūlomi sinonimai yra *balmena* (*baltmena*), *pakaklėlė* (*pakaklaitė*). Žodžiu *pakaklinė* įvardijama bažnytinio drabužio detalė. Pats žodis pradėtas vartoti kaip terminas.

LKŽe teikiama daiktavardžio *skrajùtė* pirma reikšmė: lapelis, proklamacija. Pastarojo žodžio viena iš reikšmių 'agitacinis politinio turinio lapelis'. Taigi reikšmėje fiksuojama tam tikra paskirtis – 'skleisti agitaciją, idėjas'. LKND autoriai nurodo naują žodžio *skrajutė* reikšmę

‘reklaminis lapelis’, plg.: *Tik tam, kad ištraukčiau visą šūsnį reklaminių* ***skrajučių***. Šiuo atveju denotatų klasės ribos siaurėja, nes tokiu žodžiu įvardijamai ne visi, o tik reklaminiai lapeliai, kuriais norima sudominti, pasiekti tam tikrą tikslą. Vadinasi, *reklaminė skrajutė* – tik tam tikros rūšies skrajutės. Jų paskirtis – reklamuoti prekes, gaminius ir pan. Šį nauja reikšme vartojamą žodį būtų galima fiksuoti DLKŽ, taip pat skiriama kolokacija – *reklaminė skrajutė*.

DLKŽe fiksuotos trys daiktavardžio *viliõkas* reikšmės: 1. kas vilioja, viliotojas, apgavikas; 2. v. ritės siūlas, prie kurio priduriamas pradedamas verpti siūlas; 3. v. inkilas spiečiams gaudyti. Pats daiktavardis darybiškai sietinas su veiksmažodžiu *vilioti*. LKND kūrėjai nurodo naują reikšmę ‘žuvelę arba vabalą primenantis dirbtinis masalas žuvims gaudyti’, plg.: *Suomiški* ***viliokai*** *ir Suvingio lydekos.* DLKŽe pirmoje reikšmėje įvardijamas denotatas – dažniausiai žmogus, kuris atlieka viliojimo veiksmą. Trečiojoje – daiktas, skirtas spiečiams vilioti. Naujoje reikšmėje įvardijamas denotatas – masalas, kuris skirtas vilioti žuvis. Tai viliojimo priemonė, naudojama tik žvejyboje. Taigi denotatų klasės ribos susiaurinamos.

Dar viena žodžių klasė, kurių naujų reikšmių yra LKND – būdvardžiai.

DLKŽe pateikiama tik viena žodžio *aktualùs, aktualì* reikšmė ‘kuriuo nors metu svarbus’. Nauja reikšmė ‘(dabar) galiojantis’ vartojama administravimo sferoje ir yra skolinta, plg. anglų k. *actual*: 1. faktinis, tikras(is); 2. dabartinis, dabar esantis. ***Aktualią*** *viešųjų pirkimų įstatymo redakciją galite parsisiųsti žemiau.* Vis dėlto, vertinant iš prototipų teorijos perspektyvos, manoma, kad denotatų klasės neturi aiškių ribų, todėl ir šiuo atveju galima teigti, kad reikšmė susiaurėjusi ir naujoji semema vartojama, kai norima nusakyti ar apibūdinti tik dabar (svarbus laikas) galiojantį, veikiantį objektą. Patikrinus T pavyko rasti 490 žodžio *aktualus* vartosenos atvejų. Prie 4 iš jų vartojamas žodis – *dokumentas*. Būdvardis *aktualus* nauja reikšme nėra labai vartojamas, tačiau kolokaciją *aktualus dokumentas* galima skirti.

Kitas LKND teikiamas nauja reikšme būdvardis *kontãktinis, kontãktinė* ‘pedagogikoje – susijęs su mokymo procesu, kai bendraujama ar bendradarbiaujama tiesiogiai arba nuotoliniu būdu’, plg.: ***Kontaktinis*** *darbas (paskaitos, seminarai, laboratoriniai darbai, pratybos, konsultacijos ir kt.), praktika, studento savarankiškas darbas ir kt.* DLKŽe pateikiamos tik daiktavardžio *kontãktas* reikšmės: 1. daiktų sąlytis, ryšys, susijungimas; 2. *tech.* elektros laidų susijungimas; 3. dalykų, reiškinių sąlytis, ryšys. Abiem reikšmėms svarbus semantinis požymis ‘tam tikras ryšys’. Bendraudami studentas ir dėstytojas kontaktuoja. Tai gali vykti netiesiogiai, nuotoliniu būdu, pasitelkiant virtualią mokymosi aplinką. Naujai reikšmei atsirasti reikšmingas paskirties semantinis komponentas ‘mokymosi procesas’, nes būtent jo metu yra reikalingas kontaktas. Žodžių junginį *kontaktinis darbas* galima laikyti kolokacija.

Dar vienas LKND fiksuotas nauja reikšme būdvardis *nugarìnis, nugarìnė* reiškia ‘esantis kitoje, ne fasadinėje (užpakalinėje) dalyje’, plg.: *Dažnai įdomesnė būna išvirkščioji kilimų pusė, o paveikslų ir skulptūrų –* ***nugarinė.*** LKŽe pateikiamos būdvardžio reikšmės: 1. esantis nugaroje; 2. esantis išorinėje pusėje; 3. padarytas iš nugaros odos. Nauja reikšmė siejasi su LKŽe fiksuota pirma reikšme. Iš pirmo žvilgsnio sunku pasakyti, kodėl buvo išskirta nauja reikšmė, tačiau panagrinėjus juntamas LKŽe fiksuotų ir naujos reikšmių bendrumas, nes *nugarinis* pagal LKŽe yra ir esantis nugaroje (taigi užpakalinėje dalyje), ir antra reikšmė – esantis išorinėje pusėje. Daiktavardis *nugara* gali įvardyti ne tik liemens dalį, bet ir užpakalinę kokio nors daikto dalį. Naujoje reikšmėje įvardijamas denotatas – paveikslas. Denotato ribos siaurėja, nes išskiriama tik paveikslo (galėtų būti ir kitokio daikto) nugarinė pusė.

Kitas įdomus LKND fiksuotas dalyvio *atsipũtęs, atsipũtusi* reikšmės vartojimo atvejis ‘atsipalaidavęs, be įtampos’. DLKŽe teikiamos veiksmažodžio *atsipūsti* reikšmės: 1. atsikvėpti; 2. kiek pailsėti. Naujoji veiksmažodžio *atsipūsti* reikšmė gali būti kilusi iš DLKŽe fiksuotos antrosios ‘kiek pailsėti’, plg.: *„Moteris gali net neįsisąmoninti, bet vidinis pajautimas jai muša pavojaus signalą, kai ji mato vyrą, kuris gyvenime* ***atsipūtęs****“.* Pailsėjęs žmogus yra atsipalaidavęs, neįsitempęs. Denotato ribos siaurėja, nes įvardijama savybė, būdinga tik tam tikroje situacijoje, kai atsipalaiduojama. Šis nauja reikšme vartojamas dalyvis fiksuotas LŽŽ ‘atsipalaidavęs, be įtampos’, plg.: *Pažiūrėk, kaip Biordas* ***atsipūtęs*** *po aikštelę vaikštinėja!* T iš viso užfiksuoti 23 dalyvio *atsipūtęs* vartosenos atvejai, iš kurių 7 kartus jis pavartotas naująja žargonine reikšme, plg.: *Sėdi* ***atsipūtęs****, pliurpia su mumis.*

Būdvardis *gẽras* DLKŽe yra daugiareikšmis: 1. turintis teigiamų ypatybių, tinkamas, naudingas; 2. malonus, gailestingas, nepiktas; 3. mokantis savo darbą, gabus, sumanus; 4. teikiantis pasitenkinimą, patogus, jaukus; 5. nemažas, didelis; 6. pelningas; 7. sveikas, stiprus. LKND autoriai fiksuoja jaustuką ir apibūdina kaip ‘jausmažodį nustebimui reikšti’, plg.: *„O, Dieve... – rankos su visu sąrašu nusvyra. – O čia tai* ***geras****“.* Semantiškai nauja reikšmė siejasi su DLKŽe fiksuota pirmąja, tačiau galėtų ryšį turėti ir su ketvirtąja. Šiuo žodžiu pavadinamos klasės ribos susiaurėja – jausmažodžiu *geras* gali būti įvertintas dalykas, daiktas, objektas, teikiantis pasitenkinimą, malonumą. Žodis nauja reikšme vartojamas situacijoje, kuriai svarbus nustebimo, netikėtumo požymis. T fiksuojami 3480 *geras* vartosenos atvejai, iš kurių 55 kartus *geras* vartojamas nustebimui reikšti. Keičiasi kalbos dalis, todėl ateityje gali reikėti skirti homonimus, o ne dar vieną daugiareikšmio žodžio reikšmę.

3.1.2. Reikšmės platėjimas

Rasta taip pat daugiausia daiktavardžių naujų reikšmių, kurių semantinę motyvaciją reikėtų sieti su reikšmės semantinės struktūros pakitimais, t. y. denotatų klasės, eksplikuojamos reikšmėje, ribų išplėtimu. Pagal tai, kokie denotatai, skiriamos kelios grupės. Tai denotatai, įvardijantys asmenis, daiktus, vietą, abstrakčius dalykus. Šioje grupėje pasitaikė ir kelių veiksmažodžių naujų reikšmių. Šiuo atveju išskiriamas kinta veiksmažodžiais išreiškiamo veiksmo turinys. Toliau bus analizuojami tokie atvejai.

Daiktavardis *ambasãdorius, ambasãdorė* DLKŽe pateikiamas tokiomis reikšmėmis: 1. aukščiausias diplomatinio atstovo laipsnis; 2. tokį laipsnį turintis diplomatinis atstovas užsienio valstybėje. Naujosios reikšmės, pateikiamos LKND, yra tokios: 1. neoficialus įgaliotasis atstovas ar pasiuntinys; 2. simbolinis atstovas, plg.: *Šią savaitę Lietuvą pasiekė JAV bendrovės „Eli Lilly“ pagaminta geltonoji piliulė „Cialis“, kurios* ***ambasadoriumi*** *mūsų šalyje tapo žinomas mikrochirurgas, profesorius Kęstutis Vitkus.* Tam tikrą asmenį reiškiantis daiktavardis yra išvestas iš tarptautinio žodžio *ambasadà*, kuris taip pat fiksuotas nauja reikšme. DLKŽe *ambasadà* nurodomas reikšme ‘aukščiausia diplomatinė atstovybė; jos buveinė’, o šio žodžio nauja reikšmė ‘neoficiali įgaliota atstovybė (paprastai kalbant apie verslą)’, plg.: *„Švyturio“ vadinamosios alaus* ***ambasados*** *– alaus virtuvės restoranas „Aula“ ir Vilniaus oro uosto ne Šengeno šalių terminale esantis baras „Švyturys“.* Šiuo atveju abiejų daiktavardžių *ambasadorius* ir *ambasada* reikšmės platėja, nes kalbama ne vien apie diplomatijos sritį, kurioje iškilus poreikiui įvardyti aptariamą atstovavimo realiją, atsirado žodis pagrindine reikšme. Pagrindine reikšme daiktavardis *ambasadorius* reiškią asmenį, veikiantį kieno nors vardu, įgaliojimu užsienio politikoje. Naujos reikšmės atsiradimo atveju svarbus semantinis komponentas ‘atstovavimas’ – galima veikti kieno nors vardu nebūtinai vien tik užsienio politikoje. Pavyzdžiuose matyti, kad atstovauti galima kosmetikos įmonei, restoranams. Tokiu būdu reikšmė plečiasi. Naują reikšmę įgijęs žodis *ambasada* reiškia bet kokią neoficialią įgaliotą atstovybę. T žodžio *ambasadorius* rasta 660 atvejų, o *ambasada* 287. Atvejų, kuriuose žodžiai *ambasada* ir *ambasadorius* vartojami nauja reikšme, rasti nepavyko. R. Vladarskienė šį žodį nauja reikšme vertina kaip naująjį skolinį ir pažymi, kad žodis *ambasadorius* gali suteikti reikiamą kažko svarbaus, aukštesnio rango konotaciją. Šios naujos reikšmės sąsaja su pagrindine žodžio reikšme suteikia pasakymui, kuriame žodis vartojamas nauja reikšme, svarumo (Vladarskienė, 2013–2014, p. 11).

Daiktavardis *antreprènеris, antreprènerė* LKND yra fiksuotas ir kitais rašybos variantais: *entreprèneris, entreprènerė.* Tai adaptuotas prancūzų kalbos žodis *entrepreneur*. TŽŽ fiksuota reikšmė ‘teatro, cirko savininkas ar koncertų, gastrolių organizatorius’. Šiai reikšmei svarbi

‘renginių organizavimo’ sema. Vartojamas nauja reikšme šis žodis žymi tam tikroje srityje dirbantį ar specializaciją turintį asmenį. LKND sudarytojai skiria naują reikšmę ‘verslo organizatorius’, plg.: *Žmonės, kuriems civilizuota visuomenė sugalvojo naują vardą ir pavadino versliaisiais* ***(antrepreneriais)****, pas mus vis dar asocijuojasi su kažkuo suktu, negeru.* Tai individas, orientuotas į galimybių paiešką, greitą jų panaudojimą ir rizikos valdymą, investuojant firmos kapitalą taip, kad jis būtų likvidus ir lengvai naudojamas kitiems projektams. Sąvoka *antrepreneris* nėra sąvokos *verslininkas* atitikmuo. Pagrindinis skirtumas yra tas, jog *antrepreneris* vykdo inovatyvią, kūrybinę veiklą, kuria arba stengiasi kurti naujus produktus, paslaugas siekdamas didesnės investicijų grąžos per trumpesnį laiką, t. y. jis yra linkęs labiau rizikuoti ir vykdyti novatorišką verslą.[9] Galima kelti hipotezę, kad naujoji reikšmė taip pat yra skolinta. Kaip matyti iš naujosios reikšmės, taip įvardijamas ką nors organizuojantis asmuo. Verslas – plati sfera, į kurią gali įeiti ir teatras, ir koncertai, ir kitokie renginiai, todėl denotato funkcijos plečiasi. Tokiu žodžiu gali būti įvardijamas plataus profilio organizatorius, užsiimantis kokia nors veikla, darbu. Reikšmes skiriantis skirtumas tas, kad naujos reikšmės semantinėje struktūroje svarbus yra ne tik organizavimas, bet ir verslavimas: bandymas iš organizuojamos veiklos (renginio) padaryti ir verslą. Pagrindinėje reikšmėje toks požymis nėra fiksuotas. T šis žodis fiksuotas 26 kartus, iš kurių maždaug 7 atvejai skiriami naująja reikšme, plg.: *knygos „Verslas naujai“ autorius, antrepreneris* ***ILJA LAURS****.*

Daiktavardis *evangelìstas, evangelìstė* DLKŽe fiksuotas terminine reikšme ‘*bažn.* Evangelijos autorius’. LKND nurodoma reikšmė ‘naujų technologijų, ypač kompiuterinių, specialistas, gebantis įvairiomis informacijos sklaidos priemonėmis sukelti visuomenės susidomėjimą pažangiomis idėjomis’, plg.: ***Evangelistas*** *man – techninis žmogus, kuris šiuos dalykus gali paaiškinti kitiems, t. y. dirba vertėju tarp techninio ir kito personalo.* Nauja reikšmė atsiradusi metaforizacijos būdu. Evangelija – tai geroji naujiena, o ją skleidę žmonės vadinami evangelistais. Semantiškai šias reikšmes galima susieti dėl to, kad abiem atvejais svarbus informacijos, žinių skleidimas ir noras sukelti žmonių susidomėjimą. Todėl dabar taip besielgiantys žmonės, skleidžiantys žinias apie naująsias technologijas, vadinami evangelistais. T yra fiksuota 211 *evangelistas* vartosenos atvejų, iš kurių tik 2 vartojami naująja reikšme. Gali būti, kad ši reikšmė kilusi iš anglų k., plg.: *evangelist*.

Nemažą grupę sudaro daiktavardžių naujos reikšmės, skirtos įvairiems daiktams pavadinti. Toliau bus aptariami tokie atvejai.

Kitas daiktavardis *bandìklis* DLKŽe pateikiamas reikšme ‘*tech.* prietaisas elektros grandinei tikrinti’. Taigi ši reikšmė termininė. LKND kūrėjai fiksuoja naują reikšmę ‘prekės

[9] Informacija iš internetinės *Naujųjų skolinių duomenų bazės*.

pavyzdys, kurį galima išbandyti', plg.: *Daktarė Hazel Barton iš Šiaurinio Kentakio universiteto aptiko pavojingų bakterijų lūpų dažų ir tušo* ***bandikliuose.*** Matyti, kad bandikliu gali virsti bet kuris daiktas, skirtas išbandyti tam tikras medžiagas, pavyzdyje nurodoma – kosmetiką. DLKŽe fiksuota reikšmė siauresnė – tai tik vieną funkciją atliekantis prietaisas. Šiuo atveju denotatų klasės ribos išsiplėtė. T fiksuoti 5 atvejai, tik 1 naująja reikšme, plg.: *tušo bandiklis*.

Daiktavardžio *bulvãras* DLKŽe pateikiama tik reikšmė 'medžiais apsodintas plačios gatvės tarpas pėstiesiems'. LKND fiksuota reikšmė 'menkavertė, prasto skonio žiniasklaidos produkcija', plg.: *Mano manymu, lietuviškuose televizijos kanaluose per mažai intelektualių laidų. Labai daug* ***bulvaro****. Kartojasi tas pats per tą patį.* Žodžių junginys *bulvarinė spauda* reiškia leidinius, skirtus neišlavinto skonio, nereikliems skaitytojams. Atsirado XIX a. viduryje Prancūzijoje, kai Paryžiaus bulvaruose imta pardavinėti satyrinį savaitraštį „Le Figaro" (1826 m.), laikraštį „Le Matin" ir kt.[10] Šiuo atveju visa menkavertė žiniasklaidos produkcija pavadinama *bulvaru*. Veikiausiai iš prancūzų kalbos atėjęs žodis *bulvaras* turi dvi reikšmes: antroji išvesta iš pirmosios, reiškiančios tam tikrą vietą, kurioje buvo prekiaujama menkaverčiais leidiniais. Menkavertė žiniasklaidos produkcija gavo vietos, kurioje ji buvo platinama, pavadinimą. Naujai reikšmei svarbus semantinis požymis 'menkavertiškumas'. Reikšmė plečiasi, nes *bulvaru* galime pavadinti bet kokią prasto skonio žiniasklaidos produkciją. Kaip matyti iš pavyzdžio, net mažai intelektualios televizijos laidos yra taip įvardijamos. T yra fiksuoti 57 šio žodžio vartosenos atvejai, iš kurių 5 kartus žodis pavartotas nauja reikšme, plg.: *laida „Šou bulvaras".*

Dar vienas daiktavardis, įvardijantis daiktą – *gėrìklis*. LKŽe nurodyta reikšmė yra 'sugeriamasis popierius'. LKND autoriai fiksuoja platesnę reikšmę, *gėrikliu* gali virsti apskritai medžiaga (taigi gali būti ir ir popierius, ir skystis): 'medžiaga (kietasis kūnas, skystis), sugerianti garus, dujas ir kitas medžiagas', plg.: ***Gėriklių*** *pobūdžio chemikalai, būtent* ***gėrikliai****, kuriuos po įsotinimo galima naudoti kaip sudėtinius degalus.* Į *gėrikliu* pavadinamą daiktų klasę gali būti įtraukiami panašūs objektai – skystis, kietieji kūnai. Tai tokios medžiagos, kurios sugeria garus, dujas ir kitas medžiagas. Semantiškai abi reikšmes galima susieti dėl sugėrimo savybės. LKŽe reikšmė kiek siauresnė, nes fiksuoja tik vieno tipo medžiagą – popierių. Patikrinus vartoseną matyti, kad šis žodis T išvis nėra fiksuotas.

Dar vienas daiktavardis, įvardijantis vietą – *rãktinė*. Priesaga *-in-* šiuo atveju žymi uždarą vietą. DLKŽe fiksuota reikšmė 'raktų dėklas'. LKND autoriai nurodo naują reikšmę 'vieta (patalpa ar dėžutė) raktams laikyti', plg: *Atsarginiai raktų komplektai saugomi sargų patalpos* ***raktinėje.*** Šiuo atveju reikšmė plečiasi. Vadinasi, reikšmė atsiradusi metonimizacijos būdu: visuma

[10] Informacija iš Vikipedijos https://lt.wikipedia.org/wiki/Bulvarin%C4%97_spauda#Kilm.C4.97

vietoj dalies. Reiškia vietą, įrengtą specialiai raktams padėti. Ta vieta gali būti ir patalpa, ir dėžutė, tačiau ne vien tik pirmoje reikšmėje įvardijamas denotatas – dėklas.

Vienas naująja reikšme vartojamas ir vietą reiškiantis daiktavardis – *dirbtùvės*. DLKŽe nurodoma reikšmė *dirbtuvė* ‘tam tikrų darbų ar dirbinių įmonė arba cechas’. LKND fiksuota nauja reikšmė ‘įvairių meno ar mokslo sričių profesinio mokymo (praktikos) forma (pavyzdžiui, mokomoji repeticija, meninio vertimo pratybos ir pan.)’, plg.: *Vertimo recenzijų rašymo **dirbtuvės** vyks 2010 m. vasario antroje pusėje.* Iš pagrindinės reikšmės, kurioje užfiksuotas vietos denotatas, kyla nauja reikšmė, reiškianti tam tikroje vietoje vykstančius mokymus, pratybas. Tai kur kas platesnė reikšmė. T fiksuojama 546 žodžio *dirbtuvės* atvejai. Prie 40 atvejų šalia einantis kontekstinis žodis yra *kūrybinės*, vadinasi, vartojamas daiktavardis *dirbtuvės* naująja reikšme. Galima būtų šį žodį į žodyną traukti abiem reikšmėmis, taip pat pateikti kolokaciją *kūrybinės dirbtuvės*.

Šiai grupei priskiriami du veiksmažodžiai, kurie LKND fiksuoti nauja reikšme.

DLKŽe veiksmažodis *egzaminúoti, egzaminúoja, egzaminãvo* nurodomas reikšme ‘tikrinti mokėjimą per egzaminą, kvosti’. LKND pateikiama nauja reikšmė ‘tirti, išsamiai analizuoti’, plg.: *Apmąstykite savo praeities veiksmus, **egzaminuokite** juos.* Taigi šiuo veiksmažodžiu įvardijamas bendresnis tyrimo veiksmas, ne tik galintis vykti per egzaminą. Tai savo ar kitų asmenų poelgių apmąstymas. Galimas daiktas, kad šiai reikšmei atsirasti įtakos galėjo turėti anglų k., plg.: *to examine* ‘nagrinėti, tirti’. Kita vertus, toks reikšmės atsiradimas neprieštarauja vidinės semantinės raidos dėsniams.

Veiksmažodis *navigúoti, navigúoja, navigãvo* LKND pateikiamas tokiomis naujomis reikšmėmis: 1. pasirinkti tinkamiausią eismo maršrutą; 2. gyvūnams orientuotis judant (sklendant, plaukiant), plg.: *Čia reikia kitokių gebėjimų, reikia išmokti **naviguoti**, tai yra rasti tuos judėjimo maršrutus, kuriais galėtum greitai nukakti iki numatyto tikslo* (pvz. 1-oji reikšmė). *Be to, silpnėjantis ir galiausiai persiversiantis laukas suklaidintų visas rūšis, kurios **naviguodamos** remiasi geomagnetizmu, tarp jų – bitės, lašišos, banginiai, bakterijos ir balandžiai* (pvz. 2-oji reikšmė). DLKŽe yra fiksuota tik daiktavardžio *navigãcija* reikšmė ‘laivyba, skraidyba’. Atsiranda semantinis požymis ‘maršruto pasirinkimas’, kuris yra svarbus naujoms reikšmėms. Reikšmes sieja veiksmo pobūdis – judėjimas, tačiau vartojant veiksmažodį naujomis reikšmėmis prisideda vertinimo komponentas – ‘tinkamiausias eismo maršrutas’. Nauja ir tai, kad į navigavimo sememą įtraukiami ne tik laivai, lėktuvai (kaip pagrindinėje reikšmėje), bet ir kitos transporto priemonės, pirmiausia, automobiliai. Antra nauja reikšmė iš kitų išsiskiria, nes atsiranda zoomorfinio pasaulio atstovas, kuris atlieka navigaciją – tai gyvūnas. Į šiuo veiksmažodžiu pavadinamą klasę įtraukiami panašūs veiksmai, todėl plečiasi denotatų klasės ribos.

3.2. Kito aspekto pavadinimas

Denotatų klasės ar jos reprezentanto įvardijimas šnekos akto metu susijęs su tam tikros situacijos nusakymu. Skirtingose situacijose svarbūs būna skirtingi denotato požymiai ir ryšiai su kitais situacijos dalyviais. Į tą patį dalyką žiūrime tarsi iš kitos perspektyvos (Gudavičius, 2013, 78).

Rasta taip pat daugiausia daiktavardžių naujų reikšmių, kurių semantinę motyvaciją reikėtų sieti su reikšmės semantinės struktūros pakitimais, t. y. denotatų klasės kito aspekto suaktualinimu. Pagal tai, kokie denotatai eksplikuojami reikšmėje, skiriamos kelios grupės. Tai denotatai, įvardijantys asmenis, daiktus, abstrakčius dalykus. Šioje grupėje pasitaikė ir kelių veiksmažodžių, būdvardžio bei ištiktuko naujų reikšmių. Toliau bus analizuojami tokie atvejai.

Daiktavardis *avatãras Enciklopediniame kompiuterijos žodyne*[11] nurodomas reikšme ‘paties pasirinktas asmens grafinis atvaizdas, naudojamas virtualiosios realybės aplinkose (interneto pokalbių kambariuose, forumuose ir pan.)’ LKND autoriai dar skiria naują reikšmę ‘virtualiosios realybės tikrovės aplinkose naudojamas pasirinktas grafinis atvaizdas arba personažas, kuriuo norima apibūdinti savo virtualiąją asmenybę; atgimęs, į ką nors įsikūnijęs kūrinio personažas’, plg. *Tokiomis aplinkybėmis „naujosios politikos“* ***avatarams*** *tereikia palaukti, kada populiarieji ir mąstantieji šioje partijoje nebeatlaikys į dugną traukiančių bendražygių svorio.* Naujai reikšmei svarbūs semantiniai komponentai ‘savęs apibūdinimas’, ‘įsikūnijimas į personažą‘. Avataru, kitaip grafiniu atvaizdu, norima save pavaizduoti kaip personažą, turintį tam tikrų gebėjimų, išsiskiriantį ypatingais požymiais, savybėmis. Pagrindinės reikšmės atveju svarbi ne ‘personažo’, o ‘atvaizdo’ sema. Tai tik atvaizdas, reikalingas virtualios realybės aplinkose patogiam komunikavimui, tačiau ne savęs, kaip ypatingo veikėjo, pristatymui. T fiksuota 18 šio žodžio vartosenos atvejų. Iš pateiktų pavyzdžių sunku spręsti, kuriais atvejais žodis vartojamas naująja reikšme, plg.: *koketiškas* ***avataras****, meilės* ***avataras***. LKND autorių pateiktame pavyzdyje „*naujosios politikos*“ ***avatarai*** yra žmonės, kurie aktyviai veikia partijos veikloje.

Daiktavardis *kunigíenė* LKŽe pateikiamas tokiomis reikšmėmis: 1. kunigo (pastoriaus) žmona; 2. kunigaikštienė. LKND autoriai fiksuoja naują reikšmę ‘katalikų kunigo žmona’, plg.: *Žodžio „****kunigienė****“ modernioje lietuvių kalboje nėra, nebent liuteronų apylinkėse, tačiau anksčiau ar vėliau tas žodis turės atsirasti ir tapti vartojamas.* Katalikiškame pasaulyje kunigai žmonų turėti negali, tačiau faktai verčia kalbos vartotojus surasti žodį, kuris liudytų kiek kitokią situaciją. Šiuo atveju svarbūs kiti denotato požymiai – tai, kad žmona yra ne pastoriaus, o katalikų kunigo. T šis žodis fiksuotas tik 1 kartą LKŽe antrąja reikšme, plg.: *Net Viltė,* ***kunigienė****, Šarūno motina.*

[11] Žr. elektroniniu adresu http://ims.mii.lt/EK%C5%BD/

Daiktavardis, įvardijantis asmenį – *naujãlietuvis, naujãlietuvė* LKŽe pateikiamas reikšme ‘naujų laikų, naujų pažiūrų lietuvis’. LKND fiksuota nauja žodžio reikšmė ‘naujai (Lietuvoje atkūrus Nepriklausomybę) iškilęs turtuolis’, plg.: *Visuomenė piktinasi - tai jie,* ***naujalietuviai****, pristatė neskoningų namų, panašių į pilis, užtvėrė gražiausias paežeres, jie ir jų vaikai pražūtingai laksto keliuose naujausiais automobiliais, nepaisydami greičio apribojimų.* LKŽe fiksuotas žodis pavartotas Vaižganto teigiamam, susipratusiam lietuviui pavadinti. Galima justi skirtingą reikšmių konotaciją. Pirmuoju atveju ji teigiama, antruoju – neigiama. Abiem reikšmėms svarbus semantinis požymis ‘naujumas’. LKŽe fiksuotoje – nauji laikai. Naująja reikšme pavadinamas iki tol dar nebuvęs ir iškilęs turtuolis. Įvardijamas naujas denotatų klasės aspektas: turimi omenyje ne naujų pažiūrų lietuviai, o lietuviai, praturtėję Nepriklausomybės laikais, plg.: *naujasis rusas*. T fiksuoti 5 šio žodžio vartosenos atvejai, visus kartus *naujalietuvis* vartojamas naująja reikšme, plg.: *įlekia* ***naujalietuvis****, kuris su prabangiu džipu ir ginkluotas.*

Daiktavardis *sáulininkas, sáulininkė* LKŽe fiksuotas šiomis reikšmėmis: 1. „Saulės“ mokytojų kursų lankytojas; 2. kas garbina saulę. LKND autoriai nurodo naują reikšmę ‘kas verčiasi iš saulės energetikos’, plg.: *Ministerijos planų išsigandę* ***saulininkai*** *siūlo savo saulės jėgainių reformą.* Nauja reikšmė siejasi su LKŽe fiksuota antrąja. Įvardijamas objektas, iš kurio kyla pavadinimas, ir su kuriuo yra susiję kiti subjektai – tai dangaus kūnas (saulė). Naujoje reikšmėje atspindėtas kitoks veiksmas nei išreiškiamas LKŽe fiksuotose reikšmėse: antrosios LKŽe pagrindinės reikšmės atveju saulė garbinama, naujosios, LKND reikšmės – verčiamasi iš saulės energetikos. Naujai reikšmei būdingas semantinis komponentas ‘saulės enegetika’. Taip pat svarbi paskirtis: iš saulės energetikos verčiamasi. Tokiu būdu nauja reikšmė atspindi kitą denotato aspektą: pavadinami asmenys, be ne tie, kurie lankė „Saulės“ mokytojų kursus ar garbina saulę, bet tie, kurie savo reikmėms naudoja saulės energiją.

Toliau bus aptariama kita grupė daiktavardžių, įvardijančių daiktus.

Daiktavardis *bam̃balis* LKŽe fiksuotas reikšmėmis: 1. indas pienui į pieninę vežti, bidonas; 2. indas žibalui. LKND įtraukiama nauja reikšmė ‘didelis (apie 2 litrų) plastikinis butelis, kuriame pardavinėjamas pigus prastas alus; toks butelis su alumi’, plg: *Vietos gyventojai sakė matę, kad prieš atvažiuojant seniūnui D.Gudeliauskienė, nešina vadinamuoju alaus „****bambaliu****“, grįžo namo.* Semantiškai visos reikšmės susijusios, nes kiekvienoje yra ‘indo’ sema. Naujos reikšmės atveju atspindimas kitas denotato aspektas – žodis *bambalis* vartojamas buteliui, kuriame laikomas prastas alus, įvardyti. Taigi į tokį butelį pilamas kitos rūšies gėrimas. Reikšmė dar ir neigiamai konotuota. LŽŽ daiktavardis fiksuotas reikšme ‘2 l plastikinis alaus butelis’, plg.: *Imam bambaliais – ir pigiau, ir daugiau bus.* Patikrinus vartoseną T pavyko rasti 2 fiksuotus šio žodžio

atvejus, abi reikšmės vartojamos naujai, pvz.: *Juoba bambalis „Pagerinto“ jau įpusėtas.* Įvardijamas gėrimo pavadinimas. Taigi žargonine reikšme daiktavardis *bambalis* vartojamas dažniau.

Daiktavardis *dugnìnė* DLKŽe teikiamas šiomis reikšmėmis: 1. į vežimo dugną dedama lenta; 2. meškerė gaudyti žuvims prie dugno. LKND fiksuota reikšmė ‘automobilio karterio dalis’, plg.: *Ne paslaptis, kad per daug aušinamo variklio mažėja galia ir ekonomiškumas, benzinas nevisiškai išgaruoja, teka į karterio* ***dugninę*** *ir praskiedžia alyvą.* Tai naujo denotatų klasės aspekto įvardijimas. Nauja reikšmė pakankamai nutolusi nuo pagrindinės pirmosios reikšmės, iš kurios, galima manyti, yra kilusi. Abiem atvejais įvardijama transporto priemonės dalis (detalė): vežimo arba automobilio. Įvardijami skirtingi aspektai, tačiau ‘apačios’ sema sieja abi reikšmes.

Daiktavardis *kãbė* DLKŽe fiksuotas šiomis reikšmėmis: 1. kabliukas drabužiams susegti; 2. sulenkta vielos ąselė kam prikalti. DLKŽe žodžio *kãbės* vartosena nefiksuojama, skirtingai negu LKŽe, kuriame moteriškosios giminės daugiskaitinis daiktavardis *kãbės* turi tris reikšmes: 1. akėčios; 2. kopėčios; 3. kabutės (rašyboje). LKND autoriai pateikia du daiktavardžius naujomis reikšmėmis: kabė (kaip įtaiso dalis) ir kabės (kaip pats įtaisas). LKND kūrėjai pateikia naują žodžio *kabė* reikšmę ‘netaisyklingą sąkandį taisančio įtaiso dalis – viena iš metalinių, keraminių ar plastikinių detalių, klijuojamų ant kiekvieno danties ir sujungtų dantis lyginančiu lanku’, plg.: *Vienos metalinės* ***kabės*** *perklijavimas – 50 Lt, vienos keramikinės, keramikinės beligatūrės, beligatūrės* ***kabės*** *perklijavimas – nuo 100 Lt.* Semantiškai ši reikšmė siejasi su DLKŽe fiksuota pirmąja reikšme, nes svarbu tai, kad yra dalis, prie kurios kažkas prisegama, o naujos reikšmės atveju tai kita kabė. Daiktavardis *kabės* LKND teikiamas tokia nauja reikšme ‘įtaisas netaisyklingam sąkandžiui gydyti, taisyti – iš išorės ar iš vidaus ant dantų tvirtinamos nedidelės detalės ir jų laikomas dantis tiesinantis lankas’, plg.: *Tomas Kruzas, kuriam liepos mėnesį sueis 40 metų, pradėjo nešioti dantų* ***kabes.*** Daugiskaitinio daiktavardžio *kabės* reikšmė gali būti siejama su pirmąja LKŽe fiksuota reikšme. Akėčios – tai sukabintas iš atskirų dalių padargas. Aptariamu atveju *kabės* taip pat sudarytos iš kelių smulkesnių dalių. Abiem reikšmėms svarbus semantinis komponentas yra ‘siejimasis, jungimasis’. Naujos reikšmės atsiranda kaip naujas denotatų klasės (įtaisas ar jo dalis) aspekto įvardijimas.

Daiktavardis *laužýnas* DLKŽe fiksuotos keturiomis reikšmėmis: 1. vieta miške, kur daug prilūžusių šakų, medžių; 2. lokio guolis; 3. *prk.* apgriuvę, seni, apleisti pastatai; 4. *prk.* namai, kur viskas sujaukta, nėra tvarkos. LKND autoriai nurodo naują reikšmę ‘nebenaudojamų dažniausiai vienos rūšies daiktų ar medžiagų (automobilių, metalo, kompiuterių ir pan.) sąvartynas; nebenaudojamų transporto priemonių verslo įmonė’, plg.: *Mokyklą galėtų nors senomis vakarietiškų automobilių dalimis paremti autoserviso stotys, automobilių* ***laužynai****, o kompiuterine technika, specialiąja literatūra - turtingesnės firmos, - tikisi būsimieji mechanikai, vadybininkai.* Afiksas *-yn-* dažniausiai žymi vietą, kurioje gausu pamatiniu žodžiu pasakomų daiktų. Aiškinant semantinę

motyvaciją minėtina trečia DLKŽe *laužas* reikšmė ‘suversta kokių sulaužytų daiktų krūva’. Naujos reikšmės atveju tie daiktai – automobiliai, kompiuteriai ir pan. Tokie nebenaudojami daiktai vadinami *laužu* dėl jų netinkamumo, dėl to, kad jie sulaužyti. Į naują sememą įtraukiamas ir suaktualinimas daiktų pobūdis. Reikšmėms svarbus semantinis požymis ‘vieta’. T šis žodis pavartotas 3 kartus, visais atvejais DLKŽe fiksuota trečiąja (apleistų pastatų) reikšme, plg.: *Šis **laužynas** stojo jiems skersai kelio.*

Daiktavardis *glaĩstas* DLKŽe nurodytas reikšme ‘minklė plyšiams, nelygumams užtepti ar kitiems reikalams’. LKND teikiama nauja reikšmė ‘maisto gaminių paviršiui padengti skirtas konditerijos pusgaminis iš cukraus, pieno ar kakavos produktų’, plg.: *Be anksčiau gamintų kakavos **glaistu** glaistytų kriaušių ir apelsinų šerbeto, dabar galima skanauti aviečių **glaistu** glaistyto juodųjų serbentų šerbeto.* Žodis naująja reikšme atsiradęs maisto srityje. Abi reikšmes sieja ‘konsistencijos’ ir paskirties ‘kam nors užtepti’ semos. Galvodami apie glaistą, kuriuo gali būti užtepti įvairūs nelygumai, jaučiame ryšį su nauja reikšme – specialiu maisto pramonėje naudojamu glaistu, kuris padarytas iš tam tikrų produktų. Šiuo atveju šalutinė reikšmė atsiranda kaip kitas denotatų klasės (gaminys) aspekto įvardijimas. T šis žodis pavartotas 47 kartus, iš kurių tik 5 atvejai fiksuoti naująja reikšme, plg.: *šokoladinis glaistas, spalvotas glaistas.*

Daiktavardis *glaudìnės* LKŽe fiksuotas reikšme ‘glaudės, t. y. trumpos maudymosi, sporto kelnaitės’. LKND teikiama nauja žodžio reikšmė ‘ilgos prigludusios, dažnai megztos, trikotažinės kelnės’, plg.: *Jos mėgstamiausi drabužiai – senoviniai padavėjo arba marionetės švarkai, dideli sijonai ir dryžuotos **glaudinės**, kaspinai ir ženkliukai bei sportbačiai.* Kaip matyti, bendras abiejų reikšmių požymis yra ‘tai, kas prigludę, glaudu’. Šioms reikšmėms atskirti yra svarbi drabužio paskirties sema, nes skirtingi denotato (tam tikro drabužio) požymiai – jis dėvimas sporto, maudynių metu ar tuomet, kai norima nesušalti. Pasikeitus žiūros kampui pasikeičia suvokimas apie patį objektą – *glaudines*. Toks pasikeitimas vertinamas kaip naujas denotato aspektas. Semantinė priklausomybė su pagrindine reikšme išlieka, o atspindimas kitas denotato aspektas. T nėra užfiksuota šio žodžio vartosenos atvejų.

Daiktavardis *gniaužỹklė* LKŽe pateikiamas kaip sinonimas žodžiui *gniaužiklis*, kurio pirma reikšmė ‘replės, spaustuvai’. LKND fiksuota reikšmė ‘prietaisas rankos pirštų lenkiamiesiems raumenims mankštinti‘, plg.: ***Gniaužyklės** yra itin efektyvios rankų (dilbio, riešo, delno) raumenims treniruoti bei stiprinti.* Iš pavyzdžio galima suprasti, kad tai prietasas, turintis aiškią paskirtį: mankštinti ar treniruoti rankos raumenis. Semantiškai abi reikšmės sieja būdas, kuriuo atliekamas veiksmas – lenkimas, spaudimas. Naujos reikšmės atveju įvardijamas naujas denotato aspektas. T nėra fiksuota žodžio *gniaužyklė* vartosenos atvejų. „Google“ paieškos duomenimis, šis žodis naująja

reikšme vartojamas gana dažnai, plg.: *delninė **gniaužyklė**, žiedo formos **gniaužyklė**.* Taigi ši naujoji semema veikiausiai bus įtraukta į žodynus.

Viena iš daiktavardžio *vaikštỹnė* LKŽe nurodytų reikšmių ‘įtaisas vaikui mokytis vaikščioti’. LKND autoriai fiksuoja naują reikšmę ‘įtaisas, padedantis judėjimo sunkumų turinčiam žmogui pasiremiant vaikščiot’, plg.: ***Vaikštynes** ir vežimėlius neįgaliesiems, senelių namams, ligoninėms skirstys Socialinių paslaugų centras.* Šiuo atveju yra akcentuotas kitas denotato aspektas – įtaisas ne tik padeda mokytis vaikščioti, bet padeda judėti. Svarbus semantinis komponentas – ‘pagalba judėti’. Taigi svarbi nauja daikto funkcija: daiktas, skirtas ne vaikams mokytis vaikščioti, bet judėjimo sunkumų turintiems žmonėms. T fiksuoti 6 šio žodžio vartosenos atvejai, iš kurių nė karto žodis nevartojamas naująja reikšme. Internete galima rasti junginių *slaugos **vaikštynė**,* kuriuose daiktavardis *vaikštynė* vartojamas nauja reikšme.

LKND fiksuotas pavienis situacinis naujadaras *auksapluñksnis, auksapluñksnė* ‘užderėjęs auksinių plunksnų’, plg.: ***Auksaplunksnis** R.Šavelio jubiliejus [antraštė] [...] V. Sventickui įteikus jubiliatui dovanų parkerį su auksine plunksna, o šiam prisipažinus, kad tai jau ketvirtas parkeris su auksine plunksna, gautas šį gimtadienį, publika ir vėl ėmė leipti juokais.* Šio sudurtinio žodžio reikšmė priklauso nuo konteksto. Šiuo atveju nauja reikšme vartojamas žodis įvardija reiškinį (jubiliejus), kurio metu asmuo gavo dovanų 5 parkerius su auksine plunksna. T nėra fiskuotų tokių naujadarų, tačiau tokios pačios darybos *auksaburnio* – 116 atvejų, plg.: Jonas *auksaburnis* rodė kelią.

Kitai grupei priskirtina nemažai veiksmažodžių. Toliau bus aptariama jų vartosenos atvejai.

Veiksmažodis *apšálti, apšą̃la, apšãlo* DLKŽe pateikiamas reikšmėmis: 1. apsitraukti (ledu); 2. kiek sušalti. LKND fiksuota nauja reikšmė ‘apstulbti, netekti žado’, plg.: *Žmonės **apšalo** nuo sąskaitų už šildymą.* Šis veiksmažodis įtrauktas į LŽŽ reikšme ‘nustebti, nustėrti iš nuostabos’. Šiuo atveju žagoninė naujoji reikšmė gali būti atsiradusi iš antrosios, kuri vartojama fizinei būklei nusakyti, o naujoji – būsenai apibūdinti. Tačiau lieka neaišku, kaip paaiškinti intensyvumo laipsnį, nes, jeigu manysime, kad naujoji reikšmė atsirado iš antrosios, nesutaps intensyvumas: *kiek sušalti* – mažas intensyvumo laipsnis, *apšalti* – rodo didelį intensyvumą. Tada manytume, kad naujoji reikšmė kilusi iš pirmosios, kur intensyvumas stiprus. Nors semantinės motyvacijos aiškinimas komplikuotas, tačiau ši reikšmė priskiriama kito denotato aspekto grupei, nes žodžio reikšmės vartosena priklauso nuo situacijos, kurioje reikalinga išskirti vienus ar kitus šio veiksmažodžio požymius. T nėra fiksuotų naujosios reikšmės vartojimo atvejų.

Kitas veiksmažodis *išmiegóti, išmiẽga, išmiegójo* DLKŽe pateikiamas tokiomis reikšmėmis: 1. užtenkamai pamiegoti; 2. kurį laiką miegoti. LKND autoriai fiksuoja naują reikšmę ‘įveikti kokį sunkumą ne aktyviai veikiant, o miegant’, plg.: *JAV mokslininkai patvirtino, jog*

*problemas tikrai galima tiesiog **„išmiegoti“**, nes sapnuojant paveikiama žmogaus reakcija į nemalonius prisiminimus.* Šis žodis galėjo būti padarytas pagal analogiją su veiksmažodžiu *išlaukti*, kuris yra priešdėlio *iš-* vedinys. Žodis suprantamas ne tik tiesiogine prasme, bet ir perkeltine – *išmiegoti* reiškia ‘išlaukti tam tikrą laiką, kol problemos pasibaigs’. Naująja reikšme šis veiksmažodis reiškia tam tikrą laiką trunkančią ‘neaktyvią būseną’. Semantiškai nauja reikšmė gali būti siejama su DLKŽe fiksuota pirmąja – *užtenkamai pamiegoti*, vadinasi, užtenkamai išlaukti. Vertinama kaip nauja žodžio reikšmė, nes aktualizuojamas kitas veiksmo aspektas. Prototipiškai miegojimo situacija aiškinta taip: ‘būti miego būsenoje’. T užfiksuota 19 šio žodžio vartosenos atvejų, iš kurių nė kartą veiksmažodis *išmiegoti* nepavartotas naująja reikšme.

Veiksmažodis *įriñkti, ĩrenka, įriñko* DLKŽe nėra fiksuotas, tačiau pamatinis žodis ***rinkti*** pateikiamas šiomis reikšmėmis: 1. imti ir dėti į vieną vietą, krauti; 2. telkti į vieną vietą; 3. ieškoti tinkamo; 4. balsuojant paskirti; 5. daryti iš raidžių rengiamą spausdinti tekstą; 6. daryti iš skaitmenų numerį; 7. imti nuo pradalgės, rišti pėdus, griebti; 8. kraustyti, valyti. LKND priešdėlinis veiksmažodis *įriñkti* pateikiamas tokia reikšme ‘surinkti (tekstą) elektroniniu įrenginiu’, plg.: *Kita vertus, jis pripažįsta, kad tai – patogus įrenginys, jei nereikia **įrinkti** teksto.* Nauja reikšmė semantiškai siejasi su DLKŽe fiksuota penktąja, o priešdėlis *į-* reiškia ‘kryptį į vidų’. Vadinasi, *įrinkti* reiškia rinkti tekstą į kompiuterį ar kitą įrenginį. Skirtinga situacija, nes tekstas renkamas tam tikru įrenginiu. Įvardijamas kitas denotato (veiksmo) aspektas. T nėra užfiksuotų šio žodžio vartosenos atvejų.

DLKŽe veiksmažodis *įstóti, įstója, įstójo* fiksuotas šiomis reikšmėmis: 1. stojant, žengiant kojomis patekti, įminti; 2. pasidaryti kokios nors organizacijos, įstaigos nariu, dalyviu. LKND nurodyta reikšmė ‘įlipus į viešojo transporto priemonę likti stovėti’, plg.: *Iš ryto išėjau iš namų, žiūriu – troleibusas važiuoja. Pasivijau, įsėdau. Čia tik taip vadinasi „įsėdau“. Iš tikrųjų tai **„įstojau“**.* Šis pavienis situacinis naujadaras, atsiradęs pagal analogiją su kitu veiksmažodžiu *įstoti*. Tokiu būdu žaidžiama žodžiais. Semantiškai galima susieti su DLKŽe fiksuota pirmąja reikšme – žengiant patenkama į viešąjį transportą. Jeigu šį naujadarą laikytume naująja semema, galima manyti, kad reikšmė atspindi naują denotato aspektą – ne tik į kažką įminti, bet apskritai patekti.

Veiksmažodis *svaĩgti, svaĩgsta, svaĩgo* ir veiksmažodinis daiktavardis *svaigìmas* LKND fiksuotas reikšme ‘svaičioti; kalbėti niekus; būti karštai (bet nepagrįstai) įsitikinus ar susižavėjus kuo nors’, plg.: *Imi **svaigti** apie romantišką vakarienę su šampanu, o kai ją gauni – nebesidžiaugi.* DLKŽe nurodytos kelios veiksmažodžio *svaigti* reikšmės: 1. darytis girtam; 2. nykti sąmonei. LŽŽ šis veiksmažodis pateikiamas tokiomis reikšmėmis: 1. nusišnekėti; 2. tikėtis, svajoti. Manytina, kad nauja žargoninė reikšmė siejasi su DLKŽe fiksuota veiksmažodžio antrąja reikšme. Nykstant

sąmonei, subjektas gali pradėti kalbėti niekus, nepagrįstai kuo nors žavėtis, ko nors tikėtis. Tokiu atveju nauja reikšmė įvardija kitą denotato (būsenos arba veiksmo) aspektą. Atsiranda ‘niekų kalbėjimo’ semantinis požymis, kuris yra svarbus naujai vartojimo situacijai apibūdinti. T yra fiksuoti 172 veiksmažodžio *svaigti* vartosenos atvejai, tik 1 kartą žodis vartojamas naująja reikšme, plg.: *vyrukas **ėmė svaigti** apie nematytus gyvius*. Dažniausia kolokacija ***ėmė svaigti** galva*, kur veiksmažodis *svaigti* vartojamas pagrindine reikšme.

Veiksmažodis *pasvaĩgti, pasvaĩgsta, pasvaĩgo* DLKŽe yra fiksuotas keliomis reikšmėmis: 1. truputį apsvaigti; 2. pakvaišti. LKND nurodoma nauja reikšmė ‘svaičioti; kalbėti niekus’, plg.: *Apskritai jaunimui būdingiau **„pasvaigti“** apie ateitį: „Kai užaugsiu, kai baigsiu studijas, kai įkursiu savo verslą ar parašysiu knygą, tai...“* Nauja reikšmė gali būti atsiradusi iš pagrindinės antros ‘pakvaišti’. Akivaizdu, kad pakvaišus kalbami niekai, svaičiojami nebūti dalykai, todėl naujai reikšmei svarbus semantinis komponentas ‘kalbėti pramanytus dalykus’. Priešdėlis *pa-* reiškia trumpai trunkantį veiksmą – *pasvaigo* kažkiek laiko ir nustojo. Pakvaišimą išduoda svaičiojimas, niekų kalbėjimas. Tokiu būdu nauja reikšmė traktuojama kaip prototipinio denotato (tam tikros būsenos ar veiksmo) kito aspekto atspindys. T nėra fiksuotų šio žodžio vartosenos atvejų.

Šiai grupei priskiriamas būdvardis *glaustìnis, glaustìnė* LKŽe nurodytas reikšme ‘glaustas, sudedamasis (*stalas*); konvergencinis (apie spindulius)’. LKND fiksuojama platesnė reikšmė ‘susiliečiantis, turintis sąlytį, priglundantis, besiglaudžiantis’, plg.: ***Glaustinių** kreivių ir paviršių panaudojomas leidžia analizuoti duotosios kreivės arba paviršiaus vidines savybes.* Į šiuo žodžiu apibūdinamą daiktų klasę įtraukiami objektai, kuriems būdingas ‘sąlyčio, glaustumo’ semantinis komponentas. Reikšmė platesnė. DLKŽe nurodoma reikšmė siauresnė, o nauja reikšme vartojamas būdvardis apibūdina objektą, turintį sąlytį. T nėra užfiksuota *glaustìnis, glaustìnė* būdvardžio vartosenos atvejų.

Būdvardis *pašalpìnis, pašalpìnė* LKŽe nurodomos kelios būdvardžio reikšmės: 1. teikiantis pašalpą, padedantis materialiai; 2. pagalbinis. LKND fiksuojama nauja reikšmė ‘gyvenantis iš pašalpų’, plg.: *Kas Jus ir jūsų arimuosius gelbės nuo išbadėjusių alkanų neišlavintų **pašalpinių** žaliūkų gaujų?* Nauja reikšmė siejasi su LKŽe fiksuota pirma reikšme. Semantinis požymis – ‘piniginė ar kitokia parama’. Skiriasi pašalpos teikimo ir gavimo kryptys. Pirmuoju atveju – tai žmogus, kuris teikia pašalpą, antruoju – jis priima, gauna pašalpą. Nusakomoje situacijoje yra svarbus subjektas, kuriam skirta pašalpa arba kuris ją suteikia. T nepavyko rasti šio žodžio vartosenos atvejų.

Ištiktukas *dziñ* DLKŽe pažymėtas su pažyma *išt.* ir nurodoma į *dzingt*. Ištiktukai veiksmo sukeltus garsus, vaizdus ar pojūčius imituoja. Taigi jų forma daugeliu atvejų yra motyvuota, tiesiog susijusi su reikšme. Trumpo skiemens neformantiniai ištiktukai paprastai reiškia staigesnio,

trumpesnio veiksmo garsus, vaizdus bei pojūčius (DLKG, p. 469–471). LKND sudarytojai fiksuoja ištiktuką *dzin*, kuriam būdinga ‘abejingumo, nesvarbumo’ sema. Naujoji reikšmė: ‘ištiktukas abejingumui, kokio dalyko nesvarbumui reikšti’, plg.: *Ten esi labai stiprus, jautiesi labai gražus ir tau yra* ***dzin*** *– eini ir tavęs neveikia.* LŽŽ pateikiama tokia reikšmė ‘nesvarbu, nerūpi, tas pats’. Keblu paaiškinti, iš kur atsiranda ‘abejingumo’ semantinis komponentas naujoje reikšmėje. Galima daryti prielaidą, kad tai semantinis vertinys iš kitos kalbos. Tokia reikšme ištiktukas *dzin* vartojamas tik tam tikroje nepasitenkinimo situacijoje. T fiksuoti 188 šio žodžio vartosenos atvejai, dauguma vartojami naująja reikšme, plg.: *jiems viskas* ***dzin***.

Ištiktukas *pýpt* DLKŽe nurodomas reikšme ‘supypsėjimui žymėti’. LKND autoriai žymi naują reikšmę ‘eufeminis ištiktukas nusakyti pyptelėjimo signalui, kuris sakytinėje žiniasklaidoje vartojamas keiksmažodžiui užmaskuoti’, plg.: *Nes kai Prezidentė pareiškia - aš neturiu tiesos, nieko nežinau, tai* ***pypt*** *– kas tada žino?* Žodis įgyja maskavimo reikšmę. Nauja reikšmė su pagrindine reikšme siejasi garsine išraiška – pypsėjimu, tačiau ištiktukas pradėtas vartoti nauja reikšme, kai atsirado poreikis keiksmažodžiams maskuoti.

3.3. Nauja denotatų klasė

Naujos denotatų klasės grupė didžiausia. Galima išskirti tokias didesnes grupes: asmenų, daiktų, abstrakčių reiškinių įvardijimas, savybių ir ypatybių įvardijimas, veiksmų įvardijimas. Toliau asmenų, daiktų ir abstrakčių reiškinių grupėje visi atvejai bus skiriami pagal metaforizacijos kryptis: žmogus – žmogus, žmogus – daiktas, žmogus – gyvūnas, žmogus – priemonė, žmogus – šventė, augalas; daiktas – žmogus, daiktas ar jo dalis – veiksmo rezultatas, daiktas – konkreti vieta, daiktas – abstraktas, daiktas – tam tikras vaizdas, daiktas – erdvė, terpė, daiktas – sistema, programa, daiktas – pastatas, daiktas – ženklas, žymė, simbolis, daiktas – apavas, daiktas – priemonė, įrenginys, žaislas; gyvūnas – žmogus, gyvūnas – daiktas, gyvūnas – priemonė; gamtos objektas – žmogus, gamtos reiškinys, abstraktas – kosmetikos priemonė, gamtos reiškinys – abstraktas; abstraktas – žmogus, abstraktas – daiktas, abstraktas – epocha, lėšos, matavimo vienetas, kultūrinė realija, abstraktas – abstraktas; kūno dalis – žmogus; pastato dalis – riba; vieta – vietos suteikimas; įrankis – medžiaga, ženklas – prietaisas arba priemonė. Veiksmažodžiai ir būdvardžiai aptariami atskirai.

3.3.1. Asmenų, daiktų, abstrakčių reiškinių įvardijimas

3.3.1.1. Viena iš metaforizacijos krypčių yra **žmogus** – **žmogus**. DLKŽe *antraeĩlininkas, antraeĩlininkė* sudurtinis žodis reiškia ‘asmenį, turintį kitas, antras pareigas (tarnybą)’. LKND kūrėjai fiksuoja naują šio žodžio reikšmę, tai žmogus ‘važiuojantis antrąja kelio juosta, kai pirmoji yra laisva’, plg.: *„**Antraeilininkas**“ – kas jis? Vairuojantis pilietis, kuris tik dėl jam vienam žinomų priežasčių neketina užleisti antrosios juostos, nors pirmoji juosta yra laisva.* Šiuo atveju įvardijamas kitas denotatas, nes svarbi tampa situacija, apie kurią kalbama. Jeigu kalbama apie asmenį, dirbantį dviejuose darbuose, tai vartojama pirmoji reikšmė. Jei apie asmenį, vairuojantį transporto priemonę, vartojamas kitas denotatas ir žodis įgyja naują reikšmę. Pirmuoju atveju svarbi žmogaus tarnyba, dviejų pareigų eiliškumas, antruoju – tai, kad žmogus atlieka veiksmą (važiuoja antrąja kelio juosta). T fiksuota 10 aptariamo žodžio atvejų, naująja semema vartojamų daiktavardžių pavyzdžių rasti nepavyko. Veikiausiai tai situacinis naujažodis.

DLKŽe veiksmažodis *šìlti* turi keturias reikšmes: 1. eiti šiltyn, įgauti aukštesnę temperatūrą; 2. prakaituoti; 3. tirpti, leistis; 4. *šnek.* būti, laikytis. Priešdėlis *ap-* reiškia silpną intensyvumą ‘kiek sušilti’. LKŽe veiksmažodis apšildyti teikiamas šiomis reikšmėmis: 1. kūrenant ar kaitinant padaryti šiltą, šiltesnį; 2. prk. apmušti, apskaldyti. Veiksmažodis *apšildyti* yra

veiksmažodinis priesagos -*dyti*- vedinys, turintis mažybinę reikšmę ‘atlikti menkesnį, silpnesnį veiksmą už tą, kuris pasakytas pamatiniu žodžiu’.[12] *Apšìldantysis, apšìldančioji, apšìldymas, apšìldyti, apšìldo, apšìldė* LKND fiksuoti reikšme ‘emociškai parengti publiką pagrindinio atlikėjo pasirodymui’, plg.: *Lady GaGa atskleidė, jog būtent jai būtų tekę* ***apšildyti*** *Michael‘ą Jackson‘ą per jo 50-ies koncertų gastroles Londono „O2“ arenoje.* Naujoji semema sietina su veiksmažodžio *šìlti* pirmąja DLKŽe reikšme, kurioje žymimas intensyvumas ‘įgauti aukštesnę temperatūrą’. Aukštesnė temperatūra, šiluma asocijuojasi su maloniomis, gerai nuteikiančiomis emocijomis, todėl naujoji reikšmė yra atsiradusi metaforizacijos būdu. Taip pat naujosiomis reikšmėmis vartojami veikiamosios rūšies dalyviai *apšildantysis*, *apšildančioji* bei abstraktus daiktavardis *apšildymas*. T šis slengo funkcinį atspalvį turintis žodis *apšildyti* vartojamas 132 atvejais, iš kurių naująja reikšme tik vieną kartą, plg.: *latviai buvo grupė, kuriai patikėta* ***apšildyti*** *į renginį susirinkusią publiką.*

DLKŽe daiktavardis *iẽšmininkas, iẽšmininkė* nurodytas reikšme ‘geležinkelio darbininkas, kuris tvarko, prižiūri iešmus’. LKND fiksuojama nauja perkeltinė reikšmė ‘kieno nors parankinis, kuriam nepagrįstai suverčiama visa kaltė ir reikalaujama atsakomybės už kitų nusižengimus’, plg.: *Ką aš manau - manau, kad visada politikai linkę surasti* ***iešmininkus****, ir aš to nedarysiu", - sakė NSGK vadovas.* Reikšmes sieja semantiniai požymiai: ‘tas, kuris prižiūri’ ir ‘tas, kuris atsakingas už ką nors’. Ir geležinkelio darbininkas, ir parankinis yra už kažką atsakingi. Naujos reikšmės atsiradimui aktuali pagrindinėje reikšmėje fiksuota ‘būti už ką nors atsakingam’ sema. Geležinkelio iešmai – tai, ką reikia prižiūrėti. Metaforizacijos būdu atsiradusioje reikšmėje tai žmogus, turintis prisiimti kaltę, ir pavadinamas *iešmininku*. Kaip matyti iš pavyzdžio, politikai nelinkę prisiimti savo kaltės ir suranda *iešmininkus*, kurie tai padaro už juos.

Vaizdingas daiktavardis *ilganõsis, ilganõsė* DLKŽe nurodomas reikšme ‘kuris su ilga nosimi’. LKND autoriai fiksuoja naują reikšmę ‘kas kiša nosį (lenda), kur nedera’, plg.: *Klaipėdietis Einaras Razma pasibaisėjęs – po jo asmeninius duomenis apie bankus, socialinį draudimą, šeimą gali knaisiotis bet kas, turintis tokią galimybę, nors ir neturintis tam teisės.* ***Ilganosis*** *liks nenubaustas, nes „nepadarė žalos“.* Gerai žinomas frazeologizmas *nosį kišti* reiškia ‘kištis į svetimus reikalus, lįsti, kur nedera’. Vadinasi, tas, kuris turi ilgą nosį, ją kiša į svetimus reikalus. Svarbi tampa ‘ilgumo’ sema, kuri simbolizuoja lindimą ten, kur nedera. Ilga nosimi gali daug kur įlįsti, daug ką sužinoti. Naujoje reikšmėje įvardijimas kitas denotatas: žmonės, perdėtai besidomintys kitų reikalais. T užfiksuota 13 šio žodžio atvejų, visi vartojami pagrindine reikšme – apibūdinamas žmogaus kūno organas, plg.: *siauraveidis,* ***ilganosis*** *žmogelis*.

[12] DLKG 2006, 405.

DLKŽe žodis *tekstìlininkas, tekstìlininkė* nurodomas reikšme ‘tekstilės pramonės specialistas ar darbininkas’. LKND autoriai fiksuoja reikšmę ‘nudisto priešingybė’, plg.: *Nudistai apsisprendė „mini suvažiavimą“ surengti Latvijos pajūryje. Ten esą bus pigiau, ir, jų žodžiais tariant, netrukdys **„tekstilininkai“** – maudymosi kostiumėlius dėvintys poilsiautojai.* Naujai reikšmei svarbus semantinis komponentas ‘audinys’, kitaip tariant, paplūdimyje *tekstilininkai* dėvi maudymosi kostiumėlius (žr. į pavyzdį). Jie supriešinami su nudistais, kurie propaguoja nuogą kūną. Įvardijama kita denotatų klasė: ne tekstilės pramonės specialistai, bet žmonės su glaudinėmis ar maudymosi kostiumėliais.

3.3.1.2. Kita metaforizacijos kryptis yra **žmogus – daiktas.** DLKŽe yra vienaskaitos *balerina* žodžio reikšmė ‘baleto artistė, šokėja’. LKND fiksuota naujoji reikšmė ‘žemakulniai į baleto puantus panašūs moteriški bateliai’, plg.: *Dalykiškesnis įvaizdis nei tie patys džinsai su kedais ar **balerinomis**.* Metaforizacijos būdu atsiranda naujoji reikšmė. Skirtingos denotatų klasės: iš žmogaus sferos pereinama į daiktų (apavas). *Balerinos* dėvi specialius, šokiui pritaikytus batelius. Naująja reikšme žodis *balerinos* pavadina tam tikrą apavą, kurių forma panaši į puantų. T yra fiksuoti 181 atvejai su žodžiu *balerinos,* iš kurių nė karto toks žodis nepavartotas naująja reikšme.

LKŽe žodis *kramtùkas* nurodytas reikšme ‘kas kandžiojasi, kramto – gyvai būtybei pavadinti’. LKND kūrėjai fiksuoja dvi naujas reikšmes: 1. dažniausiai žaislo pavidalo kramtoma priemonė dantenoms masažuoti dygstant dantims, saugiai pratinti valgyti kietą maistą ir kt.; kaulo ar žaislo pavidalo kramtoma priemonė šunims; 2. kramtomas valgis (paprastai skanėstas) ar maisto papildas, plg.: *Teigiama, kad gintarinių **kramtukų** kūdikiams archeologai yra atradę net Egipte ir Graikijoje* (pvz. 1-oji reikšmė). *Mėtinį **kramtuką**? Bet tiktai ne ledinuką, pagamintą iš vyšnių sirupo* (pvz. 2-oji reikšmė). Žodis, vartojamas pirma nauja reikšme, įvardija priemonę, o antra – valgį. Semantiškai reikšmės susijusios semantiniu požymiu ‘skirtas kramtyti’. Naudojant tokį daiktą ar valgant kremtama dantimis. Pagrindinės reikšmės atveju denotatas yra gyva būtybė, kuri pati atlieka tokį veiksmą. Naujų reikšmių – tai objektai, į kuriuos toks veiksmas nukreiptas. Taigi, šiuo atveju reikšmės įvardija skirtingas denotatų klases.

DLKŽe būdvardis *lipšnùs* teikiamas reikšme ‘meilus, malonus’. Lipšnuoliu būtų galima pavadinti žmogų. LKND autoriai fiksuoja naują žodžio *lipšnuõlis* reikšmę ‘lankstaus plastiko glaudžiai prie riešo prilimpanti apyrankė, į kurią įmontuojamas koks nors įtaisas – laikrodis, atmintukas ar pan.’, plg.: *Atnaujinus informaciją, tiek Jūs, tiek kiti Pildyk Klientai jau gali internetu užsisakyti ir Šiaulių salone atsiimti laikrodį **lipšnuolį**.* Galima manyti, kad pagrindinės reikšmės denotatas yra žmogus, kuris yra mielas, malonus, todėl naujoje reikšmėje eksplikuojamas denotatas – daiktavardis *lipšnuolis* vertinamas kaip įgijęs naują reikšmę. Aiškinant semantinę

motyvaciją reikia minėti veiksmažodžio *lìpti* pirmą reikšmę ‘kibti, klijuotis’. Būtent ‘kibimo, lipimo’ semantinis komponentas yra svarbus ir naujai reikšmei. T nėra fiksuota šio žodžio vartosena, tačiau internete pavyko rasti tokių vartosenos atvejų: *laikrodis* ***lipšnuolis****, USB* ***lipšnuolis.*** Tiesa, tokie nauja reikšme vartojami žodžiai ir internete nėra gausiai paliudyti.

3.3.1.3. Kita metaforizacijos kryptis yra **žmogus – gyvūnas**. LKŽe žodžio *juodažiõtis, juodažiõtė* nurodoma perkeltinė reikšmė ‘nepraustaburnis’. LKND autoriai fiksuoja naują reikšmę ‘kuris juodomis žiotimis’, plg.: *Lietuvos pajūryje ir Kuršių mariose* ***juodažiočiai*** *atėjūnai minta dreisenomis ir midijomis, kurios filtruoja ir valo vandenį.* Galima manyti, kad nauja reikšmė galėtų būti įtraukta į žodyno straipsnį kaip tiesioginė, o LKŽe fiksuota reikšmė su pažyma *prk.* eitų po jos. Ši reikšmė atsiranda dėl to, nes reikia įvardyti naujai atsiradusių žuvų išvaizdą, išskirtinumą – juodas žiotis. T nėra fiksuotų šio žodžio vartosenos atvejų. Reikia paminėti, kad toks atvejis į šią grupę priskiriamas sąlygiškai, nes sunku naują reikšmę sieti su LKŽe fiksuota perkeltine ‘nepraustaburnis’. Aišku, kad skiriasi reikšmėse eksplikuojami denotatai. LKŽe fiksuotoje: tai žmogus, kuris yra netvarkingas arba negražiai, nešvankiai kalba apie kitus, o naujoje reikšmėje: žuvis juodomios žiotimis.

DLKŽe žodis *orãkulas* teikiamas šiomis reikšmėmis: 1. *istor.* graikų ir romėnų šventovė, kurioje buvo pranašaujama; 2. *istor.* žynys, skelbiantis pranašystę; 3. *istor.* žynio pranašystė; 4. *prk.* pranašautojas. LKND autoriai fiksuoja reikšmę ‘žmonių sudarytose situacijose savo neprognozuojamu elgesiu varžybų baigtį ar kokių įvykių eigą „spėjantis“ gyvūnas’, plg.: ***Orakulo*** *gebėjimus Gudrutis išbandys jau per Europos vaikinų iki 18 metų krepšinio čempionato grupės Lietuvos ir Ukrainos rungtynes, liepos 22 dieną 19 val. per TV3 sporto žinias.* Semantiškai naują reikšmę galima sieti su DLKŽe fiksuota ketvirta ‘*prk.* pranašautojas’. Svarbus semantinis komponentas – ‘gebėjimas atspėti numatytą ateitį’. Jis sieja abi reikšmes. Tačiau naujos sememos išskirtinumas yra subjektas, kuris tai daro. Juo gali būti tik gyvūnas.

3.3.1.4. Kita metaforizacijos kryptis yra **žmogus – priemonė**. DLKŽe daiktavardžio *slapùkas* nurodytos šios reikšmės: 1. kas slapstosi; 2. slapta išperėtas viščiukas. LKND autoriai fiksuoja keturias naujas šio žodžio reikšmes, kurios bus aptariamos paeiliui. Pirmoji reikšmė ‘duomenų rinkinys, kurį sukuria interneto svetainė ir įrašo į lankytojo kompiuterį’, plg.: *WAP tinklalapius galima personalizuoti – telefone išsaugomi* ***slapukai*** *(*cookies*).* Semantiškai ši reikšmė siejasi su DLKŽe pirmąja. Svarbus juos siejantis semantinis komponentas čia tampa kitiems nepastebimas, vidinis požymis – būti nepastebėtam. Naujos reikšmės atveju toks duomenų rinkinys vartotojui nėra matomas, todėl, galima netgi sakyti, kad yra slaptas. Juntamas reikšmių skirtumas tas,

kad DLKŽe fiksuotoje prototipinis denotatas yra žmogus. Tik paskui galime pagalvoti apie kitus subjektus, pvz., gyvūnus, kurie slapstosi. Naujoje reikšmėje eksplikuojamas denotatas – negyvas objektas, sukurtas remiantis išmaniosiomis technologijomis. Antroji nauja reikšmė ‘automobilio apsaugos įtaisas jo užvedimui blokuoti’, plg.: *Turėjau 3 mašinas su **slapukais**. Visose buvo el. sistemos blokavimas.* Tokie įtaisai įtaisomi sunkiai matomoje, kitiems nepastebimoje (tik šeimininkas apie tai žino) vietoje. Reikšmė taip pat yra sietina su DLKŽe pirmąja. Tik labiau sukonkretėjusi ir atsiradęs svarbus požymis – ‘skirtas apsaugoti’. Toks įtaisas ne tik slaptas, bet ir skirtas automobilio apsaugai. Trečia nauja reikšmė ‘apsauginis rato varžtas; raktas tam varžtui atsukti’, plg.: *Taip, kaip kurie servisai tiktai turi tas galvas iš kietesnio metalo su srėgiu į atvirkščią pusę, užkala ir tada atsuka **slapuką**.* Kaip ir prieš tai buvusios reikšmės, ši taip pat siejasi su DLKŽe fiksuota pirmąja. Vėl svarbi apsaugos funkcija, tik naujoje reikšmėje įvardijamas kitas denotatas: ne įtaisas, o varžtas arba raktas. Ketvirta nauja reikšmė ‘sekimo įrenginys’, plg.: *Jie dažnai perka arba išsinuomoja įrangą, kuria galima patikrinti, ar patalpose, automobilyje, buitiniuose prietaisuose nėra sumontuota **slapukų**.* Įvardijamas kitas denotatas – tai įrenginys, kuris turi savo funkciją: slapta ką nors sekti. Toks daiktas turi būti kitiems nepastebimas, nes jis skirtas sekti. Visose naujose reikšmėse įvardijamos skirtingos denotatų klasės: duomenų rinkinys, įtaisas, apsauginis varžtas, sekimo įrenginys.

3.3.1.5. Kita metonimizacijos kryptis yra **žmogus** – **šventė, augalas**. LKND autoriai nurodo naują tikrinio daiktvardžio *Valentìnas* reikšmę ‘šv. Valentino diena – įsimylėjėlių šventė (vasario 14 d.)’, plg.: *Tačiau nepasakyti „myliu" per **Valentiną** ir neįteikti mažytės dovanos - tai beveik tas pats, kaip sutikti Kalėdas be eglutės.* Tai tikrinis vardažodis, įvardijantis šventę. Reikšmė atsiranda metonimizacijos būdu. Loginis ryšys išlieka: taip įvardijamo šventojo pavadinimas suteikiamas pačiai šventei.

Daiktavardis *balsẽvičiai* LKND autorių fiksuotas nauja reikšme ‘naujai aptiktų grybų rūšies pavadinimas pagal juos atradusios šeimos pavardę’, plg.: *Jiems dar nėra sugalvotas lietuviškas pavadinimas, todėl žmonės nematytus grybus pusiau juokais vadina **„balsevičiais“** – vienos neringiškių šeimos, kuri pirmoji ėmė juos rinkti ir valgyti, vardu.* Nauja reikšmė atsirado metonimizacijos būdu: grybų rūšis pavadinta asmenų, kurie pirmieji rado tokios rūšies grybus, pavarde.

3.3.1.6. Kita metaforizacijos kryptis yra **daiktas** – **žmogus**. DLKŽe daiktavardis *plū̃gas* teikiamas reikšme ‘geležinis padargas žemei arti’. Šis žodis, vartojamas nauja reikšme, įvardija žmogų ‘kvailį’, plg.: *Iš patirties žinau – kad ir kaip būtume pasirodę, atsiras „**plūgų**“, kuriems neįtiksi.* Semantiškai šią naują reikšmę galima paaiškinti kaip perkeltinę. Geležinis arimo padargas

skirtas žemei arti, todėl „į ją įlindęs“, esantis žemės gilumoje. Kvailys – siauro proto, nieko nemato, išskyrus blogus dalykus (sprendžiant iš pavyzdžio). Metaforizacijos kryptis: iš daiktų fizinių požymių (įsikniaubęs į žemę, esantis žemai) į žmogaus protines ypatybes (kvailas, riboto mąstymo). Įvardijama nauja denotatų klasė: žmonės.

DLKŽe daiktavardis *spìnta* teikiamas reikšme ‘baldas – dėžė su durimis, skyriais, stalčiais, lentynomis kam nors sudėti’. LKND autoriai fiksuoja naują reikšmę ‘masyvaus stoto gana grėsmingai atrodantis vyras, dažnai apsauginis’, plg.: *Jei bendravimas su restorano „**spintomis**“ neatitinka jūsų išsilavinimo, pasirinkite padoresnę kompaniją.* Žodis *spinta* įtrauktas į LŽŽ reikšme ‘aukštas raumeningas vyras’. Semantiškai nauja reikšmė su DLKŽe fiksuota siejasi formos, dydžio panašumu. Tokio stoto vyras vadinamas *spinta*, nes dėl masyvumo yra panašus į baldą. Tai perkeltinė reikšmė, kurioje atsispindi emocinis dalyko vertinimas (grėsmingumas). T yra fiksuoti net 408 žodžio *spinta* vartosenos atvejai, pavyzdžiui, *drabužių **spinta**, knygų **spinta**, metalinė **spinta**, didelė **spinta**.* Matyti, kad žodis vartojamas DLKŽe fiksuota reikšme įvardija tam tikrą baldą. Žodžių, vartojamų naująja reikšme, nepasitaikė.

3.3.1.7. Metaforizacijos kryptis yra **daiktas ar jo dalis** – **veiksmo rezultatas**. LKŽe nurodytos žodžio *išmeta* tokios reikšmės: 1. atmata; 2. *psn.* nenaudojama dvaro žemė, išmata. LKND kūrėjai fiksuoja naują, astronomijoje vartojamą reikšmę ‘iš Saulės išmesto vainiko (šviesaus spalvoto ratilo) dalis’, plg.: *Tuo metu, kai ši dėmių grupė buvo atsisukusi tiesiai į Žemę, iš Saulės išlėkė pirmoji vainiko medžiagos **išmeta**.* Metant yra pašalinama objekto dalis. Nauja atsiradusi reikšmė terminė, vartojama astronomijos srityje. Sieti su žodynuose fiksuota reikšme yra sudėtinga, nes čia svarbus semantinis požymis – ‘nenaudojamas’. Aišku, kad daiktavardis *išmeta* sietinas su veiksmažodžio *išmesti* reikšme ‘išskirti iš savęs į aplinką’, plg. kitą veiksmažodžio *išmesti* reikšmę ‘pašalinti, nebelaikyti nereikalingą, netinkamą’.

DLKŽe daiktavardis *išvarža* fiksuotas šiomis reikšmėmis: 1. išveržtas, atimtas daiktas, grobis, laimikis; 2. *med., vet.* organo ar jo dalies išvirtimas nuo trūkio (hernia). LKND autoriai nurodo astronomijos srityje atsiradusią naują reikšmę ‘didžiulis Saulės plazmos išsiveržimas’, plg.: *O vainiko masės **išvaržos** (angl. coronal mass ejections, CME), didžiuliai Saulės plazmos išsiveržimai, į kosmosą ištrykštantys iki 3200 kilometrų per sekundę greičiu, gali sukelti dar daugiau problemų.* Semantiškai naują reikšmę galima sieti su DLKŽe fiksuota antrąja, nes naujai reikšmei atsirasti aktualus išvirtimas, išsiveržimas. DLKŽe fiksuojama veiksmažodžio *išvirsti* antra reikšmė ‘išsiveržti’. Iš pavyzdžio matyti, kad išsiveržimo veiksmas – pagrindinis semantinis komponentas, būdingas naujai reikšmei. Taigi nauja reikšmė šiuo veiksmu (išvirtimu) siejasi su antrąja DLKŽe

fiksuota žodžio reikšme. Taip pat svarbu išvirtimas, atitrūkimas nuo tam tikro objekto: Saulės plazma atitrūksta nuo Saulės. Taigi galima skirti dar vieną terminę reikšmę.

3.3.1.8. Metaforizacijos kryptis yra **daiktas** – **konkreti vieta**. DLKŽe žodis *spjaudỹklė* pateikiamas reikšme ‘spjaudomas indas’. Veiksmažodis *spjáudyti* teikiamas reikšmėmis: 1. *džn.* s p j a u t i; 2. *prk.* reikšti didelį nepasitenkinimą. LKND autoriai fiksuoja naują žodžio *spjaudykla* reikšmę ‘spjaudymo(si) vieta’, plg.: *Apie Jūratę LITVINAITĘ net visuotine* ***spjaudykla*** *tapęs internetas neišmeta nė vieno blogo žodžio.* Semantiškai nauja reikšmė siejasi su veiksmažodžio antra perkeltine reikšme. Nauja reikšme vartojamas žodis įvardija plūdimosi vietą, kurioje reiškiamas nepasitenkinimas. Svarbus semantinis komponentas ‘reikšti nepasitenkinimą’. Kaip iš pavyzdžio galima suprasti, tokia vieta gali būti internetas, kur dauguma lankytojų linkę plūstis, reikšti neapykantą, priešiškumą. Dėl tokių veiksmų internetas virtęs *spjaudykla*.

3.3.1.9. Metaforizacijos kryptis yra **daiktas** – **abstraktas**. DLKŽe žodis *stabdìklis* fiksuotas reikšme ‘*tech.* įtaisas kam nors stabdyti’. Priesaga *-ikl-* paprastai žymi įrankio, prietaiso pavadinimą. LKND autoriai nurodo naują reikšmę ‘nemateriali priemonė kam nors sustabdyti’, plg.: *Kai jaučiate nenumaldomą norą kažką nusipirkti, įsivaizduokite, kaip rožinis dramblys skęsta žydro kremo baseine. Panašius ryškius fantastinius vaizdinius psichologai vadina minčių* ***stabdikliais.*** Šiuo atveju skiriasi denotatai. DLKŽe reikšmėje nurodomas įtaisas, o naująja reikšme įvardijama nemateriali priemonė. Semantiškai reikšmes sieja veiksmo pobūdis: trukdymas ką nors daryti.

DLKŽe žodis *sumuštìnis* teikiamas reikšmėmis: 1. dvi sudėtos duonos riekės su sviestu, sūriu ar kuo kitu, sviestainis; 2. sumuštinė. LKND autoriai fiksuoja naują reikšmę ‘transporto priemonių susidūrimas’, plg.: *Vienoje judriausių Vilniaus gatvių pirmadienį į „****sumuštinį****“ suvažiavo keturi automobiliai.* Nauja reikšmė siejasi su DLKŽe fiksuota pirmąja. Svarbus DLKŽe fiksuotoje reikšmėje esantis daugybės, gausumo elementas, kai į vieną vietą sudedama kelių rūšių maisto produktų. Naujoje reikšmėje eksplikuojama situacija, kai vienoje vietoje susiduria keli automobiliai. Svarbus semantinis komponentas ‘dviejų dalių sąlytis’.

3.3.1.10. Metaforizacijos kryptis yra **daiktas** – **tam tikras vaizdas**. Daiktavardis *tapètai* DLKŽe fiksuotas reikšme ‘sienų apmušalai’. LKND kūrėjai nurodo naują reikšmę ‘statiškas ir neinformatyvus televizijos laidų vaizdas, kai svarbiausia informacija pateikiama balsu’, plg.: *Televizijos laidų kūrėjai kartais vartoja terminą* ***„tapetai“.*** Gana sudėtinga atrasti semantinį reikšmių ryšį. Nauja reikšmė gali būti atsiradusi dėl statiškumo ir nuolatinio vaizdo buvimo. Tapetai, klijuojami ant sienų, siejami su tam tikru nekintančiu reginiu. Tai vaizdas, kurį savo namuose matome

kiekvieną dieną ilgą laiką. Naujoje reikšmėje įvardijamas denotatas: tam tikras (statiškas) vaizdas, matomas televizijoje.

3.3.1.11. Metaforizacijos kryptis yra **daiktas – erdvė, terpė**. DLKŽe žodis *paskyrà* teikiamas reikšme ‘dokumentas, pagal kurį kas paskiriama’. LKND fiksuoja naują reikšmę ‘asmeninės erdvės kompiuterinėje sistemoje suteikimas užsiregistravusiam vartotojui’, plg.: *„Oliverio restoranas – fantastiškas, - savo **paskyroje** socialiniame tinklapyje rašė J. Statkevičius*. Semantiškai reikšmės siejasi veiksmo pobūdžiu – davimu, suteikimu. Pagrindinėje reikšmėje įvardijamas denotatas: dokumentas, pagal kurį kas paskiriama. Naujos reikšmės atveju – erdvė kompiuterinėje sistemoje. Nauja reikšmė abstraktesnė, įvardijanti erdvės skyrimą elektroninėje erdvėje.

LKŽe fiksuota žodžio *skaitmenà* reikšmė ‘skaitmuo’. LKND autoriai įtraukia naują reikšmę ‘skaitmeninė terpė; skaitmeninis pavidalas’, plg.: *Jų archyvai gigantiški, o mes elgiamės valiūkiškai – dar nemokame suvaldyti **skaitmenos***. Vertinant šios reikšmės semantinę motyvaciją reikia minėti veiksmažodžio *nuskaitýti* penktą reikšmę ‘*spec.* automatiškai atpažinti tekstą’, nes naujai reikšmei svarbus semantinis komponentas ‘automatiškumas’, kuris sukuria skaitmeninę terpę. Pirmąja reikšme vartojamas daiktavardis *skaitmena* susijęs su kita veiksmažodžio *skaityti* reikšme ‘skaičiuoti’.

3.3.1.12. Metaforizacijos kryptis yra **daiktas – sistema, programa**. DLKŽe žodis *tiñklas* pateikiamas tokiomis reikšmėmis: 1. iš siūlų nertas žūklės prietaisas; 2. nerta ar pinta paukščių, žvėrių gaudyklė; 3. nerta sportinių žaidimų pertvara ar užtvara; 4. nertas ar pintas įvairios paskirties įtaisas; 5. šaknų, gyslų, nervų ir kt. raizginys; 6. susisiekimo, ryšių ir kt. linijų, įstaigų sistema; 7. *prk.* pinklės. LKND autoriai fiksuoja naują reikšmę ‘kompiuteriais ir kitais įrenginiais sujungta tarptautinė ryšių sistema, skirta keistis duomenimis’, plg.: ***Tinklo** kartos vaikų manifestas pateikia išraiškingą žmonių, užaugusių su **tinklu** ir **tinkle** portretą.* Nauja reikšmė kilusi iš DLKŽe fiksuotos šeštosios. Svarbus semantinis komponentas ‘susijungimas’. Ryšių sistema telkiama į vieną vietą ir yra susijusi tarpusavyje. Nauja reikšmė atsiranda loginio ryšio pagrindu ir įvardija naują denotatų klasę: tai ryšių sistema.

LKND žodis *vertỹklė* fiksuojamas nauja reikšme ‘kompiuterinė teksto vertimo iš vienos kalbos į kitą programa’, plg.: ***Vertykle** vadinama pagalbinė programa, kuri mums padeda išversti tekstą iš mums nežinomos kalbos į žinomą.* LKŽe *vertyklė* nurodoma tik tam tikro ūkio įnagio reikšme (pvz., ‘kablys mėšlui ar kam nors versti iš vežimo’). Šiuo atveju svarbi veiksmažodžio *versti* reikšmė ‘vienos kalbos tekstą išdėstyti kita kalba’. Tekstas išdėstomas kita kalba, taigi, verčiamas. Reikėtų

pagalvoti, ar *versti* ‘daryti, kad griūtų’ ir *versti* ‘vienos kalbos tekstą išdėstyti kita kalba’ nereikėtų laikyti homonimais. Tad galima būtų kalbėti apie naujai susidariusią homonimų formą.

3.3.1.13. Metaforizacijos kryptis yra **daiktas** – **pastatas**. DLKŽe žodis *inkubãtorius* fiksuotas reikšme ‘perinimo aparatas, perėtuvas’. LKND teikiama nauja reikšme ‘pastatas, kuriame užsiimama daugialype kokios nors krypties (pavyzdžiui, meno, verslo) eksperimentine, naujų idėjų kūrimo veikla’, plg.: *Trumpai pristatysime Kultūros fabriko, dar vadinamo Menų* ***inkubatoriumi****, projektą. Tai – keturių aukštų pastatas, moderniai įrengtas, o jame darbuojasi miesto menininkai – dailininkai, skulptoriai, muzikai ir kt. Pastatą išlaiko Šiaulių savivaldybė – kasmet moka mažiausiai po pusę milijono litų.* Pirmajame pavyzdyje vartojamas aparato, antrajame – pastato pavadinimas. Tam tikros paskirties aparate perima, o pastate, vadinamame *inkubatoriumi*, užsiimama įvairia veikla. Abiem reikšmėms būdingas semantinis požymis – ‘palanki terpė, erdvė’. Svarbu ir ‘laiko’ vertė – perima ilgą laiką, naujos idėjos gali būti generuojamos taip pat ilgą laiko tarpą. Atrodo, kad žodžio nauja reikšme vartosena paplitusi, nes T fiksuojami 125 *inkubatorius* vartojimai atvejai, iš kurių naujos reikšmės atvejų net 90, dažniausiai šalia einantis kontekstinis žodis – *verslo*, plg.: *Verslo* ***inkubatorius*** *- geriausias startas verslo pradžiai*. Taigi skirtina ir nauja kolokacija *verslo inkubatorius*.

DLKŽe žodis *stiklaĩnis* fiksuotas reikšme ‘stiklinis uždaromas indas’. LKND kūrėjai nurodo naują reikšmę ‘naujoviškas stiklinis pastatas arba antstatas (paprastai menkavertis, ne visada pastatytas teisėtai)’, plg.: *Vakar Kultūros paveldo departamentas pagaliau pasisakė prieš* ***„stiklainių“*** *veržimąsi į istorines miestų dalis.* Semantiškai reikšmes sieja medžiaga (stiklas), iš kurios padarytas ir indas ir pastatas. Iš pavyzdžių nėra aišku, bet galima spėti, kad tokių pastatų forma panaši į aptariamų indų. Taigi reikšmė formuojasi metaforizacijos būdu pagal išorinį daikto ir pastato panašumą.

3.3.1.14. Metaforizacijos kryptis yra **daiktas** – **ženklas, žymė, simbolis**. DLKŽe yra daugiskaitinio daiktavardžio *grotẽlės* reikšmė ‘nedidelių grotų pavidalo pertvara’. LKND fiksuota ženklo ‘#’ reikšmė, plg.: *[...] suvedus* ***groteles*** *ir tam tikrą pavadinimą, galima gauti visą ta tematika sukurtą turinį.* Šiuo sutartiniu ženklu dažniausiai internete žymimas žodis ar žodžių junginys kaip kokios nors temos nuoroda. Suprantama, kad atsiradusi nauja realija turi būti kaip nors įvardyta. Anglų k. el. komunikacijos srityje vartojamas terminas *hash tag*, jam parinktas lietuvių kalbos žodis *grotelės*. Grafiškai šis ženklas yra panašus į grotas (metalinių virbų užtvarą). Taigi grafinį ženklą # įsivaizduojame kaip grotas. Iš konkretaus daikto sferos reikšmė pereina į kitą simbolių sferą. Šalutinėje reikšmėje įvardijama kita denotato klasė – simbolis, panašus į groteles. T fiksuoti 195

žodžio *grotelės* atvejai, dažniausiai šalia einantys kolokatai: *metalinės, radiatoriaus.* Tai rodo, kad žodis vartojamas pagrindine reikšme. T nėra nė vieno žodžio, vartojamo naująja reikšme. Internete, panašiai kaip ir T, populiari išlieka žodžio vartosena pagrindine reikšme. Tačiau galima manyti, kad simbolis, pavadintas *grotelėmis*, mūsų vartosenoje įsigalės, tik kol kas tai gana naujas ir jaunesniajai kartai labiau artimas reiškinys. Žodis *grotelės* nėra oficialus terminas, bet gali būti vartojamas kaip tam tikro simbolio įvardijimas. Vartosenoje fiksuotas kompiuterijos terminas *saitažodis* (angl. *hashtag*). Jo apibrėžtis: socialinių tinklų pranešimuose (žinutėse) tam tikru ženklu (paprastai grotelėmis #) pažymėtas žodis, pagal kurį pranešimas priskiriamas tuo žodžiu apibūdinamos tematikos grupei.[13]

DLKŽe žodis *žymẽ* fiksuotas reikšmėmis: 1. matomas ženklas, pėdsakas; 2. požymis. LKND autoriai skiria naują reikšmę ‘socialiniuose tinkluose ir tviteryje sutartiniu ženklu, dažniausiai grotelėmis (#), žymimas žodis ar žodžių junginys kaip kokios nors temos nuoroda’, plg.: *Jeigu kalbėtume labai paprastai,* ***žymė*** *– tai grotelėmis pažymėtas žodis, kuris suteikia jūsų įrašui ar nuotraukai kategoriją.* Nauja reikšmė siejasi su DLKŽe fiksuota pirmąja – tai ženklas, kuriuo žymime žodžius. Šis naująja reikšme vartojamas žodis yra jau aptarto žodžio *grotelės* sinonimas. T užfiksuoti net 328 žodžio *žymė* vartosenos atvejai. Kaip matyti iš pavyzdžių, žodžiai vartojami DLKŽe fiksuotomis reikšmėmis: *valstybės žymė, išdeginta žymė*. Naujosios reikšmės vartosenos atvejų rasti nepavyko. Internete žodis *žymė* naująja reikšme jau vartojamas, pavyzdžiui, *HTML* ***žymės*** *naudojamos HTML puslapių struktūros apibrėžimui.*

DLKŽe daiktavardis *plytà* nurodomas reikšmėmis: 1. keturkampis, ppr. degtas, molio blokelis statybai; 2. *ntk.* = v i r y k l ė. LKND fiksuota nauja reikšmė ‘kelio ženklas, reiškiantis draudimą įvažiuoti’, plg.: *Nors prie įvažiavimo į atnaujintą Gedimino prospekto dalį stovi ženklas „****plyta****“, tačiau keli vairuotojai išdrįso įsukti į šią gatvę ir išbandyti naują grindinį*. Nauja reikšmė atsirado dėl draudžiamajame ženkle esančio daikto formos panašumo į keturkampį blokelį. Toks ženklas vaizduojamas kelių eismo taisyklėse. Vadinasi, nauja reikšmė siejasi su DLKŽe nurodyta pirmąja. Tai perkeltinė žodžio reikšmė. Pagalvojus apie plytą (daiktą), galima ją susieti su kelių ženklu. Naujai reikšmei svarbus semantinis komponentas ‘draudimas’. T randami 234 šio žodžio vartosenos atvejai, visi jau fiksuotomis reikšmėmis, plg.: *raudona* ***plyta****, įmūryta* ***plyta.***

Žodis *jausmãženklis* LKŽe teikiamas jau nebevartojama reikšme ‘šauktukas’. LKND autoriai fiksuoja naują reikšmę ‘elektroninėje komunikacijoje (trumposiose telefono žinutėse, el. laiškuose, interneto forumuose ir pan.) vartojamas grafinis ženklas ar jų derinys įvairiems jausmams reikšti’, plg.: *„Durex“ teigimu, išmaniųjų kompiuterių ir nešiojamųjų kompiuterių amžiuje*

[13] Žr. ims.mii.lt/EKŽ/

jausmaženkliai *– judantys paveikslėliai, simbolizuojantys emocijas ar fizinius daiktus – yra labai svarbūs jaunų žmonių bendravime.* Vis labiau įsitvirtinant elektroninei komunikacijai atsiranda įvairių reiškinių, kuriems įvardyti reikia naujų žodžių. Šiuo atveju galbūt taikliai buvo prisimintas aptariamas žodis. Semantiškai su LKŽe fiksuota reikšme naujoji reikšmė susijusi tuo, kad ir grafinis ženklas šauktukas rašomas, kai norima pabrėžti žodžius, išreiškiamus jausmus. Naujoje reikšmėje svarbus semantinis komponentas yra ‘jausmai’, žymimi šiuo ženklu. Reikšmė atsiranda kaip visai kitos denotatų klasės įvardijimas. T nėra fiksuota šio žodžio vartosenos atvejų. Šis naująja reikšme vartojamas žodis *jausmaženklis* buvo pasirinktas kaip anglų. k. *emoticon* atitikmuo. Galima teigti, kad toks el. komunikacijos terminas labiau dera oficialioje vartosenoje negu pavartojami sinonimai *šypsenėlė*, *šypsniukas*, plg.: *internetinė šypsenėlė*. Nors *Elektroniniame kompiuterijos žodyne* kaip terminas pateikiamas *jaustukas*. Jo apibrėžtis: ‘simbolis, reiškiantis tam tikrą emociją ir vaizduojamas rašmenų seka arba paveikslėliu’.

DLKŽe teikiamos kelios veiksmažodžio *siurbti* reikšmės: 1. tam tikru organu čiulpti, traukti; 2. traukti skystį pro siaurai sučiauptas lūpas; 3. traukti orą, skystį kokiu prietaisu; 4. *prk.* traukti, naikinti. LKND nurodoma daiktvardžio *siurbtùkas* nauja reikšmė ‘bučinio, panašaus į įsisiurbimą, odoje palikta žymė’, plg.: *Nors manoma, jog „**siurbtukais**“ „puošiasi“ dažniausiai moteris, įrodyta, jog nuo gražiosios lyties neatsilieka ir vyrai.* Taip įvardyta žymė atsiranda tik tada, kai atliekamas veiksmas – lūpomis traukiama kurios nors kūno vietos oda. Taigi naująja semema žymimas veiksmo rezultatas, atsiradęs įsiurbiant. Įvardijama nauja denotatų klasė: tokios žymės. T rastas tik 1 šio žodžio DLKŽe fiksuotos reikšmės vartosenos atvejis, plg.: *pripildytas **siurbtukas** atlaikydavo tik 3 pervažiavimus.*

3.3.1.15. Metaforizacijos kryptis yra **daiktas** – **apavas**. DLKŽe žodis *laivelis* teikiamas reikšme ‘nedidelis laivas, valtis’. *Laĩvo* pirma reikšmė ‘plaukiojanti transporto priemonė’. LKND autoriai fiksuoja naują žodžio *laivẽliai* reikšmę ‘moteriški patogūs plokščiapadžiai bateliai’, plg.: ***Laiveliai*** *(angl.* pumps*) – bateliai su puošmenomis ar be jų, kurie prie kojos laikosi tik dėl šonelių, užkulnio tamprumo.* Naujos reikšmės žodis gali būti atsiradęs dėl batų ir laivo (transporto priemonės) formų panašumo. Bendras semantinis abiejų reikšmių požymis yra ‘tam tikra forma’. Anksčiau jau buvo aptartas atvejis, kai tas pats žodis gali reikšti tam tikrą profesiją turintį žmogų bei daiktą (*balerinos*). Šiuo atveju taip pat įvardijamas apavas. Pagrindinėje ir išvestinėje šalutinėje reikšmėje skiriasi denotatai: kurio pavadinimas yra perimamas? Ar transporto priemonės (laivas), ar batelių (apavas). Mažybinė forma pasirintka todėl, kad bateliai yra palyginti nedideli, dailiai pasiūti.

3.3.1.16. Metaforizacijos kryptis yra **daiktas** – **priemonė, įrenginys, žaislas**. DLKŽe žodis *graužtas* teikiamas reikšme ‘nugraužtas kieto vaisiaus ar daržovės likutis’. Daiktavardis *graužtùkas* LKND nurodomas nauja reikšme ‘šuns mėgstamas graužti ar apgraužtas daiktas’, plg.: *Kol trumpai šnekučiuojamės apie žiemos speigus, Luna prie kojų suneša visus savo „**graužtukus**“.* Tai metaforine reikšme siejamas gerai žinomas obuolio *graužtukas* ir bet koks daiktas, kurį graužia šuo. Svarbus pats veiksmo atlikimas – ‘dantimis skutant valgyti, ėsti’. T fiksuoti 8 šio žodžio vartosenos atvejai, iš kurių šalia 3 kartus pavartototas kontekstinis žodis – *obuolio*.

DLKŽe žodis *lùstas* (kitaip – luitas) laikomas tarmybe ir reiškia ‘gabalą’. LKND autoriai fiksuoja naują terminine galinčią tapti reikšmę ‘integrinis grandynas daugeliui funkcijų atlikti’, plg.: *[...] silicio **lustas** padės surasti pasimetusius augintinius.* Semantiškai šios reikšmės siejasi formos panašumu. DLKŽe *lustas* apibrėžiamas kaip gabalas (atskira daikto dalis). Naujos reikšmės atveju grandynas pavadinamas *lustu*, nes taip pat panašus į atskirą kažkokio įrenginio dalį ar kitaip gabalą.

DLKŽe žodis *muĩlinė* nurodomas reikšme ‘dėžutė muilui laikyti’. LKND fiksuotos dvi naujos reikšmės: 1. nebrangus ir nesudėtingas naudoti į muilinę panašaus dizaino (plastiko korpusu) skaitmeninis fotoaparatas; 2. į muilinę panašaus dizaino automoblio modelis, plg.: *„Canon“ nori įsitvirtinti tarp **muilinių** ir veidrodinių fotoaparatų. „Ford“ gamins taupią ir praktišką **„muilinę“**.* Į LŽŽ yra įtrauktas žodis *muilinė* reikšme ‘plastikinis fotoaparatas su vidiniu objektyvu’. Naujos reikšmės semantiškai su pagrindine reikšme siejasi formos ir dydžio semantiniais požymiais. Pirmuoju atveju fotoaparatas savo forma panašus į dėžutę muilui laikyti. Antruoju atveju muilinėmis vadinami automobiliai yra nedideli, forma taip pat primenantys muilinę. Į šalutinę reikšmę perimama ‘mažumo’ sema. Šalutinėje reikšmėje kita denotatų klasė: daiktai (fotoaparatas arba nedidelis automobilis). T yra 12 žodžio *muilinė* vartosenos atvejų, iš kurių 3 kartus žodis vartojamas LKND pirmąja reikšme, plg.: *Vokiškus vaizdus užfiksavo **muilinė**-minolta.*

DLKŽe pateikiama tik termininė daiktavardžio *pūstukas* reikšmė ‘*muz.* instrumento dalis, dedama prie lūpų’. LKND fiksuota nauja daiktavardžio reikšmė ‘patentuotas prietaisas lūpų putlumui laikinai padidinti’, plg.: *Galiausiai lūpų **pūstukas** išimtinai skirtas ypatingai moteriai, kuri įkūnija meilę, aistrą ir sėkmę.* Pagrindinė reikšmė galėtų būti siejama su veiksmažodžiu *pũsti* DLKŽe nurodyta trečia reikšme ‘oro srovę leidžiant, griežti’. Aiškinant naujos reikšmės semantinę motyvaciją svarbi veiksmažodžio *pũsti* DLKŽe fiksuota ketvirta reikšmė ‘didinant tūrį, daryti išsipūtusį’. LKND fiksuota nauja daiktavardžio reikšmė ‘patentuotas prietaisas lūpų putlumui laikinai padidinti’, plg.: *Galiausiai lūpų **pūstukas** išimtinai skirtas ypatingai moteriai, kuri įkūnija meilę, aistrą ir sėkmę.* LKND *pūstuku* įvardytas prietaisas turi kitokią paskirtį – putlinti lūpas. Abiem atvejais nurodomi daiktų pavadinimai: vienas naudojamas muzikos srityje, kitas – kosmetikoje. Taigi

skiriasi vartojimo sritys. T nėra fiksuota šio žodžio vartosenos atvejų. Internete angl. žodis *plumper* arba žodžių junginys *plumper device* kartais verčiamas lietuvių kalbos žodžių junginiu *lūpų pūstukas*.

Daiktavardis *rietìklis* DLKŽe yra nurodytas reikšme ‘lazdelė velenui sukti, audeklą riečiant’. LKND fiksuota nauja reikšmė ‘įrankis blakstienoms riesti – nedidelės žnyplės su tam tikru antgaliu’, plg.: *Blakstienų* ***rietiklis*** *naudojamas tik ant švarių, sausų, nepadažytų blakstienų.* Abiejų reikšmių žodžiais žymimi daiktai, tačiau skiriasi jų pobūdis ir paskirtis. DLKŽe fiksuotos reikšmės atveju sukti lazdele veleną, naujosios – įrankiu riečiamos blakstienos. Taigi svarbus semantinis požymis ‘skirtas riesti’. Įvardijama kita denotatų klasė: skirtingose srityse vartojami įrankiai. T nėra fiksuotų šio žodžio vartosenos atvejų, tačiau internete *rietiklis* paplitęs naująja reikšme, plg.: *blakstienų* ***rietiklis****, užriesk* ***rietikliu****.* Taigi šis daiktavardis galėtų įsitvirtinti kaip kosmetikos terminas.

Daiktavardis *rinklẽ* LKŽe nurodytas reikšme reikšmė ‘toks valdymo pultas’. LKND kūrėjai fiksuoja naują reikšmę ‘vienodas savybes turinčių branduolinių medžiagų atsargų agregatas’, plg.: *Panaudotos branduolinio kuro* ***rinklės*** *yra iškraunamos iš reaktorius jas pakeičiant naujomis.* Aiškinant semantinę motyvaciją svarbu paminėti veiksmažodžio *riñkti* antrą reikšmę ‘telkti į vieną vietą’. Galima manyti, kad į vieną vietą (agregatą, arba kitaip mašiną) yra telkiamos branduolinės medžiagos. Taigi naujo daikto funkcija – rinkti, tačiau nežinant tikslesnės tokio įrenginio paskirties gana sudėtinga naują reikšmę susieti su DLKŽe fiksuota. Be to, nelabai aišku, dėl kokios priežasties valdymo pultas pavadintas *rinkle*. T rasti 5 šio žodžio vartosenos atvejai, visi naująja reikšme, plg.: *branduolinė* ***rinklė****, reaktoriaus kuro* ***rinklė****.*

DLKŽe žodis *rūšiuõklė* teikiamas reikšme ‘*tech.* rūšiuojamoji mašina’. LKND fiksuotos šiomis reikšmėmis: 1. lavinamasis žaislas vaikams; 2. įtaisėlis skirtingų rūšių smulkiems daiktams tvarkingai sudėti, plg.: *Labai smagu ištraukti jas iš* ***rūšiuoklės****, įkišant rankytę per minkštą angą ir vėl iš naujo įmesti per atitinkamos formas išpjovas* (pvz. 1-oji reikšmė)*. Į rinkinį įeina atrinkti siuvinėjimo siūlai surūšiuoti ant* ***rūšiuoklės****, karoliukai ir kt.* (pvz. 2-oji reikšmė) Semantinei motyvacijai svarbus veiksmas, kurį atlieka tiek mašina, tiek žaislas ar įtaisas. Į dalis skirstomi tam tikri dalykai. Visais atvejais tai daiktai, tik skiriasi jų paskirtys: mašina, naudojama žemės ūkyje, o žaislas padeda ką nors renkant lavinti įgūdžius ir įtaisas, reikalingas smulkiems daiktams tvarkingai sudėti. T nepavyko rasti nė vieno šio žodžio vartosenos atvejo, tačiau matyti, kad internete žodis *rūšiuoklė* kartais pavartojamas LKND fiksuota naująja reikšme ‘lavinamais žaislas vaikams’, plg.: ***rūšiuoklė*** *„Drugelis“*.

Daiktavardis *skaitytùvas* LKŽe teikiamas reikšme ‘skaičiavimo prietaisas, skaitiklis’. LKND kūrėjai nurodo dvi naujas reikšmes ‘nedidelis nešiojamas įrenginys elektroniniams leidiniams ar dokumentams skaityti’ ir ‘grafinio vaizdo nuskaitymo ir perkėlimo į kompiuterį įtaisas’, plg.:

Norvegijos bendrovė „Opera Software“ kuria adaptuotas savo naršyklės versijas planšetiniams kompiuteriams ir elektroninių knygų ***skaitytuvams*** (pvz. 1-oji reikšmė). *Atminties kortelių* ***skaitytuvai*** *- tai prietaisai skirti nuskaityti informacijai iš įvairių prietaisų atminties kortelių* (pvz. 2-oji reikšmė). Naująja reikšme fiksuojami modernūs įtaisai, susiję su išmaniosiomis technologijomis. Semantiškai reikšmės susijusios veiksmo, kurį tokie prietaisai atlieka, pobūdžiu – automatiškai atpažįstamas tekstas. Įvardijamos naujos denotatų klases: įrenginys, skirtas skaičiuoti, ir įtaisas, skirtas nuskaityti grafinį vaizdą ir įkelti į kompiuterį. T fiksuoti 22 šio žodžio vartosenos atvejai, iš kurių nė karto *skaitytuvas* nėra vartojamas naująja reikšme.

DLKŽe daiktavardis *skiáutė* fiksuojamas reikšmėmis: 1. audeklo, popieriaus ar ko kito gabalas; 2. sklypelis. Taigi *skiautiniu* galima būtų pavadinti kelių audeklo gabalų visumą. LKND kūrėjai fiksuoja naują daiktavardžio *skiautinỹs* reikšmę ‘parengtas spausdinti laikraščio rašinys, straipsnis, žinutė’, plg.: *Bet pasitaiko, kai įdedi ir vidutiniška tekstą, sudarai laikraštį iš „drungnų“* ***skiautinių***. Semantiškai nauja reikšmė siejasi su DLKŽe fiksuota pirmąja. Ant popieriaus gabalo gali būti rašomas rašinys, straipsnis, žinutė. Reikšmė atsiranda metonimizacijos būdu, kai medžiagos, ant kurios kuriamas tekstas, pavadinimu yra įvardijamas tas tekstas. Kitas svarbus naujai reikšmei semantinis požymis – atskiros dalys, kurios sudaro tekstą. Juntama neigiama naujos reikšmės konotacija. Kaip matyti iš pavyzdžio, *drungni skiautiniai* – tai vidutiniškas tekstas, sudurstytas iš kelių dalių. T rasti 12 šio žodžio vartojimo atvejų, visi vartojami DLKŽe pirmąja reikšme, plg.: ***skiautinį*** *reikia apkantuoti.*

DLKŽe veiksmažodis *sùkti* nurodomas reikšme ‘versti judėti aplink savo ašį’. Taigi sukučiu galima būtų pavadinti bet kokį daiktą ar žmogų, gebantį suktis. LKND autoriai fiksuoja naują daiktavardžio *sukùčiai* reikšmę ‘rankdarbių iš siaurų susuktų popieriaus juostelių technika’, plg.: *Technologijų mokytojas Vaidotas Didžiūnas, pastebėjęs moksleivės Einaros Stavickytės pomėgį origamiui, pasiūlė išbandyti naują techniką – kurti iš popieriaus* ***sukučių*** *klijuojamas kompozicijas.* Taip įvardyti daiktai yra veiksmo (sukimo) rezultatas. Popierius yra vyniojamas aplink savo ašį.

DLKŽe žodis *trumpùkas* fiksuotas reikšme ‘trumpasis traukinys’. Darybinė reikšmė: tai, kas trumpa. Būdvardis *trumpas* teikiamas šiomis reikšmėmis: 1. kuris nedidelio ilgio; 2. neilgai trunkantis. LKND kūrėjų fiksuotos naujos reikšmės įvardija naujas denotatų klases. Šis deminutyvas linkęs leksikalizuotis: gali reikšti trumpą traukinį, filmą, eilėraštį, palaidinę, sijoną, šunį. Pirmoji reikšmė ‘trumpametražis filmas’ ir antroji reikšmė ‘trumpas eilėraštis’ siejasi su DLKŽe fiksuota būdvardžio antrąja reikšme ‘neilgai trunkantis’. Šių reikšmių svarbus semantinis komponentas yra ‘trukmė’. Denotatai – filmas, kurio trukmė trumpa, ir eilėraštis, kurį sudaro nedaug posmelių. LKND fiksuotos trečia reikšmė ‘trumpa palaidinė’, ketvirta reikšmė ‘trumpas sijonas’ ir penkta reikšmė ‘trumpakojis šuo’. Visas sieja tas pats semantinis požymis: ‘kuris nedidelio ilgio’. Šiais atvejais

svarbus denotatų ilgis: palaidinė ir sijonas nedidelio ilgio ir šuo, kurio kojos yra trumpos. T nėra fiksuota šio žodžio vartosenos atvejų. Taigi žodį *trumpukas* galima laikyti situaciniu naujadaru.

DLKŽe žodis *uogaĩnė* fiksuotas reikšme ‘uogų sriuba’. LKŽe nurodoma daugiau reikšmių: 1. uogienė; 2. uogų sriuba; 3. uogų sultys. LKND fiksuota nauja reikšmė ‘želė saldainis’, plg.: *Saldainių fabrikas „Rūta“ LKI apdovanojimą pelnė už pavadinimą „**Uogainė**“, sugalvotą želė saldainiams.* Įvardijama naują denotatų klasė: saldainis. Reikšmių bendras semantinis komponentas ‘uogos’. Iš uogų daroma tiek sriuba, tiek saldainis. T nėra fiksuota žodžio *uogainė* vartosenos atvejų.

3.3.1.17. Metaforizacijos kryptis yra **gyvūnas – žmogus**. DLKŽe žodis *kiáunė* teikiamas reikšme ‘*zool.* nedidelis, plėšrus, brangiakailis žvėrelis’. LKND autoriai fiksuoja naują reikšmę ‘bjauraus charakterio tuštutė labai nušviesintais plaukais’, plg.: *O iš kur **kiaunės** žino, kad stiklinėje buvo viskis, o ne tekila, brendis, romas ar trauktinė?* Šią reikšmę žodis *kiaunė* įgavo pagal atsitiktinį garsinį panašumą į žinomos plaukų dažų firmos „Keune“ pavadinimą (1922 m. ją Olandijoje įkūrė chemikas Jan'as Keune). Įvardijamas bjauraus charakterio tuštutes sieja bendras bruožas – jos mėgsta labai šviesiai dažyti plaukus. Pasišaipydami iš to, kalbos vartotojai surado žvėrelio pavadinimą, kuris skamba panašiai kaip plaukų dažų firma. Įdomus sutapimas – tokie žvėreliai plėšrūs, o bjaurus charakteris – vienas iš tuštučių bruožų. T užfiksuoti 94 šio žodžio vartosenos atvejai, iš jų nė karto žodis nėra vartojamas naująja reikšme.

DLKŽe nurodyta žodžio *rúonis* reikšmė ‘*zool.* irklakojis jūrų žinduolis’. LKND autoriai fiksuoja naują reikšmę ‘žiemą lediniame vandenyje besimaudantis užsigrūdinęs sveikuolis’, plg.: *Šaltas, bet aš esu mūsų šeimos **„ruonis“**.* Tiek gyvūno, tiek taip įvardyto žmogaus atliekamas veiksmas – maudynės lediniame vandenyje. Perkeltinė reikšmė atsiranda lyginant panašias situacijas: ruoniai paprastai plaukioja lediniame vandenyje, taip pat pasitaiko mėgėjų maudytis lediniame vandenyje. Taip jie siekia grūdinti savo kūną. Metaforizacijos kryptis – iš zoomorfinio pasaulio į žmonių. T yra fiksuota 94 šio žodžio vartosenos atvejai, tačiau naująja reikšme nėra vartojama.

3.3.1.18. Metaforizacijos kryptis yra **gyvūnas – daiktas**. DLKŽe daiktavardis *blãkė* teikiamas reikšme ‘*zool.* vabzdys, ppr. kenkėjas ar parazitas, plokščiu kūnu ir maža galva’. LKND fiksuota reikšmė ‘slapto klausymosi ir stebėjimo įranga’, plg.: *Saugumo darbuotojų aptikta 5 cm dydžio antroji „**blakė**“ buvo apvyniota laidu ir po vicemero stalu pritvirtinta lipnia juosta.* Pagrindinėje reikšmėje įvardijamas denotatas yra vabzdys, atsiradusioje naujoje eksplikuojamas denotatas: daiktas, įrenginys. Galima manyti, kad tokia reikšmė atsirado dėl panašumo, nes slapta klausymosi įranga maža, nematoma, kaip ir vabzdys, kuris irgi sunkiai pamatomas. Jeigu taip manytume, metaforizacijos būdu atsiradusiai reikšmei ypač svarbus semantinis požymis ‘slaptumas’.

Kita vertus, šią reikšmę galima laikyti verstine ir pasiskolinta iš kitos kalbos, plg. anglų k. *bug* ‘blakė’ (‘slapto klausymosi aparatas; slaptas mikrofonas’). T šis žodis vartojamas 35 kartus, iš kurių 2 naujos reikšmės vartojimo atvejai, plg.: *VŽ šaltinių duomenimis,* ***blakė*** *iš Sveikatos apsaugos ministerijos transliavo.*

DLKŽe daiktavardis *ežỹs* teikiamas keliomis reikšmėmis: 1. *zool.* nedidelis spygliais apaugęs gyvūnas; 2. *prk.* pikčiurna; 3. *žr.* e ž i u k a s. LKND autoriai nurodo naują reikšmę ‘dygliuota priverstinio automobilių stabdymo kelyje juosta’, plg.: *Specialiojo būrio pasienietis spėjo patiesti priverstinio stabdymo juostą, vadinamąjį* ***ežį.*** Naują reikšmę galima sieti su pirmąja, nurodyta DLKŽe. Sugretinamas gyvūnas, turintis aštrius spyglius, bei pavadinama priemonė, kuri yra dygliuota, skirta pradurti padangas. Apie juostą mąstome įsivaizduodami gyvūną ežį, kuris mums yra artimesnis, geriau pažįstamas, akivaizdesnis. Įvardijama kita denotatų klasė – tokia priemonė, mašinoms stabdyti. Prototipinė denotatų klasė – nedidelis spygliais apaugęs gyvūnas. T užfiksuoti 182 *ežys* atvejai, tačiau naujos reikšmės vartosenos pavyzdžių rasti nepavyko.

DLKŽe žodžio *kiaũlė* pateikiamos tokios reikšmės: 1. gyvulys, laikomas mėsai, lašiniams, taukams; 2. *b. prk. niek.* nemandagus, begėdis, nešvarus žmogus; 3. toks kortų žaidimas. LKND fiksuota nauja reikšmė ‘ultragarso principu veikiantis diagnostikos įrenginys vamzdynų defektams nustatyti’, plg.: *Išmanioji* ***„kiaulė“****, aptikdama defektus vamzdyne, randa ir tas vietas, kuriose nelegaliai prisijungus prie magistralinės trasos, yra vagiamas dyzelinas.* Semantiškai nauja reikšmė siejasi su DLKŽe fiksuota pirmąja. Kiaulės paprastai suvokiamos kaip nešvarūs gyvūnai, mėgstantys kur nors knisti. Mąstydami apie tokį įrenginį pirmiausia įsivaizduojame gyvulį, konkrečiau, jam būdingas savybes – nevalyvumą ir knisimą. Technikoje naudojamas įrenginys veikia ten, kur nešvaru – vamzdynuose bei yra kišamas giliai į juos, taigi „knisa“. Pagrindinės naujosios reikšmės semantinis požymis ‘gebėjimas pasiekti kur nors giliai esančias vietas’.

Daiktavardis *kiřminas* DLKŽe teikiamas tokiomis reikšmėmis: 1. kirmėlė; 2. *prk.* sąžinės graužimas, rūpestis. LKND autoriai fiksuoja naują reikšmę ‘kenkėjiška kompiuterinė programa, galinti savarankiškai plisti internete’, plg.: ***Kirminai*** *"MyDoom-U" ir "MyDoom-V" elektroniniu paštu platina žinutes su priedais*. Semantiškai šį šliaužiojantį bestuburį sunku susieti su kompiuterine programa, tačiau svarbi DLKŽe fiksuota antra perkeltinė reikšmė. Naujai reikšmei svarbus semantinis komponentas ‘kenkėjiškumas’. Įsivaizduodami kirminą, pirmiausia galvojame apie graužimą, kuris atsispindi antroje reikšmėje. Metaforizacijos būdu atsiradusioje naujoje reikšmėje fiksuojama kita denotatų klasė: kenkėjiška programa.

DLKŽe žodis *vãbalas, vabalìnis, vabalìnė* teikiamas reikšme ‘*zool.* vabzdys kietais antsparniais’. LKND autoriai fiksuoja naujas reikšmes: *vãbalas* ‘*Volkswagen Beetle* automobilis’ ir *vabalìnis, vabalìnė* ‘*Volkswagen Beetle* („Vabalo“) savininkas, vairuotojas’, plg.: *Į savaitgalį*

sostinėje vykusį automobilių „Volkswagen Beatle“, vadinamųjų ***vabalų****, sąskrydį kai kurie dalyviai riedėjo po kelis šimtus kilometrų. Savaitgalį visi* ***„vabaliniai“*** *rinkosi Tytuvėnuose. Buvo rengiamas aukcionas, suformuota iškilminga kolona, išaugo didžiulis palapinių miestelis.* Toks automobilis laisvojoje vartosenoje taip vadinamas dėl savo formos panašumo į vabzdį: abiejų forma panaši į pusrutulį. Priesaga *-inis* žymi asmenį, kuriam priklauso toks automobilis. Daiktavardžiu *vabalas* įvardijama nauja denotatų klasė: mašinos.

LKŽe žodžio *zvimbãlius* pateikiamos dvi reikšmės: 1. kas zvimbia, zyzia: *E, zvimbãlė (musė) leka. Męsą pajuto Klp*; 2. menk. verksnys. LKND autoriai fiksuoja naują reikšmę ‘nuotoliniu būdu valdoma bepilotė skraidyklė’, plg.: *Paprastas karo arba specializuotas povandeninis laivas gali vežti daugybę nepilotuojamų* ***zvimbalių****, ginkluotų galingomis raketomis, ir paleidęs jų kelias bangas mirtinai išgąsdinti arba sunaikinti priešą.* Nauja reikšmė atsiradusi iš LKŽe fiksuotos pirmosios ‘kas zvimbia, zyzia’. Iš LKŽe pateikiamo pavyzdžio galima spręsti, kad tokį garsą sukelia gyvūnas: musė. Tokiu pačiu žodžiu įvardijamas įrenginys veikdamas irgi išskiria garsą, panašų į vabzdžio zvimbimą. Taigi reikšmes sieja semantinis garso požymis. Galima manyti, kad šiek tiek svarbus ir abiem reikšmėms bendras veiksmas: tiek vabzdys, tiek įrenginys gali skraidyti. Taigi naujoje reikšmėje eksplikuojamas kitas denotatas: įrenginys, valdomas nuotoliniu būdu. T nėra fiksuotų šio žodžio vartosenos atvejų, internete pavyko rasti kelis junginius, kurie vartojami naująja reikšme: *350 tūkst. dolerių vertės* ***zvimbalius****,* ***zvimbalių*** *pranašumas – ekologija.*

3.3.1.19. Metaforizacijos kryptis yra **gyvūnas** – **priemonė**. DLKŽe nurodoma tik vienaskaitos daiktavardžio *katė* reikšmė ‘*zool.* gyvuliukas, laikomas pelėms, žiurkėms naikinti’. LKND autoriai fiksuoja naują žodžio *kãtės* reikšmę ‘alpinistų įranga – batų kapliukai’, plg.: *Tik vienas lietuvis bendražygis, kuris buvo pasiėmęs „****kates****“, užkopė į snieguotą viršūnę, o V. Bukauskui iki pergalės pritrūko beveik dviejų šimtų metrų.* Žinoma, kad naminis gyvūnėlis turi aštrius nagus, kuriais jis medžioja ar į ką nors kabinasi. LKŽe *katė* žodžio straipsnyje pateikiamas toks junginys: *katės nagais* ‘atkakliai (laikosi ko)’. Taigi batų kapliukai taip pat skirti įsikibti į uolienos paviršių. Svarbus naujos reikšmės semantinis komponentas – ‘objekto aštrumas’. Alpinistui ypač svarbu tuo įrenginiu įsikibus į kažką laikytis. Dėl įrenginio dalies panašumo į katės (gyvulio) nagus pati įranga pavadinta gyvulio pavadinimu: *katės*.

Daiktavardis *krãbas* DLKŽe fiksuotas reikšme ‘*zool.* valgomas dešimtkojis vandens ir sausumos vėžys’. LKND autoriai skiria naują reikšmę ‘kelių policijos naudojamas automobilio rato blokavimo įtaisas’, plg.: *Štai palikdami automobilį gatvėje baiminatės: „Kad tik neužblokuotų, kad tik neuždėtų* ***„krabo“****! „Ir kas įvyksta? Ateinate, žiūrite –* ***„krabas“****.* Semantiškai šios reikšmės siejasi, nes naujai reikšmei atsirasti yra svarbi funkcija blokuoti, vadinasi, spausti. Krabas – vėžys, kuris turi

žnyples. Jomis jis gali suspausti, sužnybti tam tikrą daiktą. Galvodami apie įtaisą – *krabą*, įsivaizduojame vėžį – krabą, kuris turi žnyples. Darytina prielaida, kad naujos reikšmės vartosena nėra paplitusi, nes T nepavyko rasti šio žodžio nauja reikšme vartosenos pavyzdžių.

Daiktavardis *krokodìlas* LKŽe fiksuotas reikšme iš zoologijos srities ‘didžiulis šarvuotas keturkojis plėšrus šiltųjų kraštų vandens roplys’. LKND autoriai fiksuoja dvi naujas reikšmes: 1. narkotinės medžiagos pavadinimas; 2. dokumentų naikiklis, plg.: *Varguolių heroinu pramintas narkotikas „**krokodilas**“ šiurpina medikus* (pvz. 1-oji reikšmė). *Pirmosios klasės **„krokodilą“** galima įsigyti už 500 Lt.* (pvz. 2-oji reikšmė) Manytina, kad pirma naujoji reikšmė yra verstinė, plg.: angl. *crocodile drug*. Tačiau semantinė šios reikšmės motyvacija paaiškinama. Patikrinus šio angliško junginio vartoseną internete, pavyko išsiaiškinti, kad tam tikri narkotikai pavadinti *krokodilu* dėl to, kad jų pavartojus oda pažalsvėja, tampa žvyniuota ir nelygi – visai kaip minimo vandens roplio. Taigi reikšmė metaforizacijos būdu atsirado dėl panašumo. Pagrindinėje ir šalutinėje naujoje reikšmėje eksplikuojamos skirtingos denotatų klasės: pagrindinėje reikšmėje tai roplys, o naujoje reikšmėje – medžiaga. Antra naujoji reikšmė semantiškai susijusi su pagrindine tuo, kad abiem svarbus semantinis komponentas – naikinimo veiksmas ir formos panašumas. Krokodilas asocijuojasi su plėšrumu, naikinimu, o taip pat pavadinto įrenginio svarbiausia funkcija – naikinti (daryti, kad išnyktų, o tiksliau – sumažėtų popieriaus). Be to, įrenginys turi ertmę, kuri galėtų būti siejama su krokodilo narsrais.

3.3.1.20. Metonimizacijos arba metaforizacijos kryptis yra **gamtos objektas** – **žmogus**. LKND autoriai fiksuoja tokią junginio *Briùselio kopũstas* reikšmę ‘laisvojoje vartosenoje – kiek pašaipus Briuselyje dirbančių Europos Sąjungos įstaigų tarnautojų pavadinimas, išpopuliarėjęs, Lietuvai įstojus į Europos Sąjungą 2004 m.’ Taigi tuo pačiu pavadinimu imta vadinti ir augalą, ir žmogų, dirbantį Briuselyje. Abu denotatai tiesiogiai susiję su vietovardžiu. Kopūstas gali asocijuotis su kvailumu. Kai norima pasakyti, kad žmogus kvailas, pasijuokiama, kad jis turi ne galvą, o kopūstą ant pečių arba vietoj jo galvos yra kopūstas. Šiuo atveju galima manyti, kad žmonėms ne visada patinka Briuselyje dirbančių žmonių sprendimai, todėl, norėdami iš jų pasišaipyti, juos pavadina *Briuselio kopūstais*, plg.: ***Briuselio kopūstų** klaida - privatizuoti arba tai yra atiduoti į privačias rankas tas sritis, kurios anksčiau buvo valdomos valstybės.* Pagrindinėje reikšmėje eksplikuojamas denotatas yra augalas, naujoje – žmogus.

DLKŽe žodžio *klevas* nurodoma reikšmė ‘*bot.* medis tankia rutuliška laja, plačiais karpytais lapais’. LKND autoriai fiksuoja naują žodžio *klevùkas* reikšmę ‘kas vairuoja automobilį, pažymėtą žaliu klevo lapu baltame kvadratiniame fone – Kelių eismo taisyklėse nustatytu pradedančiųjų vairuotojų skiriamuoju ženklu’. Klevo ženklu pažymėtą automobilį vairuojantis

žmogus vadinamas *klevuku*, plg.: *Draudikų patarimas: rudenį į kitus vairuotojus žiūrėkite kaip į „**klevukus**“.* Metonimizacijos būdu atsiradusioje naujoje reikšmėje įvardijamas denotatas: žmogus. Kryptys: klevas – klevo lapas – klevo lapu pažymėta mašina – tą mašiną vairuojantis žmogus.

LKND žodžiai *žalialãpis, žalialãpė* (dktv.)*; žalialãpis, žalialãpė* (būdv.) fiksuojami tokiomis reikšmėmis: daiktavardis reikšme ‘kas vairuoja automobilį, pažymėtą žaliu klevo lapu baltame kvadratiniame fone – Kelių eismo taisyklėse nustatytu pradedančiųjų vairuotojų skiriamuoju ženklu’, plg.: *Paaiškinkit **žalialapei**: norint kad variklis greičiau įšiltų, salono šildymas turi įtakos ar ne?* Būdvardis reikšme ‘vairuojantis automobilį, pažymėtą žaliu klevo lapu baltame kvadratiniame fone – Kelių eismo taisyklėse nustatytu pradedančiųjų vairuotojų skiriamuoju ženklu’, plg.: *Reido pradžioje keturi kelių policijos ekipažai trumpam stabtelėjo Olandų g. Čia įkliuvo neblaivus "**žalialapis**" vairuotojas.* Naujai reikšmei svarbus semantinis požymis ‘skiriamasis ženklas’, kuris yra klijuojamas ant automobilio. Tai anksčiau aptarto žodžio *klevukas* sinonimas. Tokią reikšmę taip pat galima laikyti metonimine.

DLKŽe daiktavardis *ruñkelis* fiksuotas reikšme ‘*bot.* balandinių šeimos daržų augalas apskritu arba pailgu šakniavaisiu; jo šakniavaisis’. LKND autoriai skiria naują reikšmę ‘tamsuoliu laikomas pesimistiškai nusiteikęs žmogus, priešinamas elitui’, plg.: *Jei **runkeliais** vadinami asmenys – savimi patenkinti tamsuoliai, sovietinę praeitį šlovinantys reliktai ir pesimizmo skleidėjai – džiaugtųsi tuo, ką aš apie juos rašau, man būtų liūdna.* LŽŽ šis žodis teikiamas keliomis reikšmėmis: menk. 1. kaimietis (sin. deriovnia, molis); 2. mulkis, neišmanėlis. *Runkeliai* – gana pigios daržovės, kurias augina žemdirbiai. Veikiausiai juos auginantys žmonės dažnai laikomi neišsilavinusiais (todėl ir tamsuoliais) asmenimis. Neaišku, ar toks požiūris pagrįstas. Šiuo atveju perkeltinė reikšmė kyla dėl kelių dalykų gretinimo: daržovių ir jas auginančių žmonių.

DLKŽe daiktavardis *tùndra* teikiamas reikšme ‘*geogr.* amžinojo įšalo kraštas, kur auga tik samanos, kerpės ir krūmai’. LKND autoriai nurodo naują reikšmę ‘atsilikėlis’, plg.: *Jei tamsta namie dar nekepi duonos – tai žinok, tad esi pačiame visuomenės dugne, esi tikras **tundra**...* Šis žodis taip pat yra fiksuotas LŽŽ reikšme ‘neišmanėlis, kvailys, mulkis’. Šiuo atveju keičiasi denotatų klasė: iš konkrečių gamtinių reiškinių pereinama į žmogaus sferą. Juntamas ir emocinis dalyko vertinimas: atsilikėliu pavadinamas tas žmogus, į kurį žiūrima neigiamai. Perkeltinė reikšmė atsiradusi metaforizacijos būdu. Galima manyti, kad kraštas, kuriame nieks neauga, nėra derlingas, savaime yra ir „atsilikęs“ palyginti su kitomis vietovėmis. Taip ir žmogus, kuris kažko dar nedaro ar nemoka daryti, įvardytas *tundra*. Neatmestina galimybė, kad tai verstinė reikšmė. Tokia rs. *Тундры* reikšmė galbūt vartojama neoficialioje rusų kalboje.

3.3.1.21. Metaforizacijos kryptis yra **gamtos reiškinys, abstraktas – kosmetikos priemonė**. DLKŽe daiktavardis *dulksnà* nurodomas reikšme ‘smulkus, beveik nepastebimas lietus’. LKND fiksuota reikšmė ‘purškiamoji kosmetikos priemonė’, plg.: *Ant kūno tirpstantys kremai, aromatingos kūno **dulksnos**, dezodorantai, emulsijos, dušo želė.* Dėl panašių į smulkų, nepastebimą lietų savybių žodžiu *dulksna* įvardijama kosmetikos priemonė, kuria pasinaudojus lieka malonus lietaus, gaivos pojūtis. Metaforizacijos būdu atsiradusi nauja reikšmė. Pagrindinės reikšmės denotatų klasė yra gamtos reiškinys, o šalutinės – kita denotatų klasė: priemonė.

DLKŽe daiktavardžių *blizgesỹs, blìzgis* pamatinis veiksmažodis *blizgė́ti* turi reikšmę ‘švytėti atmušama šviesa, žibėti’. Tiek *blizgesys*, tiek *blizgis* yra šio veiksmažodžio abstraktai. LKND autoriai naujomis reikšmėmis skiria tą pačią abiejų žodžių reikšmę ‘kosmetinė priemonė, suteikianti lūpoms blizgesį ir turinti mažiau spalvos nei lūpų dažai’, plg.: *Kristina pristatė ne kremus, bet ypatingą lūpų **blizgesį**, kuris itin tiks moterims, svajojančioms apie putlias lūpas. Užtepkite šiek tiek **blizgio** ir lūpos iškart atrodys putlesnės.* Galūnės abstraktas *blizgis* yra norminis, pagrindinis variantas, o *blizgesys* – norminis šalutinis. Šalutinėje žodžio reikšmėje šiuo atveju fiksuojama nauja denotatų klasė: kosmetikos priemonės. Daiktą (blizegesį) ir abstraktų reiškinį sieja ‘blizgėjimo’ sema. T yra fiksuoti 166 *blizgesio* pavartojimo atvejai.

3.3.1.22. Metaforizacijos kryptis yra **gamtos reiškinys – abstraktas**. DLKŽe daiktvardis *atódanga* teikiamas reikšme ‘*geol.* vieta, kurioje žemės sluoksniai išeina į paviršių (šlaituose, pakrantėse)’. LKND fiksuota reikšmė ‘nežinotų daikto ar reiškinio ypatybių, kitokio požiūrio į juos atskleidimas, parodymas’, plg.: *Šie Giedrės Lukšaitės-Mrázkovos prisiminimai (jų – nei per daug, nei per mažai) dėliojosi pagrečiui su rimta rečitalio programa, nestokojančia svarbių muzikinės praeities **atodangų.*** Šiuo atveju žodis imtas vartoti nauja abstraktesne reikšme. Taip nusakoma ne konkretaus reiškinio vieta, o abstraktaus dalyko atskleidimas. Išėjimas į paviršių suprantamas kaip kokio nors dalyko parodymas. Patikrinus vartoseną T iš 99 vartosenos atvejų 4 fiksuoti naująja metaforine reikšme, plg.: *jei kiekvienas vaidinimas yra surežisuota **atodanga**.*

DLKŽe daiktavardis *núosprūdis* fiksuotas terminine reikšme ‘*geol.* lūžusio sluoksnio pusės nusprūdimas žemyn’. LKND kūrėjai fiksuoja naują reikšmę ‘suklupimas, nusižengimas kam nors’, plg.: *Manau, J.Marcinkevičius dėl kai kurių savo kūrybos **nuosprūdžių** jau sovietmečiu atgailavo.* DLKŽe fiksuota veiksmažodžio *nusprū́sti* reikšmė ‘nuslysti, nusmukti’. Žodis gali būti suprantamas ir abstrakčia tiesiogine reikšme ‘tai, kas nuslydo’, tačiau tokia reikšmė nefiksuota DLKŽe. Žodyne įtraukta tik termininė reikšmė iš geologijos srities. Pagrindinei reikšmei svarbus semantinis komponentas yra ‘kryptis žemyn’. Nusakomas žemės sluoksnio pokytis. *Nuosprūdis* asocijuojasi su negarbingumu, nedorumu. Šios savybės vertybių skalėje yra apačioje. Tas, kuris

žemai, visuomet prastesnis už tą, kuris aukštai. Taigi perkeltinė reikšmė formuojasi gretinant požymius: konkretus reiškinys (apčiuopiamo sluoksnio kritimas) siejamas su abstrakčiu dalyku: suklupimu, pvz., kūryboje.

3.3.1.23. Metaforizacijos kryptis yra **abstraktas – žmogus**. LKND žodis *núožmogis* fiksuojamas reikšme ‘kas netekęs žmoniškumo’, plg.: *Ir kurie tokie tolimi* ***nuožmogiams***. *Nužmogėjimu* vadinamas žmoniškumo netekimas. Nei DLKŽe, nei LKŽe nefiksuoja tokio žodžio. Todėl sunku pasakyti, su kokiu žodžiu duomenyno autoriai jį sieja. Daiktavardžiai su priešdėliu *nuo-* žymi: 1. konkretų daiktą, kaip veiksmo padarinį; 2. abstrakčią sąvoką, reiškiančią veiksmo padarinį; 3. vietą ar kitokį su pamatiniu daiktavardžiu susijusį dalyką. Aišku tik tiek, kad taip įvardijimas žmogus, praradęs žmoniškumą.

3.3.1.24. Metaforizacijos kryptis yra **abstraktas – daiktas.** DLKŽe būdvardis *saũsas* pirmąja reikšme teikiamas ‘kuris be vandens, be drėgmės, išdžiūvęs’. Taigi sausiukais gali būti vadinami įvairūs sausi daiktai. LKND autoriai fiksuoja naują žodžio *sausiùkai* reikšmę ‘sausas kačių ir šunų ėdalas’, plg.: *Aja miaukdama palydėjo mane iki laiptinės. Gerai, kad turėjau* ***sausiukų***. Priesaga *-(i)uk-* šiuo atveju žymi mažumą, nes taip pavadinamas ėdalas dažniausiai būna iš mažų gabalėlių. Semantiškai reikšmės siejasi ‘išdžiūvęs’, ‘neturintis drėgmės’ požymiais.

3.3.1.25. Metaforizacijos kryptis yra **abstraktas – epocha, lėšos, matavimo vienetas, kultūrinė realija.** LKŽe žodžio *apšvietà* teikiama tik labai siaura reikšmė ‘švietimas’. LKND autoriai fiksuoja net dvi šio žodžio naująsias reikšmes: 1. apšviečiamo paviršiaus ploto vienetui tenkantis šviesos srautas; 2. apšvietimas, apšviestumas, plg.: *Paveikslėlyje pateiktos trys tos pačios mergaitės nuotraukos, darytos esant skirtingų spalvų* ***apšvietoms*** (pvz. 1-oji reikšmė). Apšvieta – kultūros epocha, ėjusi po Baroko ir išaukštinusi žmogaus protą bei jo paties atsakomybę už savo likimą, iškėlusi žmogaus galią šviesti ir keisti pasaulį. ***Apšvietos*** *amžius nustebina ne tik vaiskia Louis Lagrenée "Melancholija", bet ir groteskišku Francisco de Goya‘jos darbu "Laikas, arba Senės"* (pvz. 2-oji reikšmė). Abiem atvejais reikšmė pradėta vartoti atsiradus naujoms realijoms, taigi pavadinti naujoms denotatų klasėms. Žodis pirmąja naująja reikšme vartojamas fizikos srityje, tai matavimo vienetas. Su DLKŽe fiksuota reikšme naujoji reikšmė susijusi tuo, kad sememose yra ‘šviesos reiškinio’ sema. Žodis *apšvieta* (kultūros epocha) vartojamas perkeltine reikšme, nes mokslas asocijuojasi su šviesa, todėl sinonimiškai pavadinamas švietimu. Apšvietos kultūros epochoje ypač išaukštintas mokslas, taigi šviesa.

DLKŽe daiktavardis *injèkcija* yra medicinos terminas. Jo reikšmė ‘*med.* vaistų įleidimas švirkštu, įšvirkštis’. LKND fiksuojama kita šio žodžio reikšmė ‘politinės ar ekonominės bendruomenės ar organizacijos suteiktos vienkartinės lėšos, skirtos kitos bendruomenės ar organizacijos finansinei padėčiai pagerinti’, plg.: *Valdyba išsamiai analizavo laikinojo administratoriaus pateiktus galimus banko veiklos gaivinimo modelius: valstybės finansinę* ***injekciją*** *dabartinio banko kapitalui ir veiklai atkurti.* Tai metaforizacijos būdu atsiradusi reikšmė, kuriai svarbus semantinis požymis ‘papildymas, kiekio padidinimas’. Priešdėlis *į-* reiškia kryptį į vidų (injekcija į vidų). Verslo srityje atsiradusi nauja reikšmė taip pat reiškia kryptį į vidų – lėšos suteikiamos konkrečiai organizacijai. Nauja reikšmė atsiranda kaip kitos denotatų klasės įvardijimas (versle taikomų *injekcijų*).

Daiktavardis *núomilžis* LKND nurodomas nauja reikšme ‘turto ar pelno dalis, atiduodama už nelegalias paslaugas, padedančias to turto įgyti’, plg.: *Antai prieš keletą metų miręs žurnalistas Petras Katinas savo rašiniuose vengdavęs nelietuviško žodžio „otkatas“. Versdavęs į* ***„nuomilžį“***. DLKŽe veiksmažodis *numélžti* fiksuojamas šiomis reikšmėmis: 1. spaudant spenius, traukti pieną iš tešmens; 2. *šnek.* vilioti (pinigus ir kt.); išnaudoti. Taigi galima manyti, kad naujoji reikšmė susijusi su DLKŽe pateikiama antrąja. Semantinei naujos reikšmės motyvacijai svarbios *numélžti* reikšmės, teikiamos LKŽe: 1. kiek išmelžti, melžiant pamažinti pieną tešmenyje; 2. prk. nuplėšti, nualinti; 3. prk. išnaudoti, apgauti. Naują reikšmę galima sieti ir su veiksmažodžio *numélžti* pirma reikšme. Kiek išmelžus gaunama šiek tiek pieno, pamažinamas jo kiekis tešmenyje. Naujos reikšmės atveju atiduodama turto dalis – irgi pamažinamas jo kiekis. Metoniminė perkeltinė reikšmė formuojasi dviejų gretinamų dalykų (kiekis) loginio ryšio pagrindu.

DLKŽe veiksmažodis *spiẽsti* teikiamas šiomis reikšmėmis: 1. leisti spiečių; 2. *prk.* telkti į būrį, organizuoti’. Abstraktus daiktavardis *sąspietis* galėtų reikšti didesnį žmonių ar gyvūnų skaičiaus buvimą vienoje vietoje ar telkimą į tokį būrį. LKND fiksuota nauja žodžio *sąspietis* reikšmė ‘pramoga arba socialinė akcija: greitas ir trumpas žmonių sambūris, dažnai prieš tai suplanuotas internete, kokiam nors bendram veiksmui viešumoje atlikti’, plg.: ***Sąspiečio*** *virusas buvo paleistas Niujorke prieš keletą metų.* Nauja reikšmė semantiškai siejasi su DLKŽe nurodyta perkeltine antrąja reikšme. *Sąspiečio* metu žmonės telkiasi į būrį. Toks žmonių sambūris nėra betikslis, juo norima ar siekiama į ką nors atkreipti dėmesį. Šio žodžio vartosena nėra paplitusi, T nepavyko rasti nė vieno atvejo. Internete pasitaikė tokių pavyzdžių, plg.: *Masinio šokio, dar kitaip vadinamo* ***sąspiečio****, pasirodymai vyko du kartus, šalia šurmuliuojant Tautų mugei.*

3.3.1.26. Metaforizacijos kryptis yra **abstraktas** – **abstraktas**. DLKŽe žodis *išpirktùvės* fiksuotas reikšme ‘*etnogr.* jaunosios išpirkimo apeigos’. Taip pat DLKŽe nurodyta

ketvirta veiksmažodžio *išpirkti* reikšme ‘4. sumokėjus išvaduoti ar atgauti’. LKND kūrėjai fiksuoja naują *išpirktuvės* reikšmę ‘prekybos akcija, skatinanti pigiau išpirkti prekes prieš pateikiant naują jų siuntą’. Ši reikšmė sietina su pirmąja DLKŽe veiksmažodžio *išpirkti* reikšme ‘1. viską nupirkti, nelikti parduodamų daiktų’, plg.: *IKEA.* ***IŠPIRKTUVĖS*** *TUOJ BAIGSIS. NEPAVĖLUOK!* Žodis pasidarytas naujai realijai – prekybos akcijai įvardyti. Semantiškai pirmoji veiksmažodžio *išpirkti* DLKŽe nurodoma reikšmė su nauja daiktavardžio *išpirktuvės* reikšme siejasi tuo, kad svarbus yra daiktų išpirkimo požymis, bet naujoje reikšmėje taip įvardijama prekybos akcija, skatinanti atlikti išpirkimo veiksmą. T nėra fiksuotų šio žodžio vartosenos atvejų.

Daiktavardis LKŽe *núožvalga* fiksuotas tokiomis reikšmėmis: 1. pažiūra, nuomonė; 2. dėmesys. LKND autoriai fiksuoja naują reikšmę ‘laisvalaikio klubų ir pan. pramogų vietų, viešų pramoginių renginių personalo atliekama lankytojų atranka pagal jų išvaizdą’, plg.: *Vasario 4-ą duris atversiančiame koktelių bare gėrimai bus nebrangūs, o apsauga bei* ***nuožvalga*** *– griežta.* DLKŽe fiksuota veiksmažodžio *nužveĺgti* reikšmė ‘trumpai apžiūrėti’. Nauja reikšmė semantinį ryšį turi su LKŽe fiksuota antrąja žodžio *nuožvalga* reikšme ‘dėmesys’. Trumpai apžiūrint skiriamas dėmesys objektui. Šis nauja reikšme vartojamas daiktavardis reiškia abstrakčią sąvoką, žyminčią veiksmo padarinį. *Nuožvalga* – nužvelgimo padarinys.

Daiktavardis *pérkėlimas* LKND fiksuojamas naująja reikšme ‘vieno jausmų objekto pakeitimas kitu kaip asmens psichologinė gynyba’, plg.: *D. Pšonko pasakoja, kad psichologijoje vartojamas* ***perkėlimo*** *terminas. Jis reiškia, kad vieni santykiai nutraukiami dėl kokio nors deficito, kurio toliau ieškoma kituose santykiuose. Tai galima palyginti su ištroškusiu žmogumi, kuris, kad ir kur eitų, ką matytų, visur pirmiausia mato tik vandenį. Niekas kitas jo daugiau nedomina*. DLKŽe veiksmažodis *pérkelti* nurodomas keliomis reikšmėmis: 1. keliant padėti į kitą pusę; 2. pergabenti, pervesti į kitą vietą. Semantiškai nauja reikšmė siejasi su DLKŽe pirmąja. Naujai reikšmei svarbus semantinis komponentas – ‘gabenimas iš vienos vietos į kitą’. Pakeisti jausmų objektą kitu reiškia jį kažkur nukelti. Perkeltinei reikšmei nėra svarbus fizinis veiksmas, tačiau keitimą įsivaizduojame kaip tam tikrą iškėlimą iš buvusios vietos. Priešdėlis *per-* žymi veiksmo padarinį.

3.3.1.27. Metaforizacijos kryptis yra **kūno dalis** – **žmogus**. DLKŽe fiksuotos šios žodžio *nósis* reikšmės: 1. atsikišusi veido dalis su dviem skylutėmis kvėpuoti; uoslės organas; 2. šnipas (gyvulio); 3. *prk.* atsikišusi, smaili daikto dalis (laivo priekis, indo snapelis, bato galas ir kt.). LKND fiksuota nauja reikšmė ‘kvepalų kūrėjas’, plg.: *Esate laikomas geriausia pasaulio „****nosimi****”.* Šiuo atveju susiformuoja metoniminė perkeltinė reikšmė (iš DLKŽe pirmos). Gretinami dalykai loginio ryšio pagrindu – šiuo uoslės organu žmogus uodžia visus kvapus, o kvepalų kūrėjui tai pagrindinė užduotis. Vadinasi, žmogus ir uoslės organas vadinami vienodai dėl svarbiausios savo

veiklos funkcijos ‘ką nors užuosti’. Pagrindinėje ir šalutinėje metaforinėje reikšmėse įvardijamos kitos denotatų klasės: nosis (uoslės organas) – nosis (kvepalų kūrėjas).

3.3.1.28. Metaforizacijos kryptis yra **pastato dalis** – **riba**. Daiktavardis *lùbos* DLKŽe teikiamas reikšme ‘kambario ar kitos patalpos apdengimas’. LKND kūrėjai fiksuoja naują reikšmę ‘viršutinė ko nors (kiekio, galimybių) riba’, plg.: *[...] profesiniu atžvilgiu lyg ir pasiektos **lubos**. Kilti lyg ir nebėra kur.* Pagrindinės reikšmės semantinis komponentas ‘viršutinė dalis, kuri dengia’ kalbos vartotojui asocijuojasi su riba, aukščiausiu kieno nors tašku. Metoniminė perkeltinė reikšmė susiformuoja dviejų gretinamų dalykų loginio ryšio pagrindu: viršutinė patalpos dalis susiejama galimybių riba (šalutinė reikšmė).

3.3.1.29. Metaforizacijos kryptis yra **vieta** – **vietos suteikimas**. DLKŽe daiktavardis *príegloba* teikiamas sinonimais *príeglauda* ir *globà*. Semantinei motyvacijai pagrįsti svarbios *príeglauda* reikšmės: 1. vieta, kur galima prisiglausti, apsisaugoti; 2. našlaičių, senelių ar invalidų globojimo, išlaikymo namai. LKND autoriai fiksuoja kompiuterinio termino naują reikšmę ‘paslaugų arba vietos ištekliams suteikimas kam nors kitam savame kompiuteryje, savoje svetainėje, duomenų saugykloje’, plg.: *Bendrovės „Teo LT“ antrinė įmonė „Baltic Data Center“ iš Estijos rizikos kapitalo fondo „Martinson Trigon“ įsigijo 100 proc. interneto svetainių **prieglobos** bendrovės „Hostex“ akcijų.* Nauja reikšmė semantiškai susijusi su reikšme ‘1. vieta, kur galima prisiglausti, apsisaugoti’. Svarbus semantinis komponentas – vieta, kurioje kažkas priglaudžiama, „įdedama“. Naujos reikšmės atveju tokiose vietose atsiduria paslaugos, elektroniniai ištekliai. Metaforizacijos būdu (pagal funkcijų panašumą) atsiradusioje naujoje reikšmėje eksplikuojamas denotatas: vietos suteikimas ištekliams.

3.3.1.30. Metaforizacijos kryptis yra **įrankis** – **medžiaga**. LKŽe daiktavardis *dažìklis* pateikiamas reikšme ‘įrankis dažyti, teptukas’. LKND fiksuoja naują reikšmę ‘natūrali ar sintetinė dažioji medžiaga maisto produktams, tekstilės, kosmetikos ar kt. gaminiams dažyti’, plg.: *DEGBE naudojama dažuose, **dažikliuose**, rašaluose, valikliuose ir plovikliuose.* Įvardijama kita denotatų klasė: medžiaga. Abiem reikšmėms svarbus semantinis požymis – ‘tas, kuris dažo’. Tik LKŽe tai įrankis, kuriuo tepami dažai, o LKND patys dažai taip įvardijami.

LKŽe daiktavardis *slopìklis* teikiamas reikšme ‘slopintuvas’. LKND autoriai fiksuoja naują reikšmę ‘cheminė ar kitokia medžiaga kam nors slopinti, silpninti, stabdyti’, plg.: *Tai unikalus organinių rūgščių ir pelėsių **slopiklio** derinys, kuris padeda išsaugoti sveiką viršutinį sluoksnį, nes veiksmingai slopina tiek pelėsių, tiek grybelių susidarymą siloso paviršiuje.* Semantiškai svarbus

slopinimo veiksmas – šiuo atveju efektyvumo silpninimas. Sutampa paskirties semantinis požymis ‘slopinti’. Tokia medžiaga skirta efektyvumui silpninti.

3.3.1.31. Metaforizacijos kryptis yra **ženklas** – **prietaisas** arba **priemonė**. Šiuo atveju skiriasi denotatų klasės – DLKŽe fiksuotos reikšmės (ženklas) ir naujos reikšmės (prietaisas, priemonė). DLKŽe žodžio *naikìklis* nurodyta reikšmė ‘*muz.* ženklas, panaikinantis diezo arba bemolio ženklą’. Vartojant tokį ženklą galima panaikinti kitus ženklus. Taigi šis žodis pateikiamas tik kaip muzikos terminas. LKND autoriai fiksuoja dvi naujas reikšmes: 1. prietaisas popieriniams dokumentams (paprastai slaptiems) naikinti smulkinant; 2. priemonė kam naikinti, plg.: *Šiuo metu turime ypatingų pasiūlymų IDEAL* ***naikikliams***. Semantiniam aiškinimui svarbus semantinis požymis ‘daryti, kad išnyktų, nebebūtų’. DLKŽe fiksuotoje sememoje svarbus naikinimo komponentas. Priesaga *-ikl-* žymi įrankio pavadinimą, todėl žodis naujosiomis reikšmėmis skamba įprasčiau už DLKŽe fiksuotą terminą (ženklas).

3.3.2. Savybių ir ypatybių įvardijimas

Būdvardis *agresyvùs, agresyvì* DLKŽe fiksuotas reikšme ‘puolantis ką nors, puolus, karingas’. LKND sudarytojai išskiria naują reikšmę ‘turintis chemiškai ardančių savybių’, plg.: *[...] buvo atsiųsti padarytų tyrimų rezultatai, kurie nekėlė abejonių: mergaitėms buvo suleistas ne novokainas, o* ***agresyvus*** *skystis.* Naujoje reikšmėje išlaikomas semantinis intensyvumo požymis. Abiejose reikšmėse skiriasi apibūdinamieji denotatai – pirmuoju atveju pavadinamas žmogus, antruoju – medžiaga. T fiksuoti 323 žodžio *agresyvus* atvejai. Šalia einantys žodžiai – *žmogus*, *elgesys*, tačiau pavyko rasti ir kelis atvejus, kai agresyvia pavadinta *medžiaga*, *vanduo*.

DLKŽe veiksmažodis žodyne *atlupti* fiksuotas tokiomis reikšmėmis: 1. atplėšti (žievę, luobą); 2. atplėšti prikaltą; 3. *prk.* prievarta išreikalauti; 4. *šnek.* brangiai paimti. LKND autoriai žodžių *atsilùpęs, atsilùpusi, atsilupìmas* nurodo naują reikšmę, skirtą apibūdinti netikusiam asmeniui, daiktui, objektui, t. y. ‘nesiorientuojantis aplinkoje, atsilikęs’, plg.: *Visiškai negalvojantis apie tai, kiek žmonių supras ir priims jo teorijas, ypač kai tarp tų teorijų daugelis būtų mandagiai pavadintos* ***atsilupusiom***. Sangrąžos dalelytė *si* žymi veiksmą, kuris yra kreipiamas į patį veikėją arba jo taikomas sau pačiam. Šiuo atveju metaforizacijos būdu iš konkretaus daikto ir jo požymio (atlupta žievė) reikšmė pereina į abstraktų dalyką (nesiorentavimas, atsilikimas). Tai, kas atplyšę, yra sugadinta, todėl nevykę (kad ir žievė nuo medžio). T ši ironišką atspalvį turinti naujoji semema nėra užfiksuota.

Būdvardis *įtraukùs, įtraukì* LKŽe nurodytas reikšme iš fizikos srities ‘galintis lengvai įtraukti’. DLKŽe veiksmažodis *įtraukti* turi dvi reikšmes: 1. traukiant įgabenti, įvežti, įvilkti;

2. padaryti dalyviu, nariu. LKND fiksuota nauja reikšmė ‘gebantis į save įtraukti’. Taigi reikšmė abstraktesnė nei terminė. Ši reikšmė pradėta vartoti ES dokumentuose, ypač junginyje *įtrauki visuomenė* apibūdinti tokiai visuomenei, kurios įvairių sluoksnių ir grupių nariams sudarytos sąlygos įsitraukti į bendrą veiklą ir visapusiškai atsiskleisti, plg.: *Viena iš šešių prioritetinių krypčių - **įtrauki** ir kūrybinga visuomenė - susijusi būtent su socialinių mokslų potencialu.* Semantiškai būdv*ardis įtrauki* reikšmė siejasi su veiksmažodžio *įtraukti* antra reikšme. *Įtrauki visuomenė* – tokia, kuri žmones įtraukia, padaro dalyviais, nariais. Svarbus semantinis komponentas ‘savybė įtraukti’.

DLKŽe būdvardis *išmanùs* teikiamas reikšme ‘kuris išmano, išmintingas’. LKND kūrėjai būdvardžių *išmanùsis, išmanióji* skiria tris naujas šio žodžio reikšmes: 1. kurio tam tikras autonomiškas veikimas pagrįstas informacinėmis technologijomis; 2. savo veikloje naudojantis aukšto lygio informacines galimybes turinčią autonomišką techniką, veikiančią operacinės sistemos pagrindu; 3. susijęs su autonomišku veikimu, pagrįstu informacinėmis technologijomis, operacinės sistemos naudojimu’, plg.: ***Išmaniosios** kempinės netrukus padės valyti naftos teršalus po katastrofų. Jos gali sugerti aštuonis kartus daugiau naftos, nei pačios sveria* (pvz. 1-oji reikšmė). *Be visų šių techninių šnekų, su **išmaniaisiais** namais bus galima pasišnekėti ir linksmai, pavyzdžiui, jie galės palinkėti jums smagios kelionės, o jūs paklausti savo šaldytuvo: „ar turime alaus?“* (pvz. 2-oji reikšmė). ***Išmanioji** apskaitos sistema yra skaitmeninių įrenginių ir technologijų kompleksas, skirtas efektyviam informacijos surinkimui ir perdavimui* (pvz. 3-oji reikšmė). Visų naujų reikšmių atveju fiksuojamas svarbus požymis ‘autonomiškas’. Visos reikšmės atsiradusios metonimizacijos pagrindu: susijęs su autonomiškai veikiančiu įrenginiu – valdantis tokį autonomiškai veikiantį įrenginį – susijęs su autonominiu valdymu. Pasikeičia žiūros kampas, nes išmanūs tampa įrenginiai, jie moka ir gali atlikti tam tikras užduotis. Toks pasikeitimas vertinamas kaip nauja žodžio reikšmė.

Būdvardžio *kišenìnis, kišenìnė* pamatinis žodis *kišẽnė* DLKŽe nurodomas reikšmėmis: 1. drabužyje įsiūtas maišelis smulkiems daiktams susikišti; 2. *prk.* išteklius. Būdvardžio *kišeninis* reikšmė būtų maždaug tokia: telpantis į kišenę. LKND autoriai fiksuoja kitą reikšmę ‘nesavarankiškas aukštas pareigūnas, kurio veiksmams daro įtakos aukšto rango politikai’, plg.: *Lietuvoje net tie, kurie mažai ką žino apie visuomeninį gyvenimą, žino, kad šalis turi nesavarankišką, liaudis sako, **kišeninį** generalinį prokurorą. Tai prokuroras, nuolankiai vykdantis realių, kad ir nematomų, valdytojų valią.* Pagrindinės reikšmės semantinis komponentas ‘mažumas’, kuris susijęs su naujos reikšmės semantiniu požymiu ‘nesavarankiškas’. Reikšmės siejasi tuo, kad būdvardis *kišeninis* reiškia mažą (telpantį į kišenę), o naujos reikšmės atveju mažas ir nereikšmingas yra tas, kurį galima stumdyti kaip panorėjus. Veikiausiai *kišeniniu* toks prokuroras vadinamas ir dėl to, kad jį lengva papirkti, t. y. įdėti pinigų į kišenę. Tai metaforizacijos būdu atsiradusi reikšmė.

Būdvardis *pačiúožęs, pačiúožusi* LKND žymimamas nauja reikšme ‘kvanktelėjęs; kvaištelėjęs’, plg.: *Gal kartais ekrane atrodau **„pačiuožęs“**, bet aš – tiesiog jaunatviškas. Natūraliai, o ne apsimestinai.* DLKŽ veiksmažodis *pačiuõžti* nurodomas šiomis reikšmėmis: 1. pačiužinėti; 2. galėti čiuožti. Gana sunku paaiškinti šio žodžio semantinę motyvaciją. DLKŽe fiksuotos dvi *kvánktelėti* reikšmės: 1. kaukštelėti, suduoti; 2. pakvaišti, pasimaišyti galvoje. Galima teigti, kad čiuožinėjant yra didelė tikimybė nugriūti ir susitrenkti, dėl to žmogui gali pasimaišyti galvoje. Priešdėlis *pa-* reiškia neintensyvumą, savybės mažybę. Semantinis ryšys neaiškus ir silpnas. Manytina, kad nauja žargoninė reikšmė atsirado perkėlimo būdu.

DLKŽe daiktavardis *skẽtis* teikiamas šiomis reikšmėmis: 1. išskečiamas prietaisas dengtis nuo lietaus arba saulės; 2. *bot.* panašus į tokį prietaisą žiedynas. Būdvardis *skėtis* galėtų reikšti ‘kuris priskiriamas skėčiui’ arba ‘skėčio pavidalo’. LKND autoriai fiksuoja naują būdvardžio *skẽtinis, skẽtinė* reikšmę ‘dažniausiai vartojamas apibūdinti organizacijoms, vienijančioms kitas (smulkesnes) organizacijas’, plg.: *Valdančiųjų jaunimo organizacijos **skėtinėse** jaunimo organizacijose atvirai balsuoja už skustagalvių idėjas propaguojančių organizacijų priėmimą į savo tarpą, joms skiriama ir valstybės parama.* Perkeltinę reikšmę galima aiškinti siejant daikto, kuris skirtas apsisaugoti nuo lietaus ar saulės, funkcijas su gebėjimu priimti, vienyti daugiau kitų organizacijų. Semantiškai nauja reikšmė siejasi su DLKŽe fiksuota pirmąja. Po *skėčiu* gali tilpti ne vienas, o daugiau žmonių. Naujos reikšmės atveju organizacijos vienija kitas organizacijas, priima į savo komandą. Perkeltinė reikšmė atsiranda loginio ryšio pagrindu.

DLKŽe būdvardžio *takùs, takì, takùmas* nurodytos dvi tiesioginės reikšmės: 1. sraunus; 2. menkai klampus. LKND kūrėjai fiksuoja naujas reikšmes. Būdvardis nurodomas reikšme ‘nuolat kintantis, netvarus’, plg.: *Gyvename, kaip taikliai konstatuoja lenkų–britų sociologas Zygmuntas Baumanas, netvarioje, **takioje** visuomenėje, kurioje suformuluoti penkmečio planus ir deklaruoti specialistų poreikius yra iššūkis, pranokstantis tiek žmogaus, tiek technologijų jėgas.* Daiktavardžio *takumas* nauja reikšmė ‘netvarumas’, plg.: *Toks seksualumo **takumas** gali būti susijęs su tuo faktu, kad moteris seksualiai jaudina tiek vyrų, tiek moterų vaizdai (tuo tarpu vyrus paprastai jaudina tik kurios nors vienos lyties atstovai).* Naujos reikšmės semantiškai siejasi su DLKŽe fiksuota pirmąja. Sraunumas asocijuojasi su kitimu, atsinaujinimu. Pavyzdžiui, sruvenantis upelis yra nuolat kintantis, vanduo sruvena, vadinasi, nestovi vietoje. Taigi *taki* visuomenė – nuolat kintanti. *Takumas* taip pat suprantamas kaip nepastovus reiškinys.

LKND žodžių *vienatũris, vienatũrė* pateikia šias naujas reikšmes: 1. didelis, erdvus, vienõs erdvės 2. turintis į smulkesnes dalis nepadalytą vidinę erdvę’, plg.: *Taip pat akivaizdi dinamiškesnė **vienatūrė** forma, apgaubianti didesnius ratus ir turinti agresyvesnius išpūtimus gale bei pažeminanti šoninę liniją, taip pagerinant matomumą keleiviams gale* (pvz. 1-oji reikšmė).

Vienatūrė žieminė dėžė (pvz. 2-oji reikšmė). *Vienatūris* pagrindine reikšme ‘tai, kas vieno tūrio’. Šiuo atveju svarbios sudurtinio žodžio abiejų dėmenų reikšmės. DLKŽe skaitvardis *víenas* fiksuota reikšme ‘skaičius, kiekis ir skaitmuo 1’. DLKŽe žodis *tū̃ris* pateikiamas reikšmėmis: 1. trijų matmenų dydis; 2. *fiz.* kūno užimta erdvės dalis. Abiem naujoms reikšmėms svarbus semantinis požymis – ‘nedalumas’. Pagrindinėje reikšmėje apibūdinamas denotatas yra tūris, naujoje – erdvė.

LKŽe žodis *vienvỹris, vienvỹrė* fiksuojamas kaip botanikos terminas ‘turintis tik vyriškuosius žiedus’; darinys su jungiamuoju balsiu *vienavyrė* pateiktas reikšme ‘vieną vyrą turinti ar turėjusi moteris; vieną kartą ištekėjusi moteris’. LKND auotoriai fiksuoja naują reikšmę ‘susidedantis vien tik iš vyrų’, plg.: *Dėl šios priežasties Vakarų pasaulyje* ***vienvyriai*** *diskusijų forumai, ypač intelektinėje kultūros, humanitarinių ir socialinių mokslų srityje tapo beveik nebeįmanomi.* Bendras semantinis požymis ‘vyras’.

Būdvardis *žaìbinis, -ė* fiksuotas LKŽe reikšmėmis: 1. sukeltas žaibo; 2. kuris žaibo pavidalo; 3. *prk.* staigus, greitas. LKND fiksuota reikšmė ‘staigus, greitas (apie ligos formą)’, plg.: *Be to, jei žmogaus imuninė sistema silpnesnė ar jis turi kokią nors lėtinę ligą, bakterija iš tiesų gali sukelti* ***žaibines*** *ligos formas.* Naujoji reikšmė sietina su LKŽe fiksuota perkeltine trečia reikšme ‘staigus, greitas’. Naujai reikšmei svarbus semantinis komponentas ‘staigumas, greitumas’. Tačiau naujoje reikšmėje eksplikuojamas denotatas: liga. Iš pavyzdžio matyti, kad *žaibinė liga* – tokia liga, kuri labai greitai vystosi.

3.3.3. Veiksmų įvardijimas

DLKŽe veiksmažodis *grýninti* reiškia ‘daryti gryną, grynesnį’. LKND autoriai fiksuoja giminiškų žodžių *grýninti, grýnina, grýnino; grýninimas; grýnintojas, grýnintoja; išgrýninti, išgrýnina, išgrýnino* naujas reikšmes. Veiksmažodis grýninti LKND teikiamas reikšme ‘versti grynaisiais (kalbant apie pinigus, vertybinius popierius ir pan.)’, plg.: *Be to,* ***gryninant*** *eurus lietuviškame "eurobankomate", taikomas ypač palankus valiutų konvertavimo mokestis, todėl vykstantiems į kitas Europos šalis gerokai palankiau* ***gryninti*** *eurus Lietuvoje nei šalyje, į kurią vykstama.* DLKŽe fiksuojamo būdvardžio *grynas* reikšmės: 1. kuris be priemaišų, švarus, tyras; 2. plikas; 3. *prk.* neturtingas, nieko neturintis; 4. *prk.* doras, tyras; 5. *prk.* tikras, didelis. Į DLKŽe yra įtrauktas daugiskaitinis daiktavardis *gryneji* ‘gryni pinigai (ne čekiai ir pan.)’. Semantiškai *grynuosius pinigus ir grynas* susieti gana sudėtinga, tačiau įmanoma. Reikšmėse fiksuojami semantiniai požymiai ‘tyrus’, ‘švarus’, ‘tikras’. Pinigai, kurie yra el. sąskaitose, ar vertybinių popierių, čekių pavidalu nėra gryni, jų negalime paliesti, laikyti rankose, todėl tuos, kuriuos išsiimame iš bankomato, sakome, kad išsigryninome – padarėme taip, kad jie būtų apčiuopami, gyvi, taigi, gryni. Semantinių sąsajų taip pat galėtų būtų ir su penktąja DLKŽe fiksuota reikšme, kuri *prk.*

reiškia tikrumą. *Grynieji pinigai* – tai tikri pinigai, kuriuos galime jausti, laikyti. *Gryninti pinigus* – versti juos *grynaisiais*. Priešdėlis *iš-* žymi krypties iš vidaus reikšmę, vadinasi, *išgryninti* pinigus iš kur? *Gryninimas* – veiksmas, pavertimas *grynaisiais*, o *grynintojas* – asmuo, kuris *grynina*. T fiksuojami 50 žodžio *gryninti* atvejai, iš kurių 3 kartus vartojama nauja reikšmė, plg.: *gryninant pinigus sutaupai.*

Veiksmažodis *įviẽtinti, įviẽtina, įviẽtino* LKŽe nurodytas reikšme ‘apgyvendinti’. LKND autoriai fiksuoja kitą reikšmę ‘padaryti kokios nors vietos savastimi’, plg.: ***Kai kuriose** respublikose irgi buvo panašių tendencijų ir nebuvo įgyvendinta visiška sovietizacija, tarkime, toje pačioje Gruzijoje ji tapo **„įvietinta“**.* Nauja reikšmė turi kiek kitokį atspalvį, ji abstraktesnė, nes *įvietinami* ne žmonės, bet ir idėjos, judėjimai ir kt. Semantiškai ši reikšmė su pagrindine reikšme siejasi tuo, kad svarbus semantinis komponentas yra ‘naujo dalyko atsiradimas ir likimas, jo priėmimas kokioje nors vietoje’. Naujai reikšmei svarbus požymis – ‘savastis’. Savastimi turi tapti naujas dalykas. Reikšmių semantinės priklausomybės ryšys nėra stiprus. T fiksuoti du žodžio *įvietinti* atvejai, abu kartus jie vartojami nauja reikšme, plg.: ***įvietinti** grožio esmę.* Metaforizacijos kryptis: suteikti vietą – padaryti savastimi.

Dar vienas veiksmažodis *kirminėti, kirminėja, kirminėjo* LKŽe fiksuotos šiomis reikšmėmis: 1. kirminų, gyvačių ieškoti; 2. prk. menk. valkiotis be darbo. LKND autoriai fiksuoja reikšmę ‘virsti kirminu’, plg.: *Tačiau viena jau aiškiai esu supratęs - žmogaus gyvenimui tikrai yra būtina vertikalioji skalė, apimanti tikėjimo, moralės, metafizikos, meno sritis, leidžianti daugmaž sąmoningai ir valingai gyventi dvasinį gyvenimą. Antraip žmogus sparčiai ir noriai ima virsti primityviu besočiu kirminu, reikšia, **kirminėti**. Pasaulis domina tik kaip patogių bei nepatogių sąlygų visuma ir ypač kaip žaliava saviesiems instinktams tenkinti. Kirminas, beje, niekada nieko nenori iš savęs, vien tik – sau.* LKND autorių pateikta reikšmės apibrėžtis yra netiksli, nes pavyzdyje atskleidžiamas dar ir svarbus *virtimo kirminu* bruožas – dvasinio gyvenimo nebuvimas. Nauja reikšmė yra perkeltinė ir siejasi su LKŽe fiksuota antrąja, kuri turi menkinamąjį atspalvį. Tačiau kirminėti reiškia ne judėjimą ar nieko neveikimą, bet tam tikrą žmogaus būseną.

Veiksmažodis *nugrybáuti, nugrybáuja, nugrybãvo* LKND teikiamas nauja reikšme ‘nuklysti’, plg.: *Jei su mokytoju ilgai bendrauji, šie konganai veikia, tai lyg lazda per galvą, kad **nenugrybautum** nežinia kur, kad atsibustum.* DLKŽe veiksmažodis *grybáuti* nurodytas reikšme ‘grybus rinkti’. LŽŽ šis žodis pateikiamas reikšmėmis 1. nuklysti, pasiklysti; 2. nuklysti nuo temos, nusišnekėti; 3. ką veikiant, dirbant imti daryti neteisingai. Nagrinėjant šio žodžio semantiką, pirmiausia reikėtų išsiaiškinti priešdėlio *nu-* reikšmę. Šis vedinys reiškia atliekamą pamatiniu žodžiu pasakytą veiksmą tam tikra kryptimi, taigi, užfiksuota krypties reikšmė. Vienas iš priešdėlio reikšmės variantų (kryptis tolyn) tinkamas šiam aiškinimui, nes, kai grybaujama, vaikščiojama po mišką, taigi,

einama tolyn. Nėra apibrėžtos teritorijos, miškas gali nežinia kiek tęstis. Naujai sememai svarbus ‘krypties’ požymis. Žodis *nugrybauti* vartojamas perkeltine reikšme. Šalutinėjė žargoninėje reikšmėje įvardijamas kitas denotatas: veiksmas susijęs ne su grybų rinkimu, o su klaidingu judėjimu.

Dar vienas veiksmažodis *nuláužti, nuláužia, nuláužė* yra susijęs su savaiminiu *nulűžti*, kuris DLKŽe apibrėžiamas taip: 1. lūžtant atsiskirti; 2. lūžtant susižaloti, plg.: *nulūžo kėdės koja*. Šiuo atveju priežastinis veiksmažodis (*nulűžti : nuláužti)* reiškia aktyvius fizinius veiksmus, nukreiptus į objektus ir keičiančius jų būklę. Čia subjektas yra vienintelis veiksmo šaltinis. LKND autoriai fiksuoja naują reikšmę ‘nelegaliu būdu įsilaužti į kompiuterį, interneto serverį ir pan.’, plg.: *Programišiai „**nulaužė**“ didžiausią Rusijos failų dalinimosi svetainę RuTracker.org*. LŽŽ žodis pateikiamas reikšme iš kompiuterijos srities ‘apeiti apsaugas’. Nauja reikšmė susijusi su pirmąja *nulaužti* reikšme, nes svarbu daryti, kad nulūžtų, nuo ko nors atsidalytų. Reikšmės semantiškai susijusios veiksmo pobūdžiu – lūžtant kažkas atsiskiria. LKND fiksuota reikšmė atsiranda metaforizacijos būdu dėl veiksmų panašumo. Įsilaužti į kompiuterį galima tik ką nors sugadinus. Aktyvūs žmogaus veiksmai yra nukreipti į kompiuterį, interneto serverį ir keičia jų būklę tam, kad galėtų patekti į vidų.

DLKŽe pateikiamos tokios veiksmažodžio *mókyti* reikšmės: 1. daryti, kad mokėtų; 2. dėstyti bendrojo lavinimo mokykloje; 3. nurodinėti, kaip elgtis, kaip gyventi. LKND fiksuota nauja priešdėlinio veiksmažodžio *numokyti* reikšmė ‘netinkamai, prastai išmokyti’, plg.: *Iš tikrųjų, jei gydytojas blogai gydo, tai ir nugydo, faktas akivaizdus išsyk, o jei mokytojas moko ir **„numoko“**, pasimato tik po keliolikos metų.* Semantiškai svarbi priešdėlio *nu-* reikšmė. Vedinys *numokyti* šiuo atveju rodo, kad pamatiniu žodžiu žymimas veiksmas atliekamas prastai, kad jis sukelia neigiamų padarinių. Veiksmažodis reiškia veiksmą, susijusį su veikėjo pastangomis, tačiau tas veiksmo rezultatas yra neigiamas: veikėjas nieko neišmoko. Taigi naujoje reikšmėje atsiranda naujas semantinis požymis ‘netinkamai ką nors daryti’, plg. sgr. veiksmažodį *nusimokyti*. Nauja reikšmė iš dalies susijusi su DLKŽe fiksuota pirmąja reikšme ‘1. daryti, kad mokėtų’. Svarbus ‘mokymo’ semantinis požymis. Kita vertus, kai mokoma netinkamai, nieko neišmokoma.

Veiksmažodis *nusiurbti, nusiurbia, nùsiurbė* teikiamas reikšme ‘siurbiant pašalinti’. LKND fiksuota reikšmė ‘nelegaliai parsisiųsti kūrinį iš piratinių interneto svetainių’, plg.: *Kas gali pirkti ar dykai iš interneto **nusisiurbti** kokį nors filmą, kai per TV jų rodoma daugiau, nei gali pažiūrėti bedarbis tinginys, kurio užpakalis prisiklijavęs prie sofos?* Semantiškai reikšmes sieja siurbimo veiksmas. Paprastai nusiurbiamas skystis ar dulkės, t. y. jos ištraukiamos iš tam tikro audinio. Šis veiksmas susiejamas su duomenų parsisiuntimu iš interneto. Vadinasi, „artinamas ar pritraukiamas“ kūrinys sau. Perkeltinė metaforinė reikšmė formuojasi pagal veiksmų panašumą.

Kitas veiksmažodis *nutekė́ti, nùteka, nutekė́jo* žodyne teikiamas reikšmėmis: 1. nubėgti (apie skystį); 2. apsigyventi kur, išėjus už vyro. LKND fiksuota nauja reikšmė ‘viešai pasklisti konfidencialiai informacijai’, plg.: ***Nutekėjo*** *informacija apie būsimus „BlackBerry“ produktus.* Semantiškai naujos reikšmės motyvaciją galima paaiškinti remiantis pagrindinės reikšmės pirma reikšme. Svarbus judėjimo semantinis požymis. Veiksmažodžio vedinys su priešdėliu *nu-* šiuo atveju žymi judėjimo kryptį tolyn. Skystis, pavyzdžiui, upės vanduo teka – bėga tolyn, o nutekėjusi informacija viešai pasklinda, jos kryptis – tolyn nuo pradinio taško (nuo ten, kur ji buvo konfidencialiai laikoma). Informacijos sklidimas susiejamas su vandens tekėjimu.

Veiksmažodis *nutẽkinti, nutẽkina, nutẽkino* ir iš jo padaryti žodžiai *nutẽkintojas, nutẽkintoja* LKND fiksuojami tokiomis reikšmėmis: *nutẽkinti* – ‘slaptai, nelegaliai perduoti (paprastai kalbant apie konfidencialią informaciją)’, *nutẽkintojas* – ‘kas slaptai (nelegaliai) perduoda konfidencialią informaciją’. DLKŽe nurodomos trys veiksmažodžio *nutẽkinti* reikšmės: 1. leisti išbėgti, ištekėti; 2. padaryti tekinant; 3. *pr̃ž.* n u t e k ė t i. Semantinė motyvacija yra tokia pati, kaip jau aptarto veiksmažodžio *nutekė́ti*. Šiuo atveju tai priežastinis veiksmažodis. Vedinys su priesaga *-inti* reiškia ‘daryti, kad nutekėtų’. Gali būti nutekinamas vanduo arba informacija. Naujos reikšmės atveju – tai aktyvus, į konfidencialią informaciją nukreiptas veiksmas. Asmuo, kuris imasi tokio veiksmo, vadinamas *nutekintoju*.

DLKŽe veiksmažodis *nuolaidžiáuti, nuolaidžiáuja, nuolaidžiãvo* teikiamas reikšme ‘nuolaidas daryti, nusileisti, nesudrausti’. LKND fiksuota nauja reikšmė ‘teikti prekybos nuolaidas’, plg.: *SENUKAI* ***NUOLAIDŽIAUJA.*** LKND tai situacinė nauja reikšmė. Abiem atvejais pamatinis žodis yra *nuolaida*. Veiksmažodis *nuolaidžiauti* ‘nusileisti’ sietinas su ‘atsitraukimu nuo savo nusistatymo, pozicijos’, taigi, *nuolaidas daryti* – atsitraukti nuo savo pozicijos. Veiksmažodis *nuolaidžiauti* ‘teikti prekybos nuolaidas’ sietinas su daiktavardžiu *nuolaida* ‘nuo kainos nuleidžiama suma’, taigi *nuolaidas daryti* – nuo kainos nuleisti sumą.

DLKŽe veiksmažodis *šiùkšlinti* teikiamas reikšme ‘teršti šiukšlėmis’. Daiktavardis *šiùkšlė* aiškinamas taip: 1. smulki atmata; 2. *b. niek.* niekam tikęs žmogus. LKND autoriai fiksuoja naują sangrąžinio veiksmažodžio *pasišiùkšlinti, pasišiùkšlina, pasišiùkšlino* reikšmę ‘pasidaryti gėdą, apsigėdinti, apsikiaulinti’, plg.: *Praėjusiais metais net mūsų „robinzonai“* ***pasišiukšlino*** *ir grįžo iš Malaizijos niekieno nelaukiami ir pažeminti pačių tautiečių.* Žodis taip pat įtrauktas į LŽŽ ir nurodomas reikšme ‘suklysti, susimauti, nepateisinti vilčių, neatlikti ko pavesto, nepateisinti pasitikėjimo’. Pagrindinė reikšmė yra neigiamai konotuota – teršimas šiukšlėmis aiškiai neigiamas veiksmas. Nauja reikšmė atsiradusi gretinant dalykus loginio ryšio pagrindu ir su pagrindine siejasi neigiama konotacija: ‘suklysti, pasidaryti gėdą’. Taip pat turi neigiamo vertinimo semą.

DLKŽe veiksmažodis *pérdengti, pérdengia, pérdengė* teikiamas šiomis reikšmėmis: 1. iš naujo uždengti; 2. statant namą, uždėti aukšto perdangas. LKND autoriai fiksuoja naują reikšmę ‘turėti bendrumo; sietis’, plg.: *Verslas ir gero kino kūrimas vienas kitą gali* ***perdengti*****.** Nauja reikšmė gali sietis su DLKŽe fiksuota pirmąja ‘iš naujo uždengti’. Pavyzdžiui, kai stogas dengiamas iš naujo, yra atsižvelgiama į namo formą, dydį, medžiagas, todėl jis gali būti panašus į jau buvusį stogą, turėti su juo bendrumo. Priešdėlis *per-* žymi veiksmą, apimantį ką nors visą. Naujos reikšmės atveju svarbus semantinis komponentas yra ‘bendrumas, siejimasis’.

DLKŽe veiksmažodžio *sùktis* teikiamos šios reikšmės: 1. s u k t i; 2. *šnek.* meilintis; 3. *prk.* mikliai ruoštis; 4. *prk.* stengtis uždirbti pragyvenimą; 5. *prk.* svaigti. LKND fiksuojama veiksmažodžio *prasisukti* reikšmė ‘apsukriai ir nesunkiai pasiekti savo; išsisukti nuo pastangų reikalaujančių dalykų’, plg.: *Remiantis pastarųjų metų tyrimų rezultatais seksologijos srityje, šiuolaikinės moterys teikia pirmenybę ne greitai „****prasisukusiems****“ turtuoliams, o „rūstiems darbininkams, kurie irgi moka* ***prasisukti.****“* Nauja reikšmė gali būti kilusi iš veiksmažodžio *sùktis* ketvirtos *prk.* reikšmės ‘stengtis uždirbti pragyvenimą’. Stengiantis užsidirbti pragyvenimui kyla sunkumų, todėl tenka daryti įvarius dalykus, o svarbiausia – būti apsukriam. Atsiranda ‘apsukrumo, išsisukimo’ semantinis komponentas. Priešdėlis *pra-* šiuo atveju žymi pralenkimą, nurungimą. Išsisukti nuo pastangų reikalaujančių dalykų, reiškia pralenkti kitus. Nauja reikšmė atsiradusi metaforizacijos būdu.

DLKŽe veiksmažodis *užknìsti, ùžknisa, užknìso* fiksuotas reikšme ‘knisant užversti’. Veiksmažodžio *knìsti* reikšmės: 1. snukiu rausti; 2. *prk.* dirbti žemę, arti; 3. *prk.* rausti, griozti, ieškoti. LKND autoriai nurodo naują reikšmę ‘išvesti iš kantrybės; įkyrėti iki gyvo kaulo’, plg.: *Liaudiškai sakant, kažkas turėjo jį smarkiai* ***užknisti****, kad taip pasielgtų.* LŽŽ šis veiksmažodis teikiamas tokiomis reikšmėmis: 1. nusibosti, įgrįsti, įkyrėti, suerzinti, papiktinti, supykdyti; 2. pavargti. Nauja reikšmė siejasi su veiksmažodžio *knìsti* trečiąja perkeltine reikšme. Nuolatinis rausimas, ieškojimas gali įkyrėti iki gyvo kaulo, sunervinti, išvesti iš kantrybės, todėl įvardijamas *užknisimu*. Priešdėlis *už-* šiuo atveju žymi veiksmo pabaigą.

Veiksmažodis *užríebinti, užríebina, užríebino* LKND teikiamas nauja reikšme ‘padauginti riebalų į maistą’, plg.: *Kam gi reikia tuos lapus šitaip* ***užriebinti*** *užpilu?* DLKŽe veiksmažodis *ríebinti* nurodomas reikšme ‘daryti riebų, riebesnį’. Priešdėlis už- galėtų žymėti veiksmo kryptį iš viršaus, plg.: LKŽe fiksuotą veiksmažodžio *užriebinti* reikšmę ‘spirginiais pagardinti, pramesti’. Šiuo atveju priešdėlis *už-* žymi tam tikrą sugadinimą, nes padauginus riebalų į maistą, pastarasis tampa ne itin patrauklus valgyti. Nauja reikšmė su DLKŽe fiksuota siejasi bendros ypatybės (riebumo) buvimu.

Dar vienas veiksmažodis *užsileñkti, užsileñkia, užsìlenkė* LKND fiksuojamas nauja reikšme ‘mirti; nusibaigti’, plg.: *Pasaulinėje ir Lietuvos praktikoje pilna grupių, kurios „**užsilenkė**“ netekusios lyderių, tačiau, žinoma, yra išimčių.* Į LŽŽ įtrauktas žodis *užlenkti* reikšmėmis: *krim.* 1. nužudyti; 2. *sangr.* mirti. Veiksmažodžio *lenkti* pagrindinė reikšmė ‘daryti nulinkusį, netiesų’. Sangrąžinio veiksmažodžio *lenktis* reikšmė ‘būti, darytis nulinkusiam, netiesiam’. Galima manyti, kad naujai reikšmei atsirasti svarbus semantinis komponentas ‘svirimas žemyn’. Kai asmuo miršta, jis guldomas į karstą, yra arti žemės. Nušovus asmenį – jis krenta žemyn, vadinasi, *užsilenkia*. Nauja reikšmė yra žargoninė, atėjusi iš nusikaltėlių sferos.

3.4. Reikšmės skoliniai

LKND galima skirti reikšmės skolinių grupę. Toliau jie skiriami pagal tai, kokie denotatai eksplikuojami reikšmėje – asmuo, reiškinys, savybė, daiktas, veiksmas.

TŽŽ daiktavardis *barakudà* teikiamas reikšme ‘plėšri tropinio klimato jūrose paplitusi 2–3 metrų ilgio žuvis’. LKND kūrėjai fiksuoja dvi naujas reikšmes: 1. naujasis XX a. pab. lietuvių išeivis JAV, bet kokia kaina siekiantis praturtėti; 2. plėšri moteris, savanaudiškai siekianti užvaldyti turtingą vyrą’. *Naujieji išeiviai, kurie pasilieka Amerikoje išvykę į svečius arba laikinai dirbti, vadinami* ***barakudomis*** (pvz. 1-oji reikšmė). *Paulo McCartney žmonos galima nemėgti, laikyti ją* ***barakuda*** *ar melage, tačiau neįmanoma nesižavėti tvirta moters valia* (pvz. 2-oji reikšmė). Šalutinėse žodžio reikšmėse fiksuojama ‘plėšrumo, savanaudiškumo’ sema. Semantiškai jos siejamos su pagrindine reikšme – taip vadinama žuvis yra plėšri. Žuviai būdinga savybė perkeliama ir žmogui (išeiviui, moteriai). Metaforizacijos kryptis: plėšri žuvis – vyras ar moteris, siekiantys praturtėti. Anglų kalboje žodis *barakuda* vartojamas perkeltine reikšme ‘savanaudis, agresyvus arba etikos normų nepaisantis žmogus, ypač versle’. Taigi tai verstinė reikšmė. Ir lietuvių kalba imta įvardyti tokias savybes turinčius žmones. Šio žodžio vartosena T gana reta – fiksuoti 6 atvejai, iš kurių yra 3 atvejai, kuriuose žodis vartojamas perkeltine metaforine reikšme.

DLKŽe daiktavardis *daržóvė* teikiamas reikšme ‘valgomas daržo augalas’. LKND autoriai nurodo naują reikšmę ‘išėjęs iš komos būklės, bet neatgavęs sąmonės, vegetuojantis ligonis: nesugebantis valingai reaguoti į aplinką ir jos nesuvokiantis’, plg.: *Juk šie vaistai plauna iš žmogaus kultūrinį turinį ir daro iš jo* ***daržovę!*** Nėra aišku, kodėl LKND autoriai šios reikšmės kilmę laiko lietuviška, plg. anglų k. *vegetable* ‘daržovė’ (t. y. ‘dėl smegenų traumos vegetuojantis ligonis’). Tačiau semantinę žodžių motyvaciją abiejose kalbose nesunku paaiškinti. Papuvusios daržovės (kokios suvytusios morkos ar lapai) yra nenaudojamos. Daržovei, kaip ir žolei, būdingas vegetacijos periodas – kai vaisius subrandinamas, pasibaigia augimo procesas.

DLKŽe pateikiama terminė tarptautinio žodžio *ikonà, ikòniškas, ikòniška* reikšmė ‘*bažn.* tapytas stačiatikių *ppr.* Dievo arba šventojo paveikslas’. LKND kūrėjai fiksuoja dvi naujas reikšmes, pirmoji ‘asmuo, kuris garbinamas kaip simboliškai įkūnijantis politinį, religinį, kultūros ar mados reiškinį’, plg.: *Atrodo, svečiuodamasi pas vyrą Italijoje stiliaus* ***ikona*** *Victoria taip pat turės ką veikti, juk šioje šalyje jos labai laukia mados namai „Versace“ [...]*. Dievo arba šventųjų paveikslus tikintieji garbindavo, juos sureikšmindavo. Pagrindinėje *ikonos* reikšmėje svarbus semantinis požymis ‘garbinti’. Jis būdingas ir naujai atsiradusiai reikšmei. Iš vienos sferos pereinama į kitą, keičiasi įvardijamas denotatas: tam tikras paveikslas – žmogus. Iš pavyzdžio galima matyti, kad *ikona* gali būti pavadintas žmogus. Pagrindine reikšme buvo įvardijami tik paveikslai. *Ikoniškas*

pagrindine reikšme yra tas, kuris būdingas *ikonai*. Antroji nauja daiktavardžio *ikona* reikšmė ‘pamėgtas etalonas (dalykas, reiškinys)’, plg.: *Yra keli fizikos dėsniai, kurie tapo kultūrinėmis* ***ikonomis.*** Tai irgi metaforizacijos būdu atsiradusi reikšmė. Vadinasi, reikšmės ribos išsiplėtusios, o žodžiu *ikona* gali būti pavadintas ir pamėgtas dalykas, reiškinys.

Kitas daiktavardis, įvardijantis asmenį – *kratýtojas, kratýtoja*. LKND šis žodis fiksuotas reikšme ‘interneto mada – pagal dainą „Harlem Shake“ šokantis (juokingai besikratantis) ir neįprastai apsirengęs žmogus’, plg.: *Į „****kratytojų****“ sąrašą įsitraukė ne tik verslo bendrovės, bibliotekos, krepšinio komandos, tačiau buvo įtraukti ir gyvūnai.* Tai ne itin vykęs vertinys iš anglų kalbos, plg.: anglų k. *shaker* < *shake* „kratytis“. Semantiškai šio darinio reikšmė siejasi su veiksmažodžio ***kratyti*** reikšme ‘judinti į šalis, purtyti’. *Kratytojas* tas, kuris kratosi – juda į šalis, purtosi, judina savo galvą, rankas. Neutralia reikšme taip galima įvardyti asmenį, kuris ką nors krato.

DLKŽe nurodomos žodžio *lėlẽ* reikšmės: 1. mažo vaiko (ppr. mergaitės) pavidalo žaislas; 2. žmogaus ar gyvulio figūra teatro vaidinimams; 3. *šnek.* naujagimis, kūdikis. LKND autoriai fiksuoja naują reikšmę, vertintiną kaip žargonybę ‘apsimetėlis, prisistatantis kitu žmogumi socialiniuose tinkluose’, plg.: *Nusikaltėlių žargonu* ***„lėlė“*** *yra tikrus pinigus imituojantis pinigų pluoštas, apgaulė.* Semantiškai naujos reikšmės atsiradimą galima paaiškinti remiantis DLKŽe fiksuota antra reikšme. Figūra – tai pavidalas, už kurio galima pasislėpti. Per vaidinimus apsimetama kitais žmonėmis, kitais personažais, tikrojo aktoriaus veido nesimato. Tai galima sieti su *lėle* – apsimetėliu, kuris prisistato kitu žmogumi. Loginis ryšys tarp reikšmių gana aiškus. Naujoje reikšmėje įvardijama nauja denotatų klasė: žmonės apsimetėliai. LKŽNLŽ šis žodis nurodomas tokiomis reikšmėmis: 1. (plg. *rus. sl. ... ang. šnek.* babe, dolly ‘patraukli paika mergina’) tuščiagalvė, paika moteris; marionetė; 2. (plg. *rus. sl.* кукла) butaforinis pinigų paketas, klastotė, falsifikatas. Remiantis minėtu žodynu, galima manyti, kad tai reikšmės skolinys iš rusų k. Mūsų kalboje žodis naująja reikšme vartojamas nusikaltėlių kalboje.

DLKŽe daiktavardis *mùlas* nurodomas reikšme ‘*zool.* nevaisingas asilo ir kumelės mišrūnas, paveldintis asilo ištvermę, arklio dydį ir greitį, asilėnas’. LKND fiksuota nauja žodžio reikšmė ‘nelegaliu darbu užsiimantis narkotikų kurjeris’, plg.: *Lietuviai neretai užkimba ant narkotikų platintojų kabliuko, kai reikia pargabenti nemažus narkotikų kiekius – tampa vadinamaisiais* ***„mulais“****. Ar daug Lietuvos piliečių ryžtasi to imtis?* Šiuo atveju naujai reikšmei atsirasti svarbi gyvulio savybė ištvermingumas, stiprumas. Toks turi būti ir narkotikų kurjeris, kuriam reikia gabenti didelius kiekius narkotinių medžiagų. Nauja reikšmė atsiranda dėl būdo ir fizinės savybės į gyvulį panašumo: tiek mulai, tiek narkotikų kurjeriai turi būti ištvermingi. Žodis vartojamas perkeltine reikšme. Manytina, kad tai reikšmės skolinys iš anglų k., plg.: *A* ***mule*** *or courier is*

someone who smuggles contraband across a border (as opposed to sending by mail, etc.) for a smuggling organization.

Daiktavardis *nušãlėlis, nušãlėlė* LKND fiksuotas reikšme ‘agresyvus, ne protu, o brutalia jėga besivadovaujantis jaunuolis’, plg.: *Visi savanoriai – vaikinai, baigę 10 ar 12 klasių, bemoksliai, dalis, sakyčiau, net beraščių. Kitaip tariant,* ***nušalėliai.*** DLKŽe veiksmažodis *nušálti* tekiamas tokiomis reikšmėmis: 1. būti perimtam šalčio; 2. nuo šalčio sunykti, žūti. Manytina, kad ši reikšmė verstinė, plg. rusų k. *отморозок.*

DLKŽe daiktavardis *pumà* nurodytas reikšme ‘*zool.* Amerikos plėšrūnas rausvai geltonu kailiu’. LKND fiksuota nauja reikšmė ‘vidutinio amžiaus moteris, palaikanti romantiškus santykius su jaunesniu vyru’, plg.: ***Puma*** *– tai moteris, kuriai jau per keturiasdešimt, bet kuri yra užmezgusi romaną su sau į sūnus tinkančiu vyru.* Manytina, kad ši reikšmė yra verstinė, plg.: iš anglų k. *cougar*. Patikrinus anglišką vartoseną internete, pavyko sužinoti, kad dažna moteris, kuri vadinama *puma*, netgi agresyviai siekia seksualinių santykių su už ją jaunesniu vyru. Galbūt reikšmei atsirasti turėjo pagrindo gyvūno *pumos* ypatybė – plėšrumas, kuris būdingas tokių moterų elgesiui.

Žodis *reĩndžeris, reĩndžerė* LKND fiksuotas reikšme ‘saugomų gamtos teritorijų prižiūrėtojas’, plg.: *Saugomas teritorijas Lietuvoje prižiūrės specialistas, vadinamas* ***reindžeriu****. Gerai išmanančio aplinkos apsaugos įstatymus specialisto tikslas – užkirsti kelią galimiems pažeidimams.* Ši reikšmė pasiskolinta iš anglų k., plg.: *ranger*.

Daiktavardis *rezideñtas, rezideñtė* TŽŽ teikiamas šiomis reikšmėmis: 1. valstybės prorektoriaus diplomatinis atstovas pavaldžioje valstybėje; 2. viduramžiais – diplomatinis atstovas, nuolat esantis užsienio valstybėje; 3. metropolijos atstovas, kontroliuojantis vietos organų veiklą protektorate; 4. vienos valstybės žvalgybos įgaliotinis, kitoje valstybėje slaptai vadovaujantis žvalgybos agentams; 5. valdymo programos dalis, kompiuteriui dirbant nuolat esanti pagrindinėje atmintyje. LKND fiksuota nauja reikšmė ‘kas studijuoja rezidentūroje, t. y. podiplominio medicinos mokslo studentas’, plg.: *Gydytojas* ***rezidentas*** *– asmuo, turintis gydytojo diplomą ir tęsiantis podiplomines aukštojo medicinos mokslo studijas medicinos gydytojo pirminėje ar specialybės rezidentūroje, neturintis teisės savarankiškai verstis tos specialybės medicinos praktika.* Ši reikšmė yra verstinė, pasiskolinta iš anglų k., plg.: *resident*.

DLKŽe žodžiai *skáutas, skáutė* yra fiksuoti reikšme ‘vaikas ar jaunuolis, įsijungęs į organizuotą pavyzdingo piliečio auklėjimo sistemą, išplitusią daugelyje šalių’. LKND kūrėjai fiksuoja naują reikšmę ‘sporto komandos žvalgybininkas, kuris ieško komandai naujų jaunų žaidėjų, renka informaciją apie varžovus’, plg.: *Lietuvos rinktinės* ***skautas*** *Donaldas Kairys nesiskiria su kompiuteriu, kuriame analizuoja Lenkijos krepšininkų žaidimą.* Manytina, kad tai reikšmės skolinys iš anglų k., plg.: *scout*.

Į šią grupę įeina ir abstraktūs daiktavardžiai, įvardijantys tam tikrus reiškinius. Toliau bus aptariami tokie atvejai.

DLKŽe pateikiamos tokios daiktavardžio *akcentuãcija, akcentúotas, akcentúota* reikšmės: 1. kirčių sistema; 2. kirčių žymėjimas. Veiksmažodžio *akcentúoti* nurodomos reikšmės: 1. kirčiuojamai, pabrėžiamai tarti; 2. *prk.* pabrėžti kurią nors sąvoką arba mintį. Neveikiamosios rūšies dalyvis *akcentuotas, -a* galėtų reikšti ‘kirčiuotas, ištartas, pabrėžtas’. LKND autoriai fiksuoja naują *akcentuacija* reikšmę ‘charakterio sutrikimai valios, jausmų, moralinių bei estetinių savybių srityse’. Neveikiamosios rūšies dalyvio naujoji reikšmė – ‘turintis charakterio sutrikimų valios, jausmų, moralinių bei estetinių savybių srityse’. LKND autoriai šią reikšmę laiko kilusią iš anglų k., plg.: *accentuation.* Naujoje reikšmėje eksplikuota kita denotatų klasė: tai žmogaus sutrikimas. Pagrindinėje reikšmėje svarbus semantinis požymis – ‘tarimo žymėjimas, pabrėžimas’. Žodžių, vartojamų naujosiomis reikšmėmis, vartosenos pavyzdžiai: *Užstringančio tipo* ***akcentuacija*** *pasižymintys žmonės užsispyrusiai gina savo idėjas, mintis. Psichologams kuriami mokymo moduliai: „****Akcentuotų*** *vaikų ugdymas“, Meno terapijos taikymas specialių poreikių asmenims ugdyti“.* Patikrinus realią vartoseną T paaiškėjo, kad visi 15 *akcentuacijos* atvejų vartojami naująja reikšme. Dalyvių rasta kur kas daugiau – net 120, tačiau daugiausiai jie vartojami DLKŽ antrąja perkeltine reikšme. Visai nepavyko rasti dalyvių vartosenos nauja reikšme atvejų.

DLKŽe žodis *atakà* fiksuotas reikšme ‘*kar., sport.* puolimas’. LKND autoriai fiksuoja dar vieną naują reikšmę ‘prieš tekstą pateikiama jo informacijos santrauka’, plg.: *Nuolat skubančiam žmogui siūlomos kelios teksto informacijos santraukos, pateikiamos teksto antrašte ar ir trumpu vedinuku, dar kitaip –* ***ataka.*** Galima daryti prielaidą, kad tai verstinė ir pasiskolinta reikšmė iš anglų k., plg.: *text attack.*

TŽŽ žodžio *autopilòtas* nurodyta reikšmė ‘įrenginys lėktuvui, sraigtasparniui, raketai, erdvėlaiviui automatiškai valdyti’. LKND fiksuota nauja perkeltinė reikšmė ‘automatiškai’, plg.: *Tačiau daugelis porų nediskutuoja apie tai ir funkcionuoja* ***autopilotu.*** Tokia reikšmė tinka tik suprieveiksmėjusiai įnagininko formai *autopilotu*. Taigi vns. įnag. *autopilotu* reiškia ne tik tokį įrenginį, bet būdą, kaip atliekami veiksmai, t. y. automatiškai, nesigilinant, iš įpratimo. Patikrinus vartoseną T rasti 15 atvejų *autopilotu*, iš jų 8 vartojami naująja reikšme. Nors LKND autoriai nenurodo, gali būti, kad tai reikšmės skolinys.

TŽŽ žodis *bandãžas* yra pateikiamas tokiomis reikšmėmis: 1. *med.* diržas arba raištis, kuris saugo pilvo sienas nuo išsitempimo, prilaiko pilvo organus arba dengia pilvo ertmės defektus 2. žiedas mašinų ar konstrukcijų detalėms sustiprinti ar dilimui sumažinti’. LKND fiksuota reikšmė ‘seksualinio chuliganizmo apraiška’, plg.: *Jungtinėse Valstijose, Sietlo mieste tiriamas karo veteranų kapinių „Evergreen Washelli“ išniekinimo atvejis. Interneto puslapyje, skirtame fetišizmui ir erotinei*

*praktikai, vadinamai **bandažu**, kurios metu seksualinis pasitenkinimas išgaunamas apribojant objekto judėjimo galimybes, pavyzdžiui, jį surišant.* Semantiškai galima paaiškinti šių reikšmių ryšį, kuris atsirado dėl metaforizacijos. Diržai, raisčiai ir žiedai yra naudojami atliekant tokį seksualinio chuliganizmo veiksmą, todėl toks reiškinys (pagal pavyzdį *erotinė praktika*) buvo pavadintas *bandažu*. Daugiareikšmio žodžio skirtingose reikšmėse įvardijami skirtingi denotatai: daiktai ir veiksmas, kuris atliekamas naudojant tuos daiktus. T fiksuoti 6 avejai, iš kurių tik 1 vartojamas naująja reikšme. Ši reikšmė pasiskolinta iš anglų k., plg.: *bandage*.

Daiktavardis *chèmija* DLKŽe teikiamas reikšme ‘medžiagų sandaros, kitimo ir savybių mokslas’. LKND autoriai fiksuoja naują reikšmę ‘emociniai kolektyvo ryšiai; teigiama atmosfera’, plg.: *Mums labai svarbu susitaikyti su tais mažais lūkesčiais, sukurti komandoje **chemiją** ir tapti komanda.* Žargonybės atspalvį turinti reikšmė yra atėjusi iš anglų kalbos, plg.: *chemistry* ‘žmonių kolektyve, grupėje, komandoje susidarę tvirti emociniai ryšiai’.

Žodis *nadỹras* astronomijoje reiškia dangaus sferos ir stebėjimo vietos susikirtimo tašką, esantį po stebėtojų kojomis. LKND autoriai fiksuoja reikšmę ‘žemiausias taškas, dugnas’, plg.: *Tokio amžiaus pasiekiame **nadyrą**, žemiausiąjį kreivės tašką. Gera žinia (man) ta, kad, pasak statistikos, po keturiasdešimt šešerių daromės vis laimingesni.* Iš pavyzdžio galima suprasti, kad žodis vartojamas perkeltine reikšme. Svarbus semantinis komponentas ‘esantinis apačioje’. Naujai reikšmei atsirasti taip pat svarbi ‘apačios’ sema. Ši reikšmė verstinė: arabų, anglų k. *nadir*.

TŽŽ daiktavardis *prezentãcija* fiksuojamas šiomis reikšmėmis: 1. pateikimas, pareiškimas; 2. parodymas ko nors viešai, pristatymas, supažindinimas. LKND autoriai nurodo dar ir naują reikšmę ‘kokio klausimo pateikimas, pristatymas daugialypės terpės priemonėmis kompiuterinių skaidrių rinkinyje’, plg.: *Kartais nuo vienintelės **prezentacijos** priklauso, ar laimėsite šimtatūkstantinį užsakymą arba pelnysite svarbių žmonių palankumą.* Manytina, kad tai verstinė reikšmė, plg.: anglų kalbos *presentation.* Galima matyti, kad daiktavardžio *prezentacija* reikšmė susiaurėjo. Įvardijamas ne pats pristatymas, o priemonė, kuria pateikiamas pristatymas. Nauja reikšmė siejasi su TŽŽ fiksuota antrąja (parodymas ko nors viešai, pristatymas, supažindinimas), nes svarbus viešas ko nors pateikimas.

DLKŽe daiktavardis *rezoliùcija* teikiamas reikšmėmis: 1. glaustas susirinkimo, posėdžio nutarimas; 2. viršininko užrašytas sprendimas gautame rašte. LKND fiksuota nauja reikšmė ‘vaizdo ryškumo matas, nusakantis vaizdo detalumo laipsnį’, plg.: *Astronomai pabrėžia, kad šįkart optiniais instrumentais pavyko išgauti 10 kartų didesnę vaizdo **rezoliuciją**, tad rezultatai šįsyk buvo kur kas tikslesni.* Ši reikšmė galimai kilusi iš anglų k., plg.: *resolution.* Žodis, vartojamas nauja reikšme, yra fotografijos terminas.

Daiktavardis *simuliãcija* DLKŽe fiksuojamas reikšme ‘melagingas vaizdavimas, siekiant suklaidinti, apgauti, apsimetimas’. LKND pateikta nauja reikšmė ‘kokios nors sistemos veikimą imituojantis kompiuterinis modelis’, plg.: *Nesinori gąsčiotis ir gąsdinti kitų, tačiau egzistuoja gana reali galimybė, jog mūsų visata tėra grandiozinio masto kompiuterinė* ***simuliacija*** *ir nieko daugiau.* Galima manyti, kad tai reikšmės skolinys iš anglų k., plg.: *simulation*. Sietini abiejų reikšmių semantiniai požymiai: ‘melagingai vaizduoti’ ir ‘imituoti’.

DLKŽe žodis *stógas* fiksuotas reikšmėmis: 1. namo dangtis; 2. vieta gyventi, pastogė; 3. *ryt., dz.* stotas. LKND autoriai fiksuoja naują reikšmę ‘įtakinga apsauga, reikalinga ne visada teisėtiems veiksmams atlikti ar veiklai organizuoti’, plg.: *Pastaraisiais metais pats visuomenės akyse praradęs sąžiningo politiko vardą A.Zuokas buvusį Seimo pirmininką pavadino teisėsaugos klano „****stogu****“ ir puolė ginti susikompromitavusią Darbo partiją.* Šis žodis taip pat pateikiamas LŽŽ. Pirma jo reikšmė ‘krim. apsauga, užnugaris’. Nauja reikšmė susijusi su DLKŽe fiksuota pirmąja. Stogo paskirtis dengti pastatą. Būtent ‘dengimo’ semantinis komponentas yra svarbus naujai reikšmei atsirasti. Dengti, vadinasi, apsaugoti. Namo stogas apsaugo nuo įvairių gamtinių reiškinių. *Stogu* vadinamas asmuo suteikia apsaugą darant tam tikrus veiksmus. Perkeltinė reikšmė atsiradusi metaforizacijos būdu. Gretinami du dalykai: namo viršus, kuris saugo nuo gamtos reiškinių (vėjo, lietaus) ir žmogus, saugantis kitus žmones nuo pavojų. Tačiau vis dėlto manytina, kad šis žodis vertintinas kaip reikšmės skolinys iš rusų k. LKŽNLŽ teikiama šio žodžio ketvirta reikšmė: (sem. iš rus. krim. sl. крыша) ‘krim. neoficialūs ryšiai (bendradarbiavimas) vyriausybinėse struktūrose ir teisėsaugoje, užnugaris, protekcija, duoklė reketuotojams už „apsaugą“ ir pan.’ Bet kokiu atveju susieti pagrindinę ir išvestinę reikšmes galima abiejose kalbose.

DLKŽe yra fiksuota žodžio *tranzìtas* reikšmė ‘gabenimas be perkrovimo; važiavimas be persėdimo (ppr. per kitą valstybę ar didelį regioną)’. LKND autoriai nurodo naują reikšmę ‘mažesnio dangaus kūno judėjimas greta didesnio kūno disko; dangaus kūno judėjimas (Žemės) dienovidiniu arba per teleskopu stebimą plotą’, plg.: ***Tranzito*** *maksimumas, kai regimas Veneros taškelis pasieks didžiausią atstumą nuo Saulės pakraščio, įvyks 1 val. 29 min.* Semantiškai reikšmes sieja ‘judėjimo’ semantinis požymis. Judant yra gabenami tam tikri daiktai arba važiuoja žmonės. Judėti gali ir dangaus kūnai. Nors LKND šis žodis nėra teikiamas kaip reikšmės skolinys, tačiau galima manyti, kad tai verstinė reikšmė.

Daiktavardis *Tròjka* LKND nurodomas nauja reikšme ‘politikos lyderių trejetas; dažnai šiuo žodžiu vadinamas Europos Komisijos, Europos centrinio banko ir Tarptautinio valiutos fondo trejetas’, plg.: *„Blockupy" teigia atstovaujantys visuomenei, nepatenkintai tarptautinėmis finansų institucijomis ir vadinamąja „****troika****“ – ECB, Europos Komisija ir Tarptautiniu valiutos fondu.* Tai

reikšmės skolinys iš rusų k., plg.: *тройка*, anglų k. perraša *troika*. Jei LKND autoriai šį žodį laiko naująja semema, kyla klausimas, kokia yra pagrindinė reikšmė.

Kita grupė žodžių įvardija naujas realijas: maisto produktą, ledus, duomenų rinkinį.

DLKŽe žodis *hùmusas* teikiamas reikšme ‘puvenos (dirvožemio)’. LKND fiksuota reikšmė ‘Artimųjų Rytų vegetariškas užtepas, kurio pagrindą sudaro trinti avinžirniai su alyvuogių aliejumi ir prieskoniais’, plg.: ***Humusas*** *– labai labai populiarus užtepas Vidurio Azijos virtuvėje. Valgomas su plokščia duona, daržovėmis, salotomis, vištiena.* Tai reikšmės skolinys, kurio kilmė iš arabų. Anglų k. perraša *hummus, houmous*.

LKND *sausainiùkas* teikiamas nauja reikšme ‘duomenų rinkinys, kurį interneto svetainė įrašo į lankytojo kompiuterį’, plg.: *Informacinių technologijų specialisto Niko Cubrilovičiaus teigimu, „Facebook“ kompiuteriuose palieka vadinamuosius* ***„sausainiukus“****, kurių padedamas seka vartotojų aktyvumą net tuomet, kai šie nesinaudoja socialiniu tinklapiu.* Tai reikšmės skolinys iš anglų k., plg: *cookie. (Cookies are small files which are stored on a user's computer).* Kaip kompiuterijos terminas, yra įsigalėjęs *slapukas*.

TŽŽ žodis *šerbètas* nurodytas keliomis reikšmėmis: 1. šaltas gėrimas iš vaisių sulčių ir cukraus (kartais su alkoholiu); 2. skanėstas iš vaisių, kavos, šokolado ir cukraus (dažnai su riešutais). LKND autoriai fiksuoja naują reikšmę ‘ledai iš vaisių tyrės ir įvairių priedų (medaus, cinamono ir pan.)’, plg.: *Parduotuvinių* ***šerbetų*** *skonis man visada buvo toks „praplautas“ – lyg* ***šerbetas*** *būtų pagamintas ne iš sulčių, o iš vandens su šlakeliu sulčių. Dėl to visada, pirkdama ledus, renkuosi plombyrus.* Galima manyti, kad tai reikšmės skolinys, kurio kilmė turkų. Anglų k. perraša – *sherbet*. Kita vertus, šia reikšme galima būtų papildyti tarptautinio žodžio *šerbetas* mikrostruktūrą.

LKND žodis *tònikas* fiksuojamas nauja reikšme ‘skystas kosmetinis preparatas, kuriuo valoma veido oda; turi poras sutraukiantį poveikį’, plg.: ***Toniko*** *paskirtis – atgaivinti odą, jis atstato natūralų odos ph, nes valomosios priemonės ir net grynas vanduo sausina odą.* Manytina, kad tai reikšmės skolinys iš anglų k., plg.: *tonic*. Kita vertus, daiktavardis *tonikas* dar į aiškinamuosius žodynus nėra įtrauktas ir ‘gazuoto gėrimo’ reikšme.

Kita žodžių grupė – būdvardžiai, įvardijantys naujas savybes.

LKND būdvardis *kokteĩlinis, kokteĩlinė* fiksuojamas nauja reikšme ‘puošni suknelė, dėvima oficialiomis progomis’, plg.: *Pasirodo, suknelė iš* ***kokteilinės*** *bet kada poniai Dainai panorėjus ir prisegus pasijonį gali virsti vakarine.* Ši reikšmė verstinė, plg.: anglų k. *cocktail* (*dress*). Anglų kalboje reikšmė kilusi iš vakarėlio pobūdžio. Tam tikras aprangos kodas reikalauja rengtis suknele, kuri dėvima kokteilių vakarėlyje. Pirmąja pagrindine reikšme būdvardis *kokteilinis* galėtų reikšti ‘padarytas iš kokteilio’.

LKND būdvardis *rãktinis, rãktinė* fiksuotas nauja reikšme ‘pagrindinis, svarbiausias, esminis’, plg.: *„Buvome susifokusavę į lietuvių mentaliteto proveržio ir lietuvių nacionalinio charakterio savybių klausimus su mintimi atrasti* ***raktines*** *savybes ar svertus, kurie būtų panaudoti praktiškai, išoriškai, galbūt masiškai. [...]“*. Tai akivaizdus reikšmės skolinys, plg.: anglų k. *key* „pagrindinis, svarbiausias“.

DLKŽe daiktavardis *rutinà* teikiamas reikšme ‘sustabarėjusi (ppr. pasenusi) tvarka; aklas jos laikymasis’. Būdvardis *rutininis, -ė* būtų šio daiktavardžio vedinys. LKND fiksuota nauja būdvardžio *rutìninis, rutìninė* reikšmė ‘reguliarus, dažnai kartojamas; nuolatinis’, plg.: *Žinant, kad anemija kamuoja dažną moterį, feritino tyrimas, manau, turėtų tapti* ***rutininiu.*** Tai reikšmės skolinys, plg.: anglų k. *routine* „nustatytas, įprastinis; eilinis, einamasis“.

DLKŽe būdvardis *sėkmìngas, sėkmìnga* teikiamas reikšme ‘vykstantis su sėkme’. LKND kūrėjai fiksuoja naują reikšmę ‘lydimas sėkmės (apie asmenį)’, plg.: *Tereikia pastebėti* ***sėkmingų*** *ir* ***nesėkmingų*** *žmonių elgesio skirtumus. Anot pašnekovo, NLP metodika ypač išpopuliarėjo per krizę – kai efektyvumas tapo brangiausia vertybe.* Iki šiol bendrinėje kalboje šis būdvardis buvo vartojamas tik daiktams ar reiškiniams (bet ne asmenims) apibūdinti. Nauja reikšmė plinta dėl anglų kalbos įtakos, plg.: *successful man.* Vertinant reikšmę mūsų kalboje, galima būtų manyti, kad naujoje reikšmėje įvardijama nauja denotatų klasė (toks žmogus).

DLKŽe būdvardis *teisìngas* nurodomas reikšmėmis: 1. kuris laikosi tiesos, nešališkas; 2. pelnytas; 3. vertas patenkinti. LKND kūrėjai fiksuoja naujas būdvardžio *teisìngas, teisìnga,* ir iš jo padaryto prieveiksmio *teisìngai* reikšmes. Būdvardis reiškia ‘tinkamas; atitinkantis esamą madą; pagal situaciją deramas’, plg.: *Mūvėkite* ***teisingus*** *džinsus. Vieno tono, tiesaus silueto ar šiek tiek siaurėjantys apačioje - štai jums tinkamiausias variantas.* Prieveiksmis *teisìngai* reiškia ‘tinkamai; atitinkamai pagal madą; pagal situaciją deramai’, plg.: *Ir kad kartais į sceną geriau išeiti su „****teisingai****“ nutrintais džinsais, „****teisingai****“ susivėlus ir „****teisingai****“ nepasidažius.* Nors LKND autoriai nežymi šio žodžio naujosios reikšmės kaip verstinės, tačiau juntama anglų k. įtaka, plg.: *right dress.*

DLKŽe fiksuota tik žodžio *titulìnis, titulìnė* reikšmė ‘turintis su pareigomis nesusijusį titulą’. LKND autoriai nurodo naują reikšmę ‘pagrindinis, vyraujantis, pamatinis (kokioje nors šalyje, jei kalbama apie tautą, kalbą)’, plg.: *Dėsninga, kad ekstremizmas įžvelgiamas tik* ***titulinėse*** *tautose.* Nors LKND šis žodis nėra žymimas kaip reikšmės skolinys, tačiau kyla įtarimas, kad taip galėtų būti. Mūsų kalboje sunku paaiškinti šio žodžio motyvaciją.

LKND autoriai nurodo naują žodžių *unikalùs, unikalì* reikšmę ‘atskiras, skirtingas (pavyzdžiui, interneto svetainės vartotojas)’, plg.: *Beveik 150 tūkstančių* ***unikalių*** *vartotojų iš 170*

valstybių vos per 76 valandas aplankė iki tol mažai girdėtą tinklalapį. Tai reikšmės skolinys iš anglų k., plg.: *unique*.

Galiausiai aptartinos veiksmažodžių skolintos reikšmės.

DLKŽe veiksmažodis *pérkrauti, pérkrauna, pérkrovė, pérkrovimas* fiksuojamas tokiomis reikšmėmis: 1. perdėti kitur; 2. per daug pridėti. LKND kūrėjai fiksuoja naujas reikšmes: ‘įstrigus kokiose (paprastai politinėse) aplinkybėse, pradėti veikti iš naujo’ ir ‘įstrigus kokiose (paprastai – politinėse) aplinkybėse, pradėjimas veikti iš naujo’, plg.: *R. Sikorskis: Lenkija yra pasirengusi* ***perkrauti*** *santykius su Lietuva.* ***Perkrovimu*** *buvo pavadintas amerikiečių politikos posūkis santykiuose su Rusija, tačiau šiame komentare tiesiogiai apie Rusiją nekalbėsiu.* Nauja reikšmė vertinama kaip verstinė, plg.: anglų k. *restart*. Šis žodis perimtas iš kompiuterijos srities (*perkrauti kompiuterį*). Perkrovus kompiuterį pastarasis veikia gerai, be trukdžių.

Veiksmažodis *spjáuti* DLKŽe teikiamas tokiomis reikšmėmis: 1. tėkšti iš burnos seiles, skreplį ar kt.; 2. *prk.* nekreipti dėmesio. Priešdėlis *per-* šiuo atveju reiškia veiksmo persvarą, pirmenybę. LKND fiksuota nauja reikšmė ‘pralenkti, pranokti’, plg.: *Prieš porą metų visus rekordus* ***perspjovė*** *pora kandidatų į Seimą, išleidę knygelę, kur siūloma iš esmės perrašyti visą Konstituciją.* Gali būti, kad tai verstinis perkeltinės reikšmės žodis. Kita vertus, tai galėtų būti ir semantinis derivatas.

DLKŽe daiktavardis *stógas* nurodytas reikšmėmis: 1. namo dangtis; 2. vieta gyventi, pastogė; 3. *ryt., dz.* stotas. LKND autoriai fiksuoja veiksmažodžio *stogúoti, stogúoja, stogãvo* naują reikšmę ‘krepšinyje – mėginti išmušti varžovo į krepšį mestą kamuolį’, plg.: *Jis* ***stoguoja****, deda į krepšį, mėto iš kur nori, atakuoja lyg didžiulis pitonas [...]*. Nauja reikšmė siejasi su DLKŽe fiksuota pirmąja. Mėginant išmušti kamuolį yra atliekamas dengimo veiksmas, kai žaidėjas neleidžia laisvai veikti varžovų žaidėjui. Todėl toks veiksmas siejamas su dengimu, o pastarasis – su stogu. Tai daiktavardinis priesagos vedinys, kuris reiškia ‘daryti stogą’. (Žr. žodį *stógas* p. 78).

TŽŽ veiksmažodis *replikúoti, replikúoja, replikãvo* teikiamas reikšme ‘sakyti pastabas, atsakinėti, atsikirtinėti kalbėtojui iš vietos’. LKND fiksuota nauja reikšmė ‘kartoti, atkartoti’, kuri galimai yra skolinta iš anglų k. *replicate*, plg.: *Vytauto Didžiojo universiteto Politikos mokslų ir diplomatijos fakulteto dekanas profesorius Šarūnas Liekis savo straipsnyje „Lenkija Lietuvoje – Lietuva Lenkijoje“ guodžiasi, kad „Lietuvos istorikų publikacijos, pranešimai konferencijose „sukasi“ tik uždarame profesionalų rate, sunkiai surasdamos atgarsį ir praktiškai nekeisdamos nusistovėjusių klišių, kurias* ***replikuoja*** *tiek vidurinio mokslo sistema, tiek viešai kalbantys politikai“.*

Apidendrinant galima teigti, kad kai kurios verstinės reikšmės sunkiai prigis lietuvių kalboje, nes jas sunku susieti su dabar vartojamomis, tačiau kai kurios skolintos reikšmės įtrauktinos ir gali sudaryti daugiareikšmio žodžio mikrostruktūrą.

3.5. Naujosios homonimų poros

Į šią grupę įeina iš LKND atrinkti naujųjų homonimų porų atvejai. Žodžiai įvardija asmenis, daiktą, reiškinį, vietą ir veiksmą.

DLKŽe žodis *apsaugìnis, apsaugìnė* fiksuotas reikšme ‘skirtas apsaugai, apsaugantis’. LKND fiksuojama daiktavardžio *apsauginis* reikšmė ‘asmens sargybinis’. Abiem atvejais svarbus semantinis požymis ‘skirtas saugoti’. Naujoji semema atsirado metaforizacijos būdu. Būdvardis įvardija konkrečių daiktų, priemonių fizinį požymį. Daiktavardis – asmenį, plg.: *Vargais negalais prasiveržiu pro* ***apsauginius*** *ir patenku į vestibiulį.* T daiktavardžio *apsauginis* vartosena gana dažna, todėl jį galima būtų traukti į žodyną kaip dalinį būdvardžio *apsauginis* homonimą.

LKŽe žodis *garbuõlis, garbuõlė* fiksuotas šia reikšme: ‘kas garbanotas’. LKND autoriai skiria naują reikšmę ‘kas laikomas garbingu’, plg.: *Taip pat įvairių sąjūdine ir kitokia biografija pažymėtų* ***garbuolių****, ilgamečių valstybinės žiniasklaidos žymūnų, o ypač – mūsų teisėsaugos ir teisininkų klano teisuolių.* Šiuos žodžius galima laikyti darybiniais homonimais, jų raiška supanašėjusi dėl darybos proceso. Abiem atvejais darybos formantas yra afiksas *-uol-*. Būdvardis *garbuolis* sietinas su kitais tos pačios šaknies žodžiais: garbai ‘garbiniuoti plaukai’ ir garbus ‘garbiniuotais plaukais žmogus’. Daiktavardis *garbuolis* sietinas su daiktavardžiu *garbė*. *Garbuolis* naująja reikšme – veiksmažodinės ypatybės turėtojas, vadinasi, tas, kurį gerbia.

Daiktavardis *darbótvarkė* LKND paaiškinamas kaip ‘šmaikštus dviejų ketinusių susijungti Lietuvos politinių partijų – Darbo ir „Tvarkos ir teisingumo“ – pavadinimas’, plg.: *Bet tam A. Butkevičius turėtų sudaryti dar vieną darbo grupę. Kurių gausa kelia ne mažesnes juoko bangas, nei ūkio ministrės šnekos. Be to, reikėtų tartis su koalicijos partneriais iš* ***Darbotvarkės****, kurių atstovo D. Barakausko gebėjimas paistyti niekus turėtų pagaliau sudominti antropologus.* Tai situacinis naujadaras. Sudaro porą su daiktavardžiu, kurio reikšmė ‘posėdžių, susirinkimų, suvažiavimų, darbo tvarka’.

DLKŽe žodis *faktūrà* fiksuojamas keliomis reikšmėmis: 1. daikto, kūrinio paviršiaus dirbimo arba sandaros ypatumai; 2. sąskaita su prekių aprašymu, prekyraštis. LKND pateikiamas žodis, vartojamas teisininkų profesinėje kalboje reikšme ‘faktų visuma’, plg.: *Aiškiai dėstė mintis, kad buvo su manimi susitikęs, kad išdėstė* ***faktūrą*** *apie būsimų nusikaltimų darymą.* Pamatinis žodis *faktas*, o priesaga *-ūr-* reiškia visumą, tų faktų gausą. Gali būti, kad teisininkai savo šnekamojoje kalboje pasidarė tokį žodį dėl patogumo, ekonomiškumo ir jis tik sutapo su DLKŽe fiksuotu žodžiu, todėl netikslinga jį vertinti kaip naują *faktūros* reikšmę. DLKŽe fiksuotas žodis yra skolinys iš lotynų kalbos, plg.: lot. *factura* – apdirbimas. Sąskaitose, kurios vadinamos *faktūromis*, dažniausiai smulkiai surašomi kiekiai, sumos, taigi – visi faktai apie prekes, visuma.

LKŽe žodis *daiktínė* fiksuotas reikšme ‘likusi kaime sodyba (skirstantis į viensėdžius)’. DLKŽe skiriamas tik būdvardis *daiktìnis, -ė.* LKND autoriai užfiksavo reikšmę ‘nedidelis bagažo skyrelis automobilio kabinoje ar salone smulkiems daiktams sudėti’, plg.: *Nors yra užrašai, įspėjantys apie atsakomybę, tačiau dar kartą buvo išaiškinta atsakomybė dėl pareigūno papirkimo, tačiau jis į tai nekreipė dėmesio ir ištraukęs 30 Lt padėjo juos tarp priekinių sėdynių į* ***daiktinę.*** Šis priesagos vedinys žymi uždarą vietą, kuri specialiai įtaisyta kokiems nors daiktams susidėti. DLKŽe žodis *daiktas* turi kelias reikšmes, viena iš jų ‘*šnek.* vieta’. Kita vertus, sąsajos su pirmąja *daiktas* reikšme ‘bet kuris materialus objektas’ jau išblukusios. Galima būtų žodynuose skirti dalinių homonimų porą: *daiktinis, -ė* ir *daiktinė*.

DLKŽe daiktavardis *pieštúkinė* nurodytas reikšme ‘dėžutė, dėkliukas ar indelis pieštukams’. LKND autoriai fiksuoja naują būdvardžio *pieštukinis, -ė* reikšmę ‘pieštuko formos; naudojamas kaip pieštukas’, plg.: ***Pieštukinis*** *dezodorantas „Rexona Linen dry“ veikia itin veiksmingai ir užtikrina ilgalaikį švaros pojūtį bei malonų aromatą.* Taigi turime dviejų skirtingų kalbos dalių žodžius. Semantiškai reikšmėms svarbus siejimas su pieštuku. Priesagos *-in-* vedinys žymi uždarą vietą, specialiai įtaisytą kokiems nors daiktams (pieštukams) laikyti. Taigi *pieštukinė* reiškia vietą. Naujai skiriamas būdvardis *pieštukinis, -ė* reiškia tam tikrą daikto ypatybę.

Išvados

Ištyrus *Lietuvių kalbos naujažodžių duomenyne* pateikiamas naująsias ememas ir jų semantinę motyvaciją, darytinos tokios išvados:

1. Analizė parodė, kad daugiausia žodžių, kurių fiksuojama naujų reikšmių, vartojama visuomenės srityje (34 %), mokslo ir gyvenimo būdo srityse po tiek pat (13 %), transporto (9 %), kompiuterijos (8 %), verslo (6 %), buities (5 %), el. komunikacijos ir maisto srityje (4 %), politikos ir psichologijos srityse (2 %).

2. Iš visų naujų reikšmių atvejų 5 % reikšmių yra žargoninės. Dažniausiai žargoninės yra išvestinės veiksmažodžių reikšmės. Svarstytina, ar tokias šalutines reikšmes reikėtų fiksuoti žodynuose. Jeigu šiuo metu traukiamos šnekamąjį kalbos atspalvį turinčios reikšmės, manytina, kad į leksikografijos veikalus galima būtų traukti ir žargonines, nes jas nuo turinčių šnekamąjį atspalvį atskirti nėra taip paprasta.

3. Kai kurios naujos reikšmės vartojamos naujiems terminams įvardyti ir tampa termininėmis. Dažniausiai terminines reikšmes turi naujas realijas įvardijantys daiktavardžiai. Pasitaiko atvejų, kai šalia seniau fiksuotų termininių reikšmių atsiranda naujų termininių reikšmių arba naujos reikšmės yra abstraktesnės, jomis perteikiamas platesnis turinys. Iki šiol fiksuotos termininės reikšmės žodyno straipsnyje veikiausiai būtų pateikiamos po naujai išskirtų reikšmių.

4. Pasitaiko naujų reikšmių žodžių, kurių vartosena pavienė, kontekstinė, dažnai konotuota. Tokios naujosios ememos, nors ir gana aiškiai susijusios su kitomis žodžio reikšmėmis, turbūt į žodynus nedėtinos.

5. Yra tokių atvejų, kai naujomis reikšmėmis žodžiai vartojami dažniau negu fiksuotomis žodyne. Jos turėtų papildyti daugiareikšmio žodžio mikrostruktūrą. Rengiant žodynų straipsnius, reikėtų pamąstyti apie reikšmių eiliškumą.

6. Dažnai naujas reikšmes įgyja dariniai, kurių pamatiniai žodžiai yra daugiareikšmiai, todėl naujosios ememos grindžiamos kitomis tų pamatinių žodžių reikšmėmis. Rasta ir atvejų, kai žodynuose fiksuotas darinys jau yra pasitraukęs iš aktyvios vartosenos, o naujai atsiradęs žodis formaliai sutampa su dariniu. Nors žodynuose tokiais atvejais reikėtų skirti daugiareikšmius žodžius, abejotina, ar naujosios ememos yra semantinės raidos derivatai.

7. Tiriant išvestinių reikšmių semantinę motyvaciją svarbu atkreipti dėmesį į pagrindinėse ir išvestinėse reikšmėse eksplikuojamų denotatų pobūdį. Skiriami tokie denotacijos pokyčiai: denotatų klasės siaurėjimas arba platėjimas, kito denotato aspekto įvardijimas, naujos denotatų klasės skyrimas. Matyti galimos naujų reikšmių formavimosi kryptys: buvusi reikšmė išplečiama ar susiaurinama, šalutinėje reikšmėje iškeliamas naujas denotato aspektas, reikšmės

atsiranda metaforizacijos ar metonimizacijos būdu, t. y. pakinta denotatų (asmenų, daiktų, savybių ar veiksmų) klasė. Dažniausios metaforizacijos kryptys: iš daiktų klasės į kitas, pavyzdžiui, daiktas – žmogus, daiktas ar jo dalis – veiksmo rezultatas, daiktas – konkreti vieta, daiktas – abstraktas, daiktas – tam tikras vaizdas, daiktas – erdvė, terpė, daiktas – sistema, programa, daiktas – pastatas, daiktas – ženklas, žymė, simbolis, daiktas – apavas, daiktas – priemonė, įrenginys, žaislas. Tiriant denotacijos pakitimus, galima pamatyti loginio ryšio metonimines sąsajas bei suvokti, remiantis kokiu panašumu (formos, savybės, veiksmo) susiformuoja perkeltinės reikšmės.

8. Reikšmių semantinės struktūros analizė parodė, kad nemažai žodžių, vartojamų naująja reikšme, yra reikšmės skoliniai.

9. Kalboje atsiranda naujų homonimų porų, kurios turi būti fiksuojamos.

Literatūra

1. Afanasijava, O. V; Antrushina, G. B; Marozava, N. N. 2004. *English Lexicology*. Leidykla: Drofa.

2. Babickienė, Z.; Venckutė, R. 2013. *Kalbos mokslo pagrindai*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas.

3. Cruse, A. 2000. *Meaning in Language*. *An Introduction to Semantics and Pragmatics*. Oxford University: Oxford University Press.

4. Girčienė, J. 2012. *Naujoji lietuvių kalbos leksika: teorija ir praktika. Metodinė priemonė.* Vilnius: Edukologija.

5. Gudavičius, A. 1994. *Leksinė semantika. Vienetai. Ryšiai. Struktūros.* Šiauliai: Šiaulių pedagoginis institutas.

6. Gudavičius, A. 2006. „Žodžio reikšmės definicijos prototipinis aspektas“, iš *Leksikografija ir leksikologija. Aiškinamųjų bendrinės kalbos žodynų aktualijos*. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 105–116.

7. Gudavičius, A. 2007. *Gretinamoji semantika*. Šiauliai: VšĮ Šiaulių universiteto leidykla.

8. Gudavičius, A. 2013, „Žodžio semantinė struktūra nominacijos požiūriu“, iš *Filologija 2013 (18).* Vilnius: BMK leidykla, 70–85.

9. Jakaitinė, E. 1988. *Leksinė semantika*. Vilnius: Mokslas.

10. Jakaitienė, E. 2005. *Leksikografija*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos instituas.

11. Jakaitienė, E. 2009. *Leksikologija*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.

12. Karaliūnas, S. 2008. *Kalbos vartojimas ir socialinis kontekstas*. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.

13. Kerremans, D. 2015. *A Web of New Words.* Zugl.: München, Univ, Diss.

14. Marcinkevičienė, R. 2011. *Žodžio reikšmė. Žodynai ir tekstynai.*
Prieiga internete: http://donelaitis.vdu.lt/lkk/pdf/zodzio_reiksme.pdf.
[Žiūrėta 2016 m. vasario mėn.]

15. Mikelionienė, J. 2000. „Šiuolaikiniai metodai kalbos naujovėms tirti“, iš *Darbai ir dienos 2000 (24)*. Kaunas: VDU leidykla, 65–74.

16. Mikelionienė, J. 2002. „Analogija lietuvių kalbos žodžių daryboje. Potenciniai ir okaziniai dariniai“, iš *ACTA LINGUISTICA LITHUANICA, XLVI (2002).* Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 73–80.

17. Miliūnaitė, R. 2015. „Naujažodžių atranka ir pateikimas Lietuvių kalbos naujažodžių duomenyne“, iš *Leksikografija ir Leksikologija. 5.* Vilnius. Lietuvių kalbos institutas, 134–155. Remtasi maketu.

18. Saussure, F. 2014. *Bendrosios kalbotyros kursas*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.

19. Šeškauskienė, I. 2013. *Ways with Words: insights into the English lexicon and some cross-linguistic aspects of study.* Vilnius: Vilnius University Publishing House.

20. Taylor, R. John. 1995. *Linguistic Categorization. Prototypes in Linguistic Theory.* Oxford University: Oxford University Press.

21. Urbutis, V. 2009. *Žodžių darybos teorija*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.

22. Vladarskienė, R. 2014. „Naujos tarptautinių žodžių reikšmės administracinėje kalboje“, iš *Taikomoji kalbotyra*, *Nr. 3.*

Šaltiniai

1. DLKG – *Dabartinės lietuvių kalbos žodynas*. 2006. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.

2. DLKŽ – *Dabartinės lietuvių kalbos žodynas*, elektroninio varianto III leidimas, 2011, http://dz.lki.lt

3. *Enciklopedinis kompiuterijos žodynas*, IV leidimas, 2015, http://ims.mii.lt/EK%C5%BD/

4. LKND – *Lietuvių kalbos naujažodžių duomenynas*, Rita Miliūnaitė, Lietuvių kalbos institutas, 2011–2016, http://naujazodziai.lki.lt

5. LKŽ – *Lietuvių kalbos žodynas*, T. I–XX, 1941–2002 elektroninio varianto atnaujinta versija, 2008, http://www.lkz.lt

6. LKŽNLŽ – *Lietuvių kalbos žargono ir nenorminės leksikos žodynas*. 2012. Kaunas: Technologija.

7. *Naujųjų skolinių duomenų bazė*, Lietuvių kalbos institutas, 2013, http://nsdb.sociolingvistika.lt/?lid=1

8. *Tarptautinių žodžių žodynas*. 2008. Vilnius: Alma littera.

9. *Tekstynas*: VDU Kompiuterinės lingvistikos centras, http://donelaitis.vdu.lt

10. Zaikauskas E. 2007. *Lietuvių žargono žodynėlis*. Vilnius: Alma littera.

Summary

The theses analyzes new meanings that are recorded at online Database of Lithuanian Neologisms (www.naujazodziai.lki.lt). It is attempted to identify the semantic motivation of new meanings, i. e. to reveal how the meanings are associated with each other and which meaning could motivate the newly appeared one. The research focuses on changes of denotations or denotation class in derived meanings. According to A. Gudavicius, there are three new methods of meaning emergence: extension or restriction of denotations class, name of another aspect of prototypical denotation and naming of the new denotation class. The aim is to identify areas of words whose new sememos are captured, which words with new meanings are often used and which are rare and can be treated as contextual, individual or situational.